ГРАМОТА

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Мар'яна ЗАХАРІЙЧУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

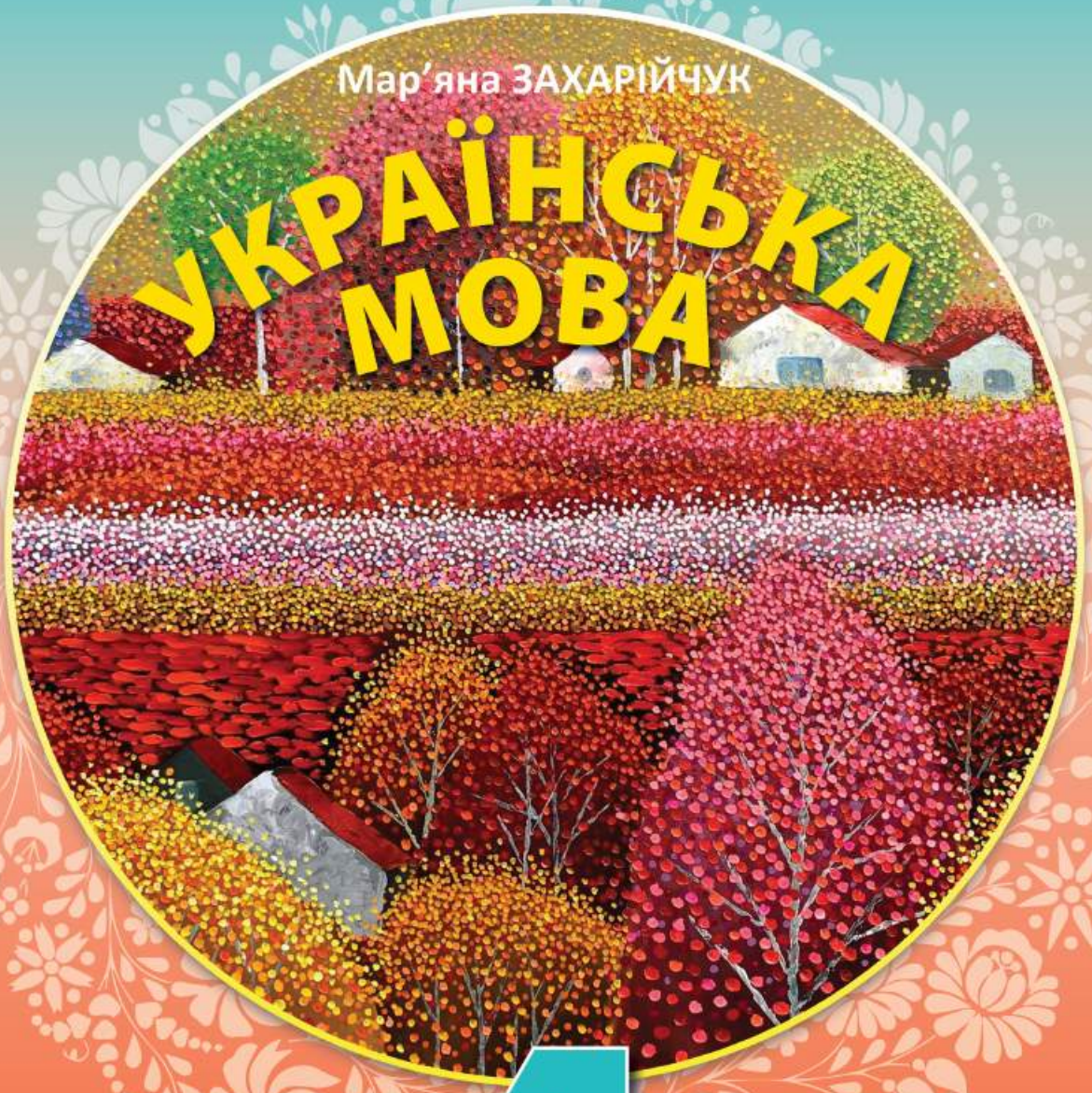

4

Аа Бб Вв Гг Ґґ Дд Ее Єє Жж Зз Ии

Іі Її Йй Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр Сс

Тт Уу Фф Хх Цц Чч Шш Щщ ь Юю Яя

Дзвінкі й глухі приголосні звуки

дзвінкі	[б]	[г]	[ґ]	[д]	[д′]	[з]	[з′]	[ж]	[дж]	[дз]	[дз′]	–
глухі	[п]	[х]	[к]	[т]	[т′]	[с]	[с′]	[ш]	[ч]	[ц]	[ц′]	[ф]

дзвінкі	[в]	[й]	[л]	[л′]	[м]	[н]	[н′]	[р]	[р′]
глухі	–	–	–	–	–	–	–	–	–

ІМЕННИК

Форма називного відмінка однини є ***початковою формою іменника***. Наприклад: *(хто?)* лікар, ластівка; *(що?)* школа, вікно.

Відмінювання іменників жіночого роду на *-а, -я*

Якщо основа іменника **в початковій формі** закінчується

- на твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш] → ***-и*** *сосна – сосни*
- на м'який приголосний і [ж], [ч], [ш] → ***-і*** *пісня – пісні*
- на [й] → ***[-і]*** *мрія – мрії*

Закінчення в **родовому** відмінку

Закінчення в **орудному** відмінку

- ***-ою*** *сосна – сосною*
- ***-ею*** *пісня – піснею*
- ***-єю*** *мрія – мрією*

Відмінювання іменників жіночого роду з нульовим закінченням у початковій формі

Якщо основа іменника **в початковій формі** закінчується

- приголосним звуком, то
- збігом двох приголосних звуків, то
- буквами ***б, п, в, м, ф***, то

в **орудному** відмінку однини

- відбувається подовження цього звука: *ніч – ніччю*
- не відбувається подовження цих звуків: *скатерть – скатертю*
- перед закінченням ***-ю*** **[у]** ставимо апостроф: *любов – любов'ю*

Схема розбору іменника як частини мови

1. Аналізоване слово. 2. Частина мови. 3. На яке питання відповідає? 4. Початкова форма *(називний відмінок однини)*. 5. Загальна чи власна назва. 6. Назва істоти *(хто?)* чи назва неістоти *(що?)*. 7. Рід *(чоловічий, жіночий, середній)*. 8. Число *(однина, множина)*. 9. Відмінок. 10. Яким є членом речення *(головним чи другорядним)*?

ПРИКМЕТНИК

Форма називного відмінка однини чоловічого роду *(який?)* є ***початковою формою прикметника***: *(який?)* чорний, літній.

відмінок	питання (однина)	питання (множина)
Н.	*який? яка? яке?*	*які?*
Р.	*якого? якої? якого?*	*яких?*
Д.	*якому? якій? якому?*	*яким?*
Зн.	як у Н. в. або Р. в.	як у Н. в. або Р. в.
Ор.	*яким? якою? яким?*	*яким?*
М.	*(на) якому? якій? якому?*	*(на) яких?*

Схема розбору прикметника як частини мови

1. Аналізоване слово. 2. Частина мови. 3. На яке питання відповідає? 4. Початкова форма *(називний відмінок однини чоловічого роду)*. 5. Рід *(чоловічий, жіночий, середній)*. 6. Число *(однина, множина)*. 7. Відмінок *(визначаємо за відмінком іменника, від якого залежить прикметник)*. 8. Яким є членом речення *(головним чи другорядним)*?

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ
ПРАПОР УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ
ГЕРБ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Мар'яна Захарійчук

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ГРАМОТА»
2026

УДК 811.161.2(075.2)
З-38

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 27.01.2026 № 111)

Умовні позначення:

— робота в парах;

— робота в групах;

— завдання на вибір;

— ускладнене завдання;

— словник;

— театралізація;

 — розмежування уроків;

— домашнє завдання;

— Медіагід.

Захарійчук М.

З-38 Українська мова : підруч. для 4 кл. закл. загальн. серед. освіти. Київ : Грамота, 2026. 192 с. : іл.

ISBN

Підручник розроблений відповідно до Державного стандарту початкової освіти, Типової освітньої програми мовно-літературної галузі (програма колективу авторів під керівництвом *О. Я. Савченко*).

Навчальний зміст підручника дає можливість формувати ключові та предметні компетентності.

Теоретичний матеріал викладено на основі прийомів відкриття нового за допомогою ілюстративного матеріалу, художніх, наукових, інформаційних та енциклопедичних текстів.

УДК 811.161.2(075.2)

— інтерактивний електронний додаток до підручника.

ISBN

© Захарійчук М. Д., 2026
© Видавництво «Грамота», 2026

1. Прочитай вірш самостійно. Підготуйся до виразного читання.

ІЗ МОВОЮ...

Із нею — в космос й до глибин,
хто з нею — в гурті, не один.
Вона — у росах пелюстки,
слова, віршовані рядки,
в барвистій вишивці моїй,
в мені, у тобі та у ній.
Із нею ми — одна сім'я,
несемо гордо власне «я».
Води не наберемо в рот,
ми з нею — нація, народ!
Це — мова матері свята,
в ній — наша сила й чистота.

Л. Відута

Досліджую текст.

- Прочитай перше речення. Про що йдеться? Доведи, що українська мова у вірші показана як особа.
- Продовж речення словами, виділеними блакитним кольором.

Українська мова у ... , ...
З українською мовою ми ... , ...

МИ ЗНОВУ РАЗОМ!

Ми знову стрілись з друзями у школі —
Від вражень літа засвітився клас!
Як добре нам у друзів щирих колі,
І загадковий світ дивує знову нас!

М. Чумарна

Створюю зв'язну розповідь про ситуацію із життя
«Розкажи про себе...»

2. Розглянь світлини твоїх однолітків, які навчаються чи навчалися в різних країнах. Прочитай їхні розповіді. Про що вони згадують, мріють, розказують?

— Мене звати Надія. Я із Запоріжжя. Ми тимчасово переїхали до Італії. Мені мої друзі із Запоріжжя повідомили, що в нашому місті відкрили підземну школу, яка знаходиться на глибині 7 метрів! У новій школі обладнано кабінети, є буфет, кімнати для відпочинку. Тепер ми з мамою плануємо повернутися додому. Я запросила своїх подружок до України. Чекаю з нетерпінням.

— Мене звати Ілля. Я з Маріуполя. Ми два роки жили в Німеччині. Тепер повернулися в Україну та проживаємо в місті Чернівцях, що в Західній Україні. Це дуже гарне місто. У Чернівцях є університет — єдиний в Україні, якому 150 років! Він належить до 10-ти чудес України! Але я мрію повернутися в рідне місто.

— Мене звати Артем. Я з Харкова. Торік ми переїхали до міста Ужгорода. Це чудове старовинне місто в Західній Україні. Його називають культурною столицею Східної Європи. Навесні тут розцвітають сакури — і місто потопає в рожевому цвіті. Сподіваюся, що скоро ми повернемося до Харкова, адже мою школу вже відбудовують.

— Мене звати Олег. Я з Луганська. Уже два роки ми живемо в маленькому містечку Кам'янці-Подільському, що в Західній Україні. Це місто-казка! Саме тут знаходиться Кам'янець-Подільська фортеця. Її стіни витримали навалу татаро-монгольської орди ще в 1240 році! Нині фортеця належить до 7-ми чудес України.

— Мене звати Ірина. Я з міста Бахмута. Під час війни ми переїхали до Польщі. Тепер ми живемо в місті Львові. Це чудове, велике старовинне місто, яке пахне кавою. Кожна вулиця — це історична пам'ятка. А ще тут є майстерня шоколаду. Дуже смачного! Я навчаюся в гімназії № 3. Мені дуже подобається це старовинне місто.

- ***Поділися думками.*** Чи є в тебе друзі / подруги або однокласники / однокласниці, які навчаються в інших державах? Як ти з ними спілкуєшся? Про що вони тобі розповідають? Чого вони очікують? Чи є серед них ті, які повернулися додому, в Україну? Чого ти очікуєш від навчання в четвертому класі? Створи й запиши SMS своїм близьким чи друзям / подругам про події, які сталися з тобою сьогодні, у перший день у школі.
- Що нового ти дізнався / дізналася про міста, у яких проживають діти? Чи доводилося тобі бувати в цих містах? Розкажи про своє місто / село.

3. Розгляньте діаграму. Прочитайте на́зви розділів, які ви будете вивчати в 4-му класі.

Діагра́ма — це малюнок, креслення чи графічне зображення, подані як певні позначення об'єктів і понять, що порівнюються, і можуть показувати відношення між ними.

— це ти знаєш, умієш навести приклади;

— це ти вивчатимеш, умітимеш навести приклади.

- Про що свідчить перевага блакитного кольору? А що означає помаранчевий колір? Прочитайте на́зви нових частин мови, які ви будете вивчати.

МОВА ТА МОВЛЕННЯ
Українська абетка. Звуки й букви

Українська мова — державна мова України

4. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Застарілі й нові слова

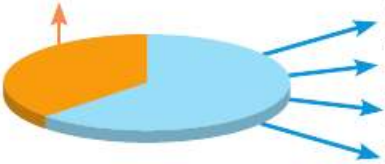

Синоніми до слова *абетка* — ... , ...
Букви пишемо та ... .
Звуки ми чуємо та ... .
Звуки є ... та ... . Приголосні звуки є ... .

- Розглянь слово, написане різними мовами.

- Які з них ти можеш прочитати? А котрі — ні? Зроби висновок.

5. Прочитай текст.

Мова — давній витвір людини. Завдяки слову ми розуміємо одне одного. Без слова не було б ні книжки, ні пісні. За допомогою мови творяться великі дива на Землі.

Кожна мова по-своєму прекрасна. Вона має власне звучання та наповненість. Серед інших мов українська мова виблискує багатством, красою і мелодійністю.

Українська мова — єдина державна мова України. Її використання є обов'язковим в органах державного

управління та діловодства, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку й інформатики *(за І. Цюпою)*.

- Перепиши третій абзац тексту. Укажи, де використовують українську мову *(усно)*.

6. Прочитай прислів'я про мову.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. **Від теплого слова й лід розмерзається.** Вода все сполоще, тільки злого слова нікóли. Красне слово — золотий ключ *(нар. тв.)*.

- Розкрий зміст виділеного прислів'я.
- Перепиши виділене прислів'я. Познач префікс у підкресленому слові. Поясни орфограму.

7. Добери три прислів'я про мову. Запиши.

Розвиток мови. Застарілі й нові слова

8. Прочитай вірш.

— Я читала, — повідала Люда *люди*
стишеній цікавій дітворі, —
що слова́ так само, як і люди,
молоді бувають і **старі**.

Д. Білоус

- Що пові́дала Люда дітям? Чи погоджуєшся ти з думкою дівчинки, що слова́ бувають «молоді» і «старі»?
- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на висоту букв та їхній нахил. Назви́ букви, вимов звуки в цьому слові.

9. Прочитай текст. Перекажи.

Мова допомагає нам жити в сучасному світі. Вона зберегла слова з минулих століть: княжих часів, життя запорозьких козаків.

Розвиток науки, культури, техніки та побуту вимагає нових назв і слів. Мова розвивається, постійно змінюється. Одні слова зникають з української мови, а інші з'являються. Отже, у мові є **застарілі** й **нові** слова *(з інтернету)*.

- Продовж речення словами з тексту.

Мова допомагає ... . Мова зберегла ... .
Мова розвивається, змінюється тому, що ... .

10. Прочитайте тексти. Про що в них розповідається? Порівняйте зміст текстів.

У кутку хати, у нірці, жила мишка. Вона всіх боялася. Тому тікала на подвір'я. Тут мишка не боялася нікого! Ні пишно вбраного півня, що ходив, мов **жандарм**. Ні старого вола, ні господині, що тарахкотіла на все село **те́рлицею**. Мишка чула, як калата́ли дзвони, — то скрика́ли людей бра́ти **серпи́** й іти жати жито *(за Б. Лепким)*.

Комп'ютерна мишка Маґіс сиділа на столі й сумно дивилася на пана **Монітора**. Раніше Маґіс працювала в **геймера** Миколи. Він любив її. А пан Монітор пихатий, бо має екран, як у **навігаторів** і **гаджетів**. Він любить пані **Клавіатуру**. «Але ж вони без мене мертві, — подумала Маґіс і додала: — Як і я без них» *(з інтернету)*.

Га́джет — будь-який цифровий електронний прилад: мобільний телефон, планшет, електронна книжка.

Ге́ймер — людина, яка захоплюється відеогрою.

Навіга́тор — радіоелектронний пристрій, який допомагає визначити певне місце на Землі.

Допомога. Значення застарілих слів можна прочитати в словниках:
1. «Зведений словник застарілих і маловживаних слів».
2. «Словник застарілих і маловживаних слів».

- Ознайомся зі значенням застарілих слів. Чому їх називаємо *застарілими*?

Жандáрм — особа, яка служила у військовій поліції; сучасний поліцейський.

Серп — сільськогосподарське ручне знаряддя праці.

Тéрлиця — ручне знаряддя для оброблення льону.

— Українська мова збагачується та оновлюється словами з інших мов, які називаємо *запозиченими*. Наприклад: з латинської — *префікс, юрист, адвокат, лекція, студент, екзамен, інститут, факультет, університет;* з італійської — *соло, тріо, акорд;* з англійської мови — *піжама, клуб, лідер, трамвай, тролейбус, танк, комбайн, футбол, бокс, спорт, чемпіон, катер, яхта*. Є в нашій мові запозичені слова з німецької, грецької, французької та інших мов світу.

11. Які нові слова тобі відомі? Створи з ними два речення. Запиши. Знайди три запозичених слова з німецької мови. Запиши.

Культура мовлення та спілкування

12. Прочитай вірш.

У світі є культура спілкування.
Народів стільки, скільки є ідей.
Вона включає і слова-звертання,
З якими ти приходиш до людей.
Тому слова повинен говорити,
Які приємність людям принесуть.
Їх через серце маєш пропустити,
Бо криється в словах велика суть.

В. Паронова

- Як ти розумієш зміст виділеного речення?
- Випиши з тексту перше речення, третє та четверте.

13. Прочитай текст. Перекажи.

Спілкування — це одне з найважливіших досягнень людства. Воно є великою цінністю для кожної людини, незалежно від раси, нації і кольору шкіри. Са́ме спілкування розкриває цінності людини: совість, добро, гідність, честь, милосердя та вихованість. Чи можна вважати культурною людину, яка поводиться пихато, зарозуміло, не прислухається до думки інших, говорить, не даючи змоги висловитися співбесідникам? *(за П. Панчем)*.

- Дай повну відповідь на запитання тексту *(усно)*. Перепиши перше та третє речення.

14. Прочитайте рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

Норми поведінки та правила чемності називаємо ***етикетом***. В українському мовному етикеті передбачені репліки — відповіді на подяку. Їхній вибір залежить від того, за що дякують. Якщо за їжу, то відповідають: ***на здоров'я, їжте на здоров'я***. Якщо дякують за якусь річ, то відповідають: ***носіть*** *(-и)* ***здорові*** *(-а, -ий)*. Також поширені відповіді на подяку ***прошу*** й ***будь ласка***. Їх називаємо ***етикетними формулами***.

- Створи діалог із кількох реплік, використовуючи етикетні формули *(усно)*. Прочитай поради красномовства, які подані на *форзаці 1*.

15. Прочитай підкреслене слово у вірші *(вправа 12)*. Пригадай, що тобі відомо про розділові знаки при звертанні. Створи три речення зі звертаннями. Пам'ятай про розділові знаки при звертанні.

Голосні звуки. Букви, що їх позначають. Поділ слова на склади

Допомога. Не можна сплутувати правила поділу слова на склади з правилами переносу слова з рядка в рядок.

- Одну літеру слова не залишаємо в попередньому рядку й не переносимо в наступний.
- ***М'який знак*** і ***й***, коли переносимо слова, не можна відривати від попередньої букви.
- Сполучення букв ***йо, ьо***, коли переносимо слова, розривати не можна.
- Буквосполучення ***дж, дз***, які позначають звуки **[дж]**, **[дз]**, **[дз']**, коли переносимо слова, не розриваємо.
- Коли переносимо слова з апострофом, його не відокремлюємо від попередньої букви.

16. Прочитай слова кожного рядка.

Ого|рок, ясен, єнот, іриси;
айва́, майка, лінійка, майно;
сьомий, гайок, район, бадьорість;
кукурудза, джмелик, дзюрчить, бджола;
в'язка, м'ясистий, м'якенький, подвір'я.

- Перепиши слова кожного рядка окремо. Підкресли в словах першого рядка букви, що позначають два звуки — голосний та приголосний м'який.
- Поділи всі слова на склади для переносу за зразком першого.

17. Прочитай текст.

Був чудовий осінній день. Сонце м'яко освітлювало хризантеми, кущик лісового цикламена, фіолетові айстри, рожеві флокси, гладіолуси, стрункі цинії та чорнобривці.

Позаду парку виднівся ставок. Там плавали качки, лебеді, гуси. Біля берега в **калюжці** купалися горобці. За ними спостерігали чорні ворони.

Ліна, учениця **ліцею** № 17, готувала на конкурс десять фотографій на тему «**Мої** місця».

«Чудові будуть фото», — подумала Ліна *(за Й. Ґелло)*.

— Цинія — родом із Мексики. У Європу вона потрапила дуже давно. Її виростив біолог Йоганн Цинна (Німеччина). Тому квітки назвали на його честь. В Україні їх називають *майорами*.

- Випиши на́зви квітів за абеткою.
- Випиши на́зви птахів за абеткою.

- Записуючи слова, ураховуй не тільки першу букву, а й наступні.
- Випиши виділені слова. Зроби до них звукові схеми, вимов звуки, назви́ букви. Які звуки позначають букви ***ю, ї*** в цих словах?

18. Прочитай текст.

На планеті Маленького принца росли квіти. Вони не мали багато пелюсток, місця займали мало, зате яскраво майоріли. Сьогодні з'явилася нова квітка, невідомо з якого насіння. Маленький принц відчував, що от-от станеться диво. Тільки встало сонце, квітка розпустила пелюстки.

— Прошу, потурбуйтеся про мене. Дайте мені джерельної води й накрийте мене м'яким ковпачком. Ваша планета дуже незатишна, — прошепотіла квітка *(за А. де Сент-Екзюпері)*.

- Випиши підкреслені слова. Постав наголос. Поділи на склади для переносу.

19. Створи три речення про дівчинку Ліну *(вправа 17)*, даючи відповіді на запитання.

• Де навчається Ліна? • Яке в неї хобі? • До чого готується дівчинка?

- Випиши з тексту *вправи 17* підкреслені слова, зроби звукові схеми. Які звуки позначає буква **я** в цих словах?

Ненаголошені голосні звуки [е], [и]

Допомога. Щоб дізнатися, як правильно написати слова з ненаголошеними голосними звуками **[е], [и]**, треба дібрати перевірні слова за зразком: *один — багато, багато — один.*

20. Прочитайте слова.

К[и^{е}]слота́ — ки́слий; в[е^{и}]рбо́вий — в.́рби;
ч[и^{е}]та́ти — ч.́танка; кл[е^{и}]но́вий — кл..н;
в[и^{е}]шне́вий — в.́шня; т[е^{и}]пли́ця — т.́пло.

- Пригадай правило правопису ненаголошених звуків **[е], [и]**.
- Перепиши слова, уставляючи пропущені букви за зразком першого. Поясни орфограму «Правопис ненаголошених звуків **[е], [и]**».

21. Прочитай закодовані слова.

Р●монт, кв■ток, кил■м, к●рмо, ок●ан, д■ректор, тр■вога, р●спубліка, в●дмідь, ч●решня.

- Подумай, чи можна перевірити правопис ненаголошених **[е], [и]** у цих словах за допомогою наголосу. Як називаємо ці слова? Перевір правопис розкодованих слів за словником, перепиши.

22. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Малий Микола ще не вміє читати. Він розглядає кн..жки (кни́ги) старшої с..стри Олени. Микола знає тільки букву «о». Вона до кол..са подібна. Ось ст..-

жина веде до лісу. Біля п..нька виросли гр..би. За дер..вом заховався малий в..дмідь. З кущів виглядає хитра л..сиця. О-о-о, це цікаво! *(за Н. Ковпак)*.

- Перепиши текст, уставляючи пропущені букви. У дужках запиши перевірні слова за зразком першого. Правопис якого слова треба перевірити за орфографічним словником?

23. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені букви.

В..рбова лоза піднімає і л..дачого пня. Про з..мельку піклуйся — золотим з..рном милуйся. До доброї кр..ниці ст..жинка втоптана. Добро творити — себе в..селити *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, уставляючи пропущені букви.
- Розглянь поданий малюнок. Якого прислів'я він стосується? Створи власний малюнок до одного з прислів'їв.

Приголосні звуки. Букви, що їх позначають. Тверді та м'які приголосні звуки

Допомога. Розглянь таблицю «Дзвінкі й глухі приголосні звуки» *(див. фо́рзац 1)*.

- Вимов дзвінкі й глухі звуки парами.
- Вимов м'які та тверді приголосні звуки парами.
- Пам'ятай: приголосний звук **[й]** завжди м'який.

24. Прочитай вірш.

Дай, **бабусю**, поцілую
Сивину твого волосся,

Теплим ди́ханням **зігрію**
Снігом вибілені коси.

А. Костецький

- До кого звертається автор у вірші? Які ти знаєш вірші про бабусю? Які твори ти читав / читала про бабусю на уроках читання?
- Поясни розділові знаки при звертанні. Випиши виділені слова. Підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.
- Випиши підкреслене слово. Зроби звуко-буквену схему, вимов звуки, назви́ букви.

25. Прочитай текст.

Коли народилася моя мама, дідусь посадив **черешню**. Навесні на гілках **з'явилися** чотири квітки. У мамин **сьомий** день народження черешня була справжнім деревом. В..сною вона вкривалася білим цвітом. Черешня поступово з..леніла, а потім ч..рвоніла.

— Якщо заплю..ити очі та зосередитися, то можна по..ачити купу всякої всячини — так, ніби очі в тебе ві..криті. Послухай, як дихає черешня, — сказав якось дідусь.

Тепер, з..адуючи дідуся, я пам'ятаю день, коли він навчив мене слухати, як дихають дерева *(за А. Нанетті, переклад А. Маслюх)*.

- Яким у твоїй уяві постає дідусь? Чому онук із вдячністю згадує науку дідуся? Опиши квітку черешні *(усно)*.
- Випиши виділені слова. Підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.
- Перепиши перший абзац тексту, упиши пропущені букви.

26. Прочитай повідомлення Медіагіда.

— Черешня була відома людям майже десять тисяч років тому. У народі її називали *пташиною вишнею*.

Черешневою столицею України називають місто Мелітополь. Тут є **пам'ятник** цій солодкій ягоді, а також Андрієві Корвацькому, який привіз сюди черешню та посадив черешневі сади.

- Що нового ти дізнався / дізналася з прочитаного?
- Пригадай вірш Лесі Українки «Вишеньки». Запиши з пам'яті перше речення. У словах із м'яким знаком підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.

27. Перепиши з тексту *вправи 25* другий абзац, уставляючи пропущені букви. Які звуки вони позначають?

- Зроби звуковий аналіз виділеного слова у *вправі 26 (за зразком)*.

Зразок. Крізь: **[к]** — приголосний, твердий, глухий; **[р′]** — приголосний, м'який, дзвінкий; **[і]** — голосний; **[з′]** — приголосний, м'який, дзвінкий.

Вимова та правопис слів із дзвінкими й глухими приголосними звуками

28. Розглянь таблицю. Прочитай слова.

вимовляємо	перевіряємо	пишемо
[про́**з**′ба] [боро**д**′ба́] [во**ґ**за́л]	про**с**ити боро**т**ися (за словником)	про**сь**ба боро**ть**ба во**к**зал

- Зверни увагу на вимову глухих приголосних перед дзвінкими в цих словах. Запам'ятай їхній правопис.
- Створи й запиши речення зі словами третього стовпчика.

29. Розгляньте таблицю. Прочитайте слова.

вимовляємо	перевіряємо	пишемо
[к′і**х**ті]	кі**г**оть	кі**г**ті
[н′і**х**ті]	ні**г**оть	ні**г**ті
[ле^{и}**х**ки́й]	ле**г**енький	ле**г**кий
[бор′і**т**ка]	боро**д**а	борі**д**ка

- Зверни увагу на вимову дзвінких приголосних перед глухими в цих словах. Запам'ятай їхній правопис.
- Створи й запиши речення зі словами третього стовпчика.

30. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Якщо дружити зі сте..кою, вона багато цікавого розповість. Тетяна вийшла на ґанок, а сте..ка неначе взяла її за руку й повела за собою.

Довкола картопля цвіте, соняхи в золоті. Зелений огірок випов.. із гря..ки на сте..ку: «А що тут діється?» А гарбу.. і гарбузиха з гарбузенятами поховалися під лапатим листям, що.. сонце не напекло.

Через сте..ку снують мурашки. Бджоли летять по ме.. : на горо.. , на леваду, у поле *(за В. Чухлібом)*.

- Перепиши перший і другий абзаци тексту, уставляючи пропущені букви. Підкресли слова, у яких уставлені букви відповідають вимовним звукам. Поясни написання сумнівних букв в інших словах.

- Розглянь малюнок до тексту. Створи розповідь про те, що росте на городі *(усно)*.

31. Перепиши третій абзац тексту *вправи 30*, уставляючи пропущені букви. Підкресли слова, у яких уставлені букви відповідають вимовним звукам. Поясни написання сумнівних букв в інших словах.

- Випиши підкреслені слова, зроби звуковий аналіз.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю фотоколаж «Я і моя родина»

Допомога. ***Колаж*** — це склеювання окремих фотографій, вирізок із газет, афіш і малюнків на одну тему.

- Пригадайте, з якими творами про родину ви ознайомилися на уроках читання. Що сказав тато про сім'ю в оповіданні «Єдине ціле»? Із чим порівнює автор вірша «Загадка без кінця» мамин голос, руки, погляд? Якими постають бабуся і дідусь в оповіданні «Про себе. Повернення...»? Про що турбувався батько трьох принців із казки «Три брати та скриня»?

- Розгляньте колаж, який підготувала Марина.

- Створи колаж «Я і моя родина» та презентуй його у класі.

СЛОВО
Значення слова

Повторення та узагальнення вивченого про слово (антоніми, синоніми, переносне значення, багатозначні слова)

32. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

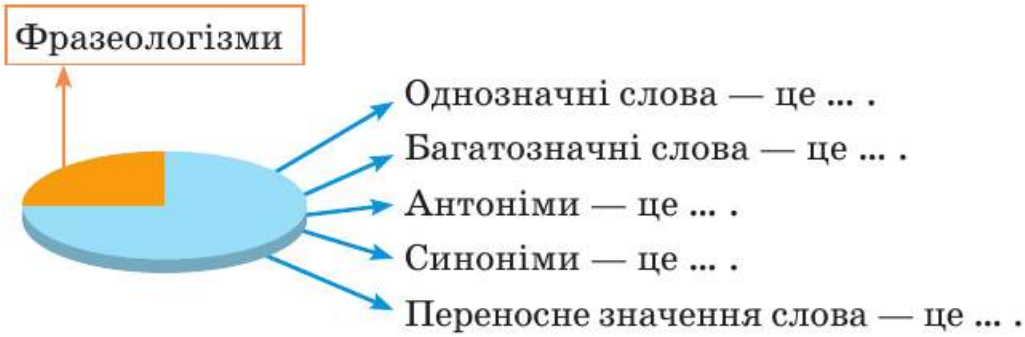

33. Прочитай вірш.

Дихає **прозора** прохолода,
Верболіз закутався в туман.
З лісу, з поля, з сивого болота
Тихо підкрадається зима.

В. Геращенко

- Прочитай сполучення слів.

Дихає людина — дихає прохолода.
Бабуся закуталася — ... .
Підкрався хлопчик — ... .

- До слів, ужитих у прямому значенні, добери з вірша слова, ужиті в переносному значенні, за зразком першого.

- Добери антоніми до виділених слів, запиши парами.
- Прочитай слова.

Пробиратися, сидіти, підходити, закрадатися, бігти.

- З поданих слів вибери синоніми до підкресленого слова.

34. Прочитай повідомлення Медіагіда.

— Українська мова багата на синоніми. Так, *слово горизонт* має 12 синонімів: *обрій, небозвід, небосхил, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, виднокруг, видноколо, виднокрай, небокрай, овид.*

- Створи два речення із запропонованими синонімами. Запиши.

35. Прочитайте й обговоріть текст.

Це був малий і поганий садок із твердою травою. У ньому **виблискувала** чорна декоративна цибулька й ріс кущ великої фіолетової фіалки.

У тому саду жила тьмяна коноплянка, яка **дарувала** всім сумні пісні. Як тільки ввечері сходило холодне сонце, на кожний листок, кожну квітку падали глухі нотки пташиної пісні.

- Що в цьому тексті не так?

- Перепиши перший абзац, замінивши підкреслені слова антонімами.
- Перепиши другий абзац, замінивши підкреслені слова антонімами.

- Саме такий текст написав О. Уайльд.

36. Випиши виділені слова з *вправи 35*. Добери до них синоніми з поданих нижче слів. Запиши синонімічні ряди.

Сяяти, світитися, презентува́ти, спалахувати, обдарува́ти.

Фразеологізми

37. Прочитай вірш.

— От, — кажу я малечі, —
мовний вислів візьміть —
брати ноги на плечі.
Як його розуміть?

Стихли всі з настороги,
і хитринки в очах:
— Як це можна, щоб ноги
та були на плечах?

За Д. Білоусом

- Розглянь малюнки. До якого з них можна вжити вислів *брати ноги на плечі* в значенні «тікати»?

Тіка́ти — брати ноги на плечі; накивати п'ятами; дати драпака; тягу дати; змотати вудки; п'яти підмазувати; братися в ноги; брати ноги за пояс; брати ноги в руки; дати дмухача; дати драла.

- Створи речення з одним із фразеологізмів.

Фразеологі́зми — це нероздільні стійкі сполучення слів. Їх можна замінити одним словом-синонімом. Наприклад: *пекти раків — червоніти*.

Тлумачення фразеологізмів подано у фразеологічному словнику.

38. Прочитайте й обговоріть написане в таблиці.

Сполучення слів	Стійкі нероздільні сполучення слів (фразеологізми)
дати хліба	дати перцю (покарати)
відкрита кватирка	відкрита душа (щира людина)
набити ґулю	набити руку (навчитися)

- Створи два речення з фразеологізмами. Запиши.

39. Прочитай текст.

Ліда прийшла до нашого класу лише наприкінці навчального року. Вона трималася впевнено й могла будь-кому дати відкоша. Дівчата в Ліди за спиною баляндраси точили, але робили це тихцем. Її остерігалися зачіпати навіть хлопці, бо Ліда вміла постояти за себе. Усі були здивовані, коли зрозуміли, що новенька завела дружбу з «тихонею» Аркадієм. За нього вона могла кому завгодно намилити шию. Навіть наша вчителька якось пожартувала: «За нею Аркадій як за кам'яною стіною» *(за О. Сайко)*.

- Випиши речення з підкресленими фразеологізмами, які відповідають таким значенням: *розповідати про щось незначне, несерйозне; виявляти рішучу протидію; не дати скривдити себе*.

40. Випиши з тексту *вправи 39* речення з підкресленими фразеологізмами, які відповідають таким значенням: *вилаяти за яку-небудь провину, побити; під чиїмось надійним захистом*.

Фразеологізми-антоніми. Фразеологізми-синоніми

41. Прочитай групу фразеологізмів та їхні значення на блакитній плашці, а потім — на жовтій.

тримати язик за зубами, проковтнути язик — мовчати; *пробирають дрижаки, зуб на зуб не попадає* — мерзнути; *теревені правити, плести дурниці* — говорити нісенітниці.

Байдики бити (бути без діла) — *не покладаючи рук* (працювати, не знаючи втоми); *грати першу скрипку* (бути провідним у чомусь) — *пáсти задніх* (відставати в чому-небудь).

- Це фразеологізми-синоніми, тобто подібні за значенням, і фразеологізми-антоніми — протилежні за значенням.

- Самостійно вибери фразеологізми-синоніми та створи з ними два речення.
- Самостійно вибери фразеологізми-антоніми та створи з ними два речення.

42. Прочитай фразеологізми.

Брати до серця, бити на сполох, вітер у голові, утерти носа, зарубати на носі, пекти раків.

- Добери до фразеологізмів їхні значення з довідки. Запиши через риску.

Довідка. Попереджувати про небезпеку, довести свою перевагу над ким-небудь, надовго запам'ятати, легковажний, червоніти, болісно сприймати.

43. Прочитай текст.

Ми з дідусем поспішаємо до пасіки. Він учив мене не бути без діла. Я стараюся не відставати в роботі. Бджоли в гіллі липи так гудуть! Попереджають про небезпеку! У густому зіллі видніється джміль. У щілині дерева, дуже близько, — його домівка. Я **зарубав на носі**, як поводитися із цим красенем! *(за В. Перепелюком)*.

- Перепиши текст, замінюючи підкреслені сполучення слів фразеологізмами з *вправи 42*. Поясни значення виділеного фразеологізму.

44. Прочитай фразеологізми. З'єднай їх із відповідними значеннями, запиши. Скористайся словником фразеологізмів.

Ані рудої миші; берегти як зіницю ока; блудити словами; дірка від бублика; з дорогою душею; накивати п'ятами.

Старанно доглядати; безлюдно; говорити без потреби; немає нічого; із задоволенням; утекти.

45. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Правопис апострофа після префікса.
Префікси ***при-, пре-***

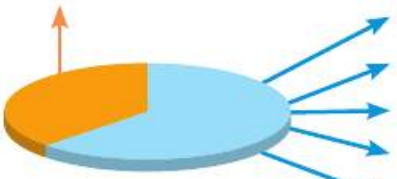

Закінчення — ... .
Основа слова — ... .
Корінь — ... .
Префікс — ... .
Суфікс — ... .

Повторюємо разом

Зако́нчення — це частина слова, яка змінюється. Закінчення слугують для зв'язку слів у реченні.

Частину слова без закінчення називаємо ***осно́вою***.

Спільну частину споріднених слів називаємо ***ко́ренем***. Слова, які мають спільний корінь, називаємо ***спільнокорене́вими***.

Частину слова, що стоїть перед коренем, називаємо ***пре́фіксом***. За допомогою префікса утворюємо нові слова.

Частину основи, що стоїть після кореня, називаємо ***су́фіксом***. Він слугує для утворення нових слів.

46. Прочитай групи слів.

Вулиця, вулицею, на вулиці; берег, прибережний, берегова; квітка, квітник, квітникар, заквітчати; лікар, лікувати, лікарня, лікарський; ліс, лісом, у лісі; вулик, вулкан, вулиця; гуси, гусениця, густий.

- Перепиши слова, розділивши їх на групи: 1) спільнокореневі слова; 2) слова з однаковим коренем; 3) форми одного й того ж слова.
- Познач у спільнокореневих словах будову кожного слова.

47. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

На величезному бе..крайому гречаному лану пасуться бджоли. Порядкує біля бджіл бджоляр дядько Роман. Він, кажуть, знає таємну бджолину мову. Дядько Роман і вухом прикладеться до бджолиного вулика, і ..питає щось тихенько *(за Олесем Гончаром)*.

- Випиши з тексту спільнокореневі слова. Познач частини слів.
- Випиши слова з префіксами ***без-, с-***, уставляючи пропущені букви. Поясни орфограму.

48. Прочитай слова.

1. Сад, ... 2. Дуб, ... 3. Вода, ...

- Добери до першого слова спільнокореневі, познач будову кожного слова. До другого — форми слова. До третього — слова з однаковим коренем.

Корінь слова. Чергування приголосних [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з′], [ц′], [с′]

49. Розгляньте таблицю. Обговоріть її зміст, зробіть висновок щодо чергування приголосних.

[г], [к], [х]	[ж], [ч], [ш]	[з′], [ц′], [с′]
бере**г**	бере**ж**ко́м	на бе́ре**з**і
ру**к**а	ру**ч**ка	у ру**ц**і
ву**х**о	ву**ш**ко	у ву**с**і

- Звірте свій висновок із правилом, поданим нижче.

У корені слів чергуються приголосні звуки: **[г], [к], [х]** із **[ж], [ч], [ш]** і **[з′], [ц′], [с′]**. Наприклад: *роги — ріжки — на розі; бік — бочок — на боці; муха — мушка — мусі.*

50. Прочитай сполучення слів, розкриваючи дужки.

Я не в (змога); пишу тобі, (друг); даю води (папуга); стою на (берег); маленькі (роги); маленьке (птах).

- Перепиши, змінюючи слова в дужках відповідно до змісту так, щоб відбулося чергування.
- Створи три речення з утвореними словами *(на вибір)*.

51. Прочитай текст.

Самотіли чорні дерева. На дорозі утворилися великі калюжі. Сірко змерз, опустив вуха й навіть носа не хотів показувати з будки. Дениско потупцював на порозі, з калюжі зробив маленьку річку та сховався в теплу хату. А вночі йому приснилися великі білі мухи, що опускалися з неба. Уранці скочив на ноги — і до вікна. Гульк — аж там, куди тільки очі глянуть, сніг! *(за М. Слабошпицьким)*.

- Випиши підкреслені слова. Добери до них спільнокореневі так, щоб відбулося чергування приголосних. Познач у словах корені.

52. Прочитай вірш, розкриваючи дужки.

Ходить дощ у синім (капелюх),
Із прозорою сережкою у (вухо)...
Ходить дощ по чагарях у лісі,
По хатині — на зеленій (стріха).
А скажіть, чи хто на світі знає,
Де той дощ, коли його немає.

Г. Кирпа

дощ

- Перепиши вірш, змінивши слова в дужках так, щоб відбулося чергування приголосних. Познач у словах корені.

- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв ***ощ***. Назви́ букви, вимов звуки.

Чергування голосних [о], [е] з [і] у коренях слів

53. Розгляньте таблицю. Зробіть висновок щодо чергування голосних **[о], [е]** з **[і]** у коренях слів.

[о], [е]	[і]
з**о**ря, н**о**ра, с**е**ми, ос**е**ні	з**і**рка, н**і**рка, с**і**м, ос**і**нь

- Звірте свій висновок із правилом, поданим нижче.

У коренях слів можуть чергуватися звуки **[о], [е]** з **[і]**. Наприклад: *ножі — ніж; шести — шість.*

54. Прочитай сполучення слів.

Дерев'яні столи — дерев'яний ... ;
Літні громи — літній ... ;
Кухонні ножі — кухонний ... .

дерев'яний

- Допиши пропущені слова, змінивши їх так, щоб у коренях відбулося чергування. Познач у цих словах корені.
- Поясни правопис слова, написаного прописним шрифтом.

55. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Папуга сидів на гілці між великими яблуками й чекав (ніч). Де ж його бабуся? Вона пішла з (дім) й залишила кватирку відчиненою. Птах пролетів над (кіт), який лежав у (двір), і сів на яблуню.

Папуга сумно розглядав вікна. Раптом він побачив бабусю! Від (радість) птах закричав: «Пор-ра вставати! Вар-рити кашу!» *(за М. Слабошпицьким)*.

- Випиши речення зі словами в дужках. Зміни слова так, щоб у корені відбулося чергування. Познач у цих словах корені.

56. Прочитай слова.

Кріль, папір, міль, пиріг, річ, піч.

- Зміни слова так, щоб у коренях відбулося чергування. Запиши. Познач у цих словах корені.
- Створи три речення зі словами *(на вибір)*.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю текст-опис «Моя осінь»

57. Пригадайте твори про осінь, з якими ви ознайомилися на уроках читання. Прочитайте окремі з них.

Став багряним колір чуба
в мудрого дідуся-дуба.
Дві сестрички, дві осички
стали жовті, мов лисички.
А довкруг, довкруг травиця
тихо-тихо золотиться.

М. Пономаренко

Де не взявсь гуляка-вітер,
Розгойдав тоненькі віти,
обірвав сріблисті ниті,
Попливли вони в блакиті...

М. Петренко

Осінні дні вмивалися туманами. Павучки почали плести «бабине літо». Срібна павутина чіплялася за високого горіха й збирала росу, наче намистинки *(за Г. Гузовською-Корицькою)*.

- Користуючись рядками з прочитаних творів, ілюстрацією та власними спостереженнями, створіть текст-опис «Моя осінь». Використовуйте виражальні засоби мови.

Префікс. Префікси, співзвучні з прийменниками

58. Прочитай прислів'я.

Рада б зірка зійти — чорна хмара (за)ступає. (З)великої хмари — малий дощ. Літо (з)бирає, а зима з'їдає. Хто про землю дбає, вона тому (по)вертає. Лічи курчат (по)осені, а хліб міряй (по)весні *(нар. тв.)*.

Префікси зі словами пишемо разом: *прочитати, зігріти*. А прийменники — окремо: *про нього, зі Сходу*.

- Прочитай прислів'я, у яких слова в дужках є префіксами. Перепиши, розкриваючи дужки. Познач префікси.
- Устав додаткові слова між прийменником та іменником *(усно)*.

59. Прочитай текст.

Найбільше борсук любив тишу. Любив (по)ринати (в)спогади: (у)кластися на лежаку, (під)мостити лапу (під)щоку й (з)гадувати. Шерхотить угорі ялина. Матуся казала, що вмілий майстер може (з)робити (з)неї дивовижні скрипки!

Борсук (за)плющив очі, уявив ту скрипку, ялину, а (за)нею його ліс. (До)брів (до)ялини, (при)тулився (до)стовбура, (по)гладив цупкі хвоїнки.

— Що, рідна, готова зимувати? — (с)питав борсук *(за К. Міхаліциною)*.

- Перепиши перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Познач префікси.

- Зробіть взаємоперевірку виконаного завдання.
- Розгляньте малюнок до тексту. Обговоріть його зміст.
- Створіть невеликий текст-опис ялини *(усно)*.
- Створіть невеликий текст-опис борсука *(усно)*.
- Розглянь музичні інструменти, які роблять із ялини. Створи речення про один із цих інструментів.

60. Перепиши другий і третій абзаци тексту *вправи 59*, розкриваючи дужки. Познач префікси.

Збіг однакових приголосних на межі префікса та кореня

61. Утворіть слова з префіксами ***від-, без-, об-***.

беззвучний

- Подумай, чому в утворених словах відбувається подвоєння приголосних. Зроби висновок.
- Розглянь зразок, зверни увагу на з'єднання двох однакових букв. Запиши утворені слова, підкресли букви, які позначають подвоєння.

Допомога. Слова, у яких є збіг однакових приголосних на межі префікса та кореня, переносимо так: *під-дубний, від-дати.*

62. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені букви.

Зароблене по́том — від..ають медом. Для людської думки немає від..алі. Хоча совість і без..уба, а до смерті загризти може. Рання пташка росу об..иває *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, уставляючи пропущені букви. Поясни правопис слів із пропущеними буквами.
- Створи малюнок до прислів'я, яке тобі подобається.

63. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Від..авна найдужчі орли злітаються до Черемошу полоскати свої дзьоби й крила. Химерні закрутини Черемошу від..зеркалюють задумливі Карпатські гори. Шумить, вирує та піниться річка, від..звонює водограями, об..иває кам'яні без..ахисні береги, об..ризкує їх дрібними намистинами. Які таємниці ховає в собі вічна мелодія Черемошу? *(за І. Пільгуком)*.

- Перепиши речення зі словами, у яких є подвоєння. Поясни правопис слів із пропущеними буквами. Познач префікси.

64. Прочитай слова. Порівняй правопис прийменників з іменниками та слів із співзвучними префіксами. Перепиши, уставивши пропущені букви.

Без зубів — без..убий; без звуків — без..вучний; від дзеркала — від..зеркалює; без заперечень — без..аперечний.

Апостроф після префіксів перед *я, ю, є, ї*. Перенос слів із префіксами

65. Прочитай слова.

Об'єднати, роз'їзд, під'їхав, приємний, приїзд, від'їхав, в'їхали, проїзд, об'ємний, з'явився.

● Випиши слова, у яких префікс закінчується на букву, що позначає приголосний звук. Перед якими буквами вживаємо апостроф у словах із префіксами, що закінчуються твердим приголосним? Зроби висновок.

Апостроф уживаємо після префіксів із кінцевим твердим приголосним звуком перед *я, ю, є, ї*. Коли переносимо слова, апостроф залишаємо з попереднім складом: *під'-їхав, об'-ємний, з'я-вився*.

66. Утвори нові слова за допомогою префіксів.

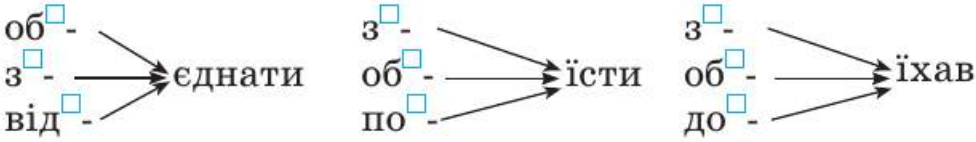

● Запиши утворені слова. Постав апостроф, де треба. Поясни орфограму «Правопис апострофа після префікса». Поділи ці слова на склади для переносу *(усно)*.

67. Прочитай текст, розкодовуючи окремі букви.

Науковці стверджують, що бджоли з..вилися ще 40 мільйонів років тому! Ці комашки з..днані в дружну сім..я. Спозаранку з..вляються бджоли-розвідниці. Біля них з..рмилися бджоли-збиральниці. Розвідниці спеціальним танцем повідомляють, куди і як летіти. Усі об..днані турботою — зібрати якомога більше нектару *(за С. Демченком)*.

● Випиши слова з апострофом після префіксів, поділи їх на склади для переносу.

● Зроби звуко-буквений аналіз підкресленого слова.

68. Прочитай префікси.

Від-, під-, роз-, об-, з-, без-.

● Утвори по два слова з апострофом після поданих префіксів перед ***я, ю, є, ї***. Запиши.

Правопис префіксів *при-, пре-*

69. Прочитай слова.

Приліпити, приклеїти, предобрий, премилий, прибігти, превисокий.

- Укажи префікси в цих словах *(усно)*.

- Проаналізуйте зміст таблиці.

Префікси ***при-, пре-*** розрізняють за значенням

при-	Означає приближення, приєднання, частковість або результат дії.	***при**бити, **при**сісти*
пре-	Означає перебільшення (можна замінити словом *дуже*).	***пре**гарний, **пре**мудрий*

- Перепиши слова з префіксом ***при-***. Укажи, що він означає в цих словах *(усно)*. Заміни префікс ***пре-*** словом *дуже*. Запиши.

70. Прочитай словосполучення.

Дуже добра; дуже зла; дуже гострий; дуже тугий; дуже великий; ділянка біля школи; дуже дорогий; поява птахів навесні; поблизу моря; поблизу берега; поблизу вокзалу; поблизу кордону.

- Заміни словосполучення одним словом із префіксом ***пре-*** чи ***при-***. Познач префікси. Обґрунтуй написання відповідних префіксів.

71. Прочитай легенду.

Було це в прадавні часи, коли все було пр..дивне, пр..гарне й незвідане. Бог послав ангела на Землю дізнатися, як там народи живуть:

— Пр..землися і подивися, що народ робить.

Пр..літає посланець до Бога, мовить:

— Пр..мудрий Боже! Ми ж забули дати мову народам! Та вони пр...мудрилися і знайшли собі мови! На-

вчилися в земних звірів, у птахів. Кожен народ пр..дбав собі свою мову. А один пр..чудовий народ спілкується піснями, що почув від найпр..красніших квітів! А їхні пр..чисті діти сміються, наче дзвоники. То є українці!

— Ото диво! Тоді цим співунам я сам укладу в уста слово Боже. Нехай говорять співаючи!

- Випиши з тексту слова з префіксами ***пре-, при-***, уставляючи пропущені букви. Поясни орфограму *«Правопис префіксів **пре-, при-**»*.
- Випиши спільнокореневі слова, розбери їх за будовою.
- Перепиши речення з порівнянням.

72. Прочитай слова.

Відв'язати, від'їхати, прегарний, відчепити, пресумний, віднести, прехороший, відхід.

- Добери до слів антоніми, запиши парами *(за зразком)*.

Зразок. Відв'язати — прив'язати.

Суфікс. Творення слів із суфіксами зменшення, здрібнілості, пестливості та згрубілості

73. Прочитай вірш.

Все робúть маленьким звик
Нам знайомий суфікс ***-ик-***.
Кажем *хлопець* й кажем *<u>хлопчик</u>*,
Горобець й малий *<u>горобчик</u>*.

Перебільшить все чимдуж
Нам знайомий суфікс ***-ющ-***.
Дуже *товстий* — це *<u>товстющий</u>*,
А *худий* — то це *<u>худющий</u>*.

худющий

З інтернету

- Випиши підкреслені слова *(с. 35)*. Познач суфікси. Якого значення вони надають словам?
- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **ющ**. Назви́ букви в слові, вимов звуки.

74. Прочитай слова та суфікси в дужках.

Ліс, син, дощ ***(-ок-, -ик, -очок)***.
Сестра, слива, матуся ***(-оньк-, -еньк-, -ичк-, -ечк-, -очк-)***.
Вовк, вітер, хмара ***(-ищ-, -иськ-)***.

- Утвори від поданих слів нові слова за зразком: *перша група* — із суфіксами зменшення; *друга група* — із суфіксами пестливості; *третя* — із суфіксами згрубілості.

Зразок. Ліс — лісок, лісочок; ... .

75. Прочитай текст легенди.

Давно це було. Їхав козаченько з далекого походу. Зупинився біля джерельця напитися кришталевої водички, але чує іржання коней та чужу мову. То були ворожі полчища. Блиснула на сонці козацька шабелька — і не стало жодного ворога...

Згодом люди на цьому місці викопали криничку. Дарує вона подорожнім цілющу джерельну водичку *(нар. тв.)*.

- Випиши слова із суфіксами пестливості. Познач суфікси. Вони надають словам значення *поваги, любові, ніжності* чи *ненависті*? Вибери правильну відповідь.

76. Прочитай уривок української народної пісні.

Стоїть явір над водою, в воду похилився,
Молоденький козаченько сильно зажурився.
Не хилися, явороньку, ще ж ти зелененький;
Не журися, козаченьку, ще ж ти молоденький.

- Перепиши текст, познач у словах суфікси пестливості.
- Випиши з *вправи 75* слово із суфіксом згрубілості. Цей суфікс надає словам значення *зневажливості, презирства, нена́висті* чи *поваги*? Вибери правильну відповідь.

Комбінована діагностувальна робота

- Перепиши текст і виконай завдання.

ПРОЩАННЯ

Був ясний осінній день. У повітрі пливли **тоненькі** павутинки. Високо в небі з'явився ключ журавлів. Вони приземлилися на лузі, немов радилися. Старий лелека злітав, кружляв у небі й знову прилітав до родичів. Беззахисні молоді лелеки вперше летять у теплий край. Вчаться, не б'ють байдиків. Батьківщина там, де народився і виріс *(за В. Сухомлинським) (52 слова)*.

1. Підкреслені в тексті слова є

А синонімами **Б** спільнокореневими **В** антонімами

2. У слові, виділеному блакитним кольором, є подвоєння приголосних на межі

А кореня та суфікса
Б префікса та кореня
В двох суфіксів

3. Сполучення слів, виділених зеленим кольором, це

А порівняння **Б** синонім **В** фразеологізм

4. У виділеному слові другого речення суфікс

А *-ньк-* **Б** *-еньк-* **В** *-ньк і-*

5. Випиши з тексту два слова з префіксом ***-при***.
6. Випиши речення зі словами в переносному значенні.
7. Установи відповідність.

накивати п'ятами	почервоніти від сорому
пекти раків	утекти

8. Створи та запиши речення, які дають відповідь на запитання: ***Де? Коли? Хто? З якою метою?***
Використай слова та словосполучення з поданого тексту.

Створюю навчальний переказ розповідного змісту за складеним планом та опорними словами

Повторюємо разом

Допомога. ***Перéказ*** — це відтворення прослуханого або прочитаного тексту власними словами.

Поради

1. Уважно слухай учителя / учительку під час читання тексту.
2. З'ясуй значення незрозумілих слів у тексті.
3. Запам'ятай основних персонажів розповіді.
4. Поділи текст на структурні частини: зачин, основна частина, кінцівка.
5. Напиши переказ у чернетці.
6. Перевір написаний переказ, виправ помилки (якщо вони є), запиши в зошиті.

77. Пригадай розповідь «Нова школа» *(с. 50)*. Як звати головну героїню тексту? Відтвори текст за планом та опорними словами й сполученнями слів.

1. Якою побачила Ліна нову школу?
2. Що робили учні в класі перед уроком?
3. Хто привернув увагу дівчинки?
4. Як звали нову вчительку?
5. Що повідомила Марія Олександрівна?

Опорні слова та сполучення слів: автобус, до школи, запрошення, широкий коридор, кабінет № 14, біля дверей, спостерігала, сидів хлопець, грали в настільну гру, слухали розповідь, за останньою партою, Олег, лежала книжка, Марія Олександрівна, 27 жовтня відзначаємо День української писемності та мови, Володимирівка, сліди минулих епох і подій, зачаровано слухала.

- Напиши переказ в чернетці. Перевір. Перепиши в зошит.

ІМЕННИК

Іменник як частина мови. Повторення вивченого

78. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Початкова форма іменника. Відмінки іменника. Відмінювання іменників

Повторюємо разом

Іме́нник — це самостійна частина мови, яка називає предмети. За значенням іменники поділяємо на ***на́зви істот***: *(хто?) сусід, сестра*; і ***на́зви неістот***: *(що?) береза, книжка.* Серед іменників розрізняємо: ***зага́льні на́зви*** — *дочка, річка*; ***вла́сні на́зви*** — *Марійка, Дністер.*

79. Розглянь малюнок.

● Дай відповіді на запитання за змістом малюнка *(с. 39)*.

Хто? — лисиця, ...
Що? — дуб, ...

лисиця

Ч. р. — *(хто?)* їжак, ...
Ж. р. — *(хто?)* білка, ...
С. р. — *(що?)* озеро, ...

Множина — дерева, ...
Однина — дятел, ...

● Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **ця**. Назви́ букви сло́ва, вимов звуки.

80. Прочитай текст, розкодовуючи слова.

У ●івчинки ★аталочки розпочався веселий ранок. Це відчуло навіть ◆ошеня ◆оржик. Сонце розігнало чорні хмари над ★істечком ▲ишневим, де мешкала ★аталочка.

Дзенькнув мобільний телефон. Тато ☾оман ★етрович установив дівчинці кумедний рингтон — монетка за монеткою сипалися в скарбничку. Це дзвонила ☾естричка ◆атруся. Вона сфотографувала свого ★уделя ▲ублика й надіслала фото. І знову дзеленчать монетки: дзелень-дзелень-дзелень. Тепер телефонував ★дноклассник ☾арас *(за А. Птіциним)*.

Рингто́н — сигнал дзвінка на мобільному телефоні.

● Випиши загальні та власні іменники *(за зразком)*. Поясни орфограму «Велика буква у власних назвах».

Зразок. Дівчинка Наталочка; кошеня Коржик; ... .

● Розглянь малюнок. Опиши кошеня Коржика *(усно)*. Яке воно?

Спілкуймося красно

Під час телефонної розмови ви маєте:
1) привітатися, назвати своє ім'я та прізвище;
2) звертатися до дорослих на *Ви;*
3) використовувати слова ввічливості.

81. Прочитай рубрику «Спілкуймося красно». Створи речення зі словами ввічливості, які треба використовувати під час телефонної розмови.

Поняття предметності Іменники з абстрактним значенням

82. Прочитай слова, укажи частини мови. Утвори іменники.

(Який?) смішний — *(що?)* сміх.
(Який?) малиновий — *(що?)* ... .
(Що робити?) вітати — *(що?)* вітання.
(Що робити?) дружити — *(що?)* ... .

Допомога. Іменники можуть утворюватися від прикметників і дієслів. Вони називають опредмечені дії та якості й відповідають на питання *що*?

83. Прочитай слова.

Сад, **соловейко, трава**, зустріч, привітання, **маяк**, ранець, вірність, приязнь, учитель, захоплення, автомобіль, метелик, щука, тривога, радість, Полтава, кривда, сум.

- Прочитай виділені слова. Постав до них питання.
  Ці предмети можна побачити, почути, понюхати, доторкнутися. Це предмети з конкретним, реальним значенням.
- Прочитай підкреслені слова. Постав до них питання. На що вони вказують?
  Ці слова відображають не предмети, а окремі якості, почуття (властивості, дії, процеси), тобто мають абстрактне значення.

До іменників з абстрактним значенням належать ті, які вказують на: ***стан*** *(сон, тиша)*; ***почуття*** *(кохання, ненависть)*; ***процес*** *(хід, біг)*; ***якість*** *(чорнота, ясність)*; ***риси характеру*** *(доброта, злоба, вихованість)*; ***вияви інтелекту людини*** *(знання, розум)*; ***відносини між народами*** та ***стосунки між особами*** *(мир, дружба)*; ***поняття етикету*** *(вітання)* тощо.

- Запиши іменники у дві групи: перша група — іменники з абстрактним значенням, друга — з конкретним *(с. 41)*.

84. Прочитай текст, розкодовуючи слова.

У ■ука ■ужка, ★ишки ★ишульки, ✿щірки ✿щуні та ▲абки ■еленушки велика радість. Вони спішать на день народження до ◆рота ◆рихітки. Друзі дійшли до струмка. Вони зробили з листка корабель і попливли. Відвага та завзятість допомагали друзям. Але раптом листок-корабель зачепився за гілку! Хто знає, чим би все закінчилося, якби не чапля Ходулька. Її сміливість і доброта всіх урятували *(за М. Валдбергсом)*.

- Перепиши перше та друге речення, розкодовуючи слова. Поясни орфограму «Велика буква в кличках тварин».
- Прочитай підкреслені іменники. Випиши іменники з абстрактним значенням.
- Розглянь малюнок. Чому чапля має таку кличку? Що допомогло їй урятувати друзів? Вислов власну думку.

85. Прочитай вірш.

Із другом легше в світі **жити**,
Але й **дружити** треба вміти.
Слід другові **допомагати**,
В пригоді завжди **захищати**.
Слід жарти друга **розуміти**
Й самому **жартувати** вміти.

В. Остапчук

- Добери спільнокореневі іменники до виділених дієслів. Познач корені. Запиши *(за зразком)*.

Зразок. (Що робити?) жи̂ти — *(що?)* жи̂ття.

Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність іменників

86. Прочитай уривок із вірша.

Ой, яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?!
Є в ній ліс-лісок-лісочок, пуща, гай, діброва,
Бір, перелісок, чорноліс. Є іще байрак.
І така ж розкішна та гнучка, як мрія.
Можна «звідкіля» і «звідки», можна і «звідкіль».
Є у ній **хурделиця, віхола, завія,**
Завірюха, хуртовина, хуга, заметіль.

О. Підсуха

Байра́к — яр, порослий лісом і чагарником.
Чорнолісся — листяний ліс.

- Випиши спочатку підкреслені слова, а потім виділені. Як називаємо слова, близькі за значенням, але різні за звучанням?

87. Прочитай частини прислів'їв. З'єднай за змістом.

Без збутку	а з безділля — смуток.
З праці — радість,	як вогонь і вода.
Правда та кривда —	за велике безділля.
Маленька праця краща	немає прибутку.

- З'єднай і запиши прислів'я. Створи малюнок до одного з них. Підкресли в кожному прислів'ї іменники, протилежні за значенням. Як ми їх називаємо?

88. Прочитай текст.

У Києві є Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. Його ще називають *Станцією юних натуралістів*. Юні натуралісти (юннати) — це дослідники природи. Тут є великий музей. В одному з його залів ми побачили екземпляри тварин: лайку, котика, рись і піщаника.

Екскурсоводка нам пояснила, що **лайка** — порода собак, **котик** — морська тварина, **рись** — хижий звір, **піщаник** — це маленький ховрашок *(з інтернету)*.

- Добери з довідки до виділених слів слова з іншим значенням.

Довідка. Біг коня, гірська порода, сварка, маленький кіт.

- Запиши *(за зразком)*.

Зразок. 1. *Стан* — самопочуття людини. 2. *Стан* — фігура, постава людини.

89. Прочитай прислів'я.

Робиш добро — не кайся, робиш зло — на зло сподівайся. З щастя та горя скувалася доля. Брехні багато, а правда одна. Учення — світ, а невчення — тьма *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, підкресли іменники-антоніми. Добери самостійно два прислів'я з антонімами. Запиши.

Рід іменників: чоловічий, жіночий та середній

90. Розглянь малюнки. Прочитай рубрику «Допомога».

Допомога. Іменники, до яких можна додати слова ***він, мій***, — це іменники ***чоловічого роду***.
Іменники, до яких можна додати слова ***вона, моя***, — це іменники ***жіночого роду***.
Іменники, до яких можна додати слова ***воно, моє***, — це іменники ***середнього роду***.

- Запиши слова — на́зви предметів у три колонки.

ч. р. (він, мій) ж. р. (вона, моя) с. р. (воно, моє)

- Чи є на малюнку мама та її дитина? Створи й запиши про них речення.

91. Прочитай вірш.

ДЕ СТОЯЛО ЛІТО

Облітає листя, висохла трава.
Дивиться з ялиці заспана сова.
Лис послухав тишу, обійшов ярок,
Кинувся на мишу, а спіймав листок.
Стежечка розмита повертає вбік,
Де стояло літо — виріс боровик.

Л. Талалай

- Які почуття викликає в тебе зміст вірша? *(Радість, сум, любов до природи.)*
- Прочитай підкреслені слова. Випиши їх у три колонки за зразком *вправи 90*.

92. Прочитай текст.

Здавна слов'яни вирощували **жито** (с. р.), **пшеницю, ячмінь, просо, овес, гречку.** Любили чорний житній **хліб.** З білого борошна на свято пекли пироги. Начинкою для пирогів були **риба, м'ясо** та **капуста.**

Уживали також овочі: **цибулю, часник, картоплю, буряк, ріпу.** Біля хат росли **яблуня, груша, слива, вишня, горіх** та обов'язково **кущ** калини *(за М. Слабошпицьким).*

- Перепиши частину тексту, яка позначена зеленою рискою. Напиши в дужках біля виділених іменників рід за зразком першого.

93. Перепиши два останні речення *вправи 92*. Напиши в дужках біля виділених іменників рід за зразком першого.

Змінювання іменників за числами

94. Розглянь малюнки. Прочитай рубрику «Допомога».

Допомога. Іменники, що позначають один предмет, ужиті в ***однині***.

Іменники, що позначають багато предметів, ужиті в ***множині***. У множині іменники роду не мають.

- Створи речення, у якому використай слова — на́зви зображених предметів, ужиті в однині.
- Створи речення, у якому використай слова — на́зви зображених предметів, ужиті в множині.

95. Прочитай прислів'я і народну прикмету.

Зима багата снігами (мн.), а осінь — снопами. Іде зима, а кожуха нема. Як у січні тріщать морози, улітку від хліба тріщатимуть вози. Плаче жовтень холодними сльозами. Такий мороз, аж зорі скачуть *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, указуючи в дужках число підкресленого іменника за зразком першого.
- Створи малюнок до одного з прислів'їв *(на вибір)*.

96. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

На дерев'яній (полиці, полицях) лежали велика надувна (кулі, куля), футбольний (м'ячі, м'яч), малий пластиковий (м'ячики, м'ячик).

Були там музичні інструменти: вигнута (труба, труби), круглий (барабани, барабан).

На нижній полиці розмістилися вантажний (автомобіль, автомобілі), підйомний (крани, кран) і пожежні (машини, машина). Усі мешканці полиць товаришували й ходили одне до одного в гості *(за М. Моліцькою)*.

- Перепиши частину тексту, яка позначена зеленою рискою. Розкриваючи дужки, добери іменник, що відповідає змісту. Укажи число.

Іменники переважно вживаємо як в однині, так і в множині: *автомобіль — автомобілі; зошит — зошити.*

Є іменники, що вживаємо тільки в однині: *юрба, рідня.*

Окремі іменники вживаємо тільки в множині: *ворота, окуляри, ножиці, канікули, шахи, сани.*

97. Перепиши текст *вправи 96* до кінця. Розкриваючи дужки, добери іменник, який відповідає змісту. Укажи число.

98. Прочитай текст. Перекажи, уникаючи повторів.

На пригірку стоїть **сосна**. Розлога, пошарпана, з повикручуваними вітром гілками. Здається, що вже зовсім усохла. Глянеш угору — а **на сосні** вершечки живі. Не минали **сосни́** ні буревії, ні грози. Наглумилася над **сосною** і блискавиця: здерла в кількох місцях кору. Хотілося подякувати гордій **сосні** за її мужність *(за В. Тибелем)*.

- Випиши виділені іменники відповідно до питань у дужках *(за зразком)*. Познач закінчення.

Зразок. (Що?) — сосн**а**; *(чого?)* — ... ; *(чому?)* — ... ; *(чим?)* — ... ; *(на чому?)* — ... .

Закінчення слугують для зв'язку слів у реченні. У реченні іменники змінюють своє закінчення. Установити зв'язок слів у реченні допомагають питання.

До іменників, що є назвами **істот**, ставимо питання ***хто? кого? кому? ким? на кому?***

До іменників, що є назвами **неістот**, ставимо питання ***що? чого? чому? чим? на чому?***

99. Прочитайте текст. Приготуйтеся переказати, уникаючи повторів.

Могутній беркут вилетів на полювання. Он біжить **заєць**. Беркут побачив **зайця**. Що робити бідному **зайцеві**? Ось-ось беркут зловить **зайця**. Нависла над **зайцем** небезпека! На **зайцеві** біла шубка — от і врятувала його! Виходь, **зайцю**, небезпека минула *(за О. Мисливою)*.

- Перекажи текст, уникаючи повторів. Доповни сполучення слів виділеними іменниками. Познач закінчення в доповнених словах.

Біжить *(хто?)* ... ; побачив *(кого?)* ... ; що робити *(кому?)* ... ; зловить *(кого?)* ... ; нависла *(над ким?)* ... ; шубка *(на кому?)* ... .

Іменники, що поєднані в реченні з іншими словами, змінюємо за ***відмінками***. В українській мові є ***сім відмінків***, кожний із яких, крім кличного, відповідає на певне питання.

Називний (Н. в.) — *хто? що?*; ***родовий*** (Р. в.) — *кого? чого?*; ***давальний*** (Д. в.) — *кому? чому?*; ***знахідний*** (Зн. в.) — *кого? що?*; ***орудний*** (Ор. в.) — *ким? чим?*; ***місцевий*** (М. в.) — *(на) кому? (на) чому?*; ***кличний*** (Кл. в.) — це звертання.

100. Розглянь малюнок. Прочитай текст, уставляючи пропущені іменники за змістом у потрібному відмінку.

У Лесі є *(хто?)* ... . Дівчинка дуже любить *(кого?)* ... . Вона дає їсти й пити *(кому?)* ... . Потім Леся гуляє *(з ким?)* ... . *(на кому?)* ... виблискують медалі. Він — переможець змагань.

- Запиши доповнений текст. Назви відмінки іменників. У яких відмінках немає слів у тексті?

Відмінювання іменників. Початкова форма іменників

101. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінок	Питання	Приклади (однина)		
Н. в.	*хто? що?*	син	сова	поле
Р. в.	*кого? чого?*	сина	сови	поля
Д. в.	*кому? чому?*	синові (сину)	сові	полю
Зн. в.	*кого? що?*	сина	сову	поле
Ор. в	*ким? чим?*	сином	совою	полем
М. в.	*на кому? на чому?*	(на) синові	(на) сові	(на) полі
Кл. в.		сину	сово	поле

- Проаналізуйте, як змінюються закінчення іменників кожного відмінка. Провідміняйте слова *верба, дуб, море*, користуючись таблицею. Позначте закінчення.
- Прочитайте в таблиці іменники, що стоять у називному відмінку.

Форма називного відмінка однини є ***початко́вою фо́рмою*** іменника. Наприклад: *(хто?) лікар, ластівка*; *(що?) школа, вікно*.

102. Прочитай словосполучення та слова.

Є (Н. в., *хто?*) подруга;
немає (...) подруги;
даю (...) подрузі;
бачу (...) подругу;
милуюся (...) подругою;
стрічка (на ...) на подрузі;
прийди, (...) подруго.

(Н. в., *що?*) клен;
(...) клена;
(...) кленові (клену);
(...) клен;
(...) кленом;
(на ...) на клені;
клене.

- Перепиши словосполучення та слова, указуючи в дужках назву відмінка та питання за зразком початкової форми іменників. Познач закінчення.

103. Прочитайте текст. Перекажіть одне одному, розкриваючи зміст останнього речення.

Галявина вкрилася жовтогарячим **килимом**. Це жовтіє кульбаба. Кожна квітка кульбаби — наче маленьке сонечко. Рано-вранці земля віддає кульбабі свою **вологу**. Роса вмиває кульбабу. Кульбабою насолоджуються бджоли та джмелі. **Галявиною** спішить надвечір'я. На кульбабу падає сум. Недовгий вік сонячної **квітки**... *(за Г. Гузовською-Корицькою)*.

- Випиши підкреслені іменники, указавши в дужках відмінок і питання.
- Випиши виділені іменники, указавши в дужках відмінок і питання.

104. Провідміняй слова *автомобіль, ластівка, небо,* користуючись таблицею *вправи 101*.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю текст-опис зовнішності тата-гусака

105. За QR-кодом прочитай текст М. Вінграновського «Гусеня».

- Зроби змістовий аналіз тексту за поданим планом.

1. Про кого йдеться в тексті М. Вінграновського?
2. Де сів табун гусей?
3. Яка була погода?
4. Чиє відображення побачило гусенятко у воді?
5. Які були очі в гусака?
6. Який дзьоб і шия?
7. Що було на червоному дзьобі?
8. Які були в тата крила?
9. Які лапи мав гусак?

- Розглянь малюнок *(с. 51)*. Чи відповідає зміст малюнка змісту тексту? Перекажи частину тексту, у якій подано опис гусака. За окремими пунктами плану створи текст-опис зовнішності тата-гусака.

Закінчення іменників жіночого роду на *-а, -я* в родовому відмінку однини

106. Розгляньте таблицю, зверніть увагу на закінчення іменників у родовому відмінку однини.

Відмінок	Питання	Приклади (однина)
Н. в.	*хто? що?*	парт**а**, полуниц**я**, каш**а**
Р. в.	*кого? чого?*	парт**и**, полуниц**і**, каш**і**

- Запиши іменники *книжка, пісня, круча* в родовому відмінку однини, користуючись таблицею. Познач закінчення.

Іменники жіночого роду на ***-а, -я*** в родовому відмінку однини після твердого приголосного основи мають закінчення ***-и***; після м'якого приголосного та **[ж], [ч], [ш]** — ***-і***.

Наприклад: *книжк**а** — книжк**и**; житниц**я** — житниц**і**; круч**а** — круч**і**.*

107. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Прийшли до *(Р. в., чого?)* вулиці, (яблуня), (криниця); книжка в (подруга), (сестра), (учителька); чекаю (каша), (їжа), (тиша); боюся (хвиля), (лисиця), (куниця); не чути (синиця), (ластівка), (качка).

- Перепиши словосполучення, розкриваючи дужки за зразком першого. Познач закінчення.

108. Прочитай приказки, прислів'я і прикмету.

Одна гнила груша сто груш згноїть. Де зеленіє вербиця — там здорова водиця. Весною калина білим цвітом квітує, а восени червоні ягідки дарує.

Нехай буде гречка, аби не суперечка. Яка пшениця — така й паляниця. Кожна капуста має свою голову. Як суниця червоніє, посій просо — не доспіє *(нар. тв.)*.

- Випиши підкреслені іменники. Постав їх у родовому відмінку однини, познач закінчення.

109. Добери по три іменники жіночого роду із закінченнями ***-а, -я***, які означають: дні тижня; на́зви квітів; на́зви птахів. Запиши їх у родовому відмінку однини, познач закінчення.

Закінчення іменників жіночого роду на *-а, -я* в орудному відмінку однини

110. Розгляньте таблицю, зверніть увагу на закінчення іменників в орудному відмінку однини.

Н. в., ж. р., одн.	Ор. в., ж. р., одн.	Закінчення в Ор. в.
сов**а**, книжк**а**, лоз**а**	сов**ою**, книжк**ою**, лоз**ою**	***-ою***
тополя, меж**а**, тиш**а**	тополе**ю**, меже**ю**, тише**ю**	***-ею***
лінія, мрія, Євгенія	лінією, мрією, Євгенією	***-єю***

- Яке закінчення іменників в *Ор. в.* однини з основою на твердий приголосний, крім **[ж], [ч], [ш]**?
- Яке закінчення іменників в *Ор. в.* однини з основою на м'який приголосний та **[ж], [ч], [ш]**?
- Яке закінчення іменників в *Ор. в.* з основою на **[й]**?

● Зроби висновок, порівняй його з поданим нижче правилом.

Іменники жіночого роду на *-а, -я* в орудному відмінку однини мають закінчення *-ою, -ею, -єю*.

Закінчення *-ою* мають іменники з основою на твердий приголосний, крім **[ж], [ч], [ш]**: *мама — мамою*.

Закінчення *-ею* мають іменники з основою на м'який приголосний та **[ж], [ч], [ш]**: *пісня — піснею*.

Закінчення *-єю* мають іменники з основою на **[й]**: *мрія — мрією*.

● Запиши іменники жіночого роду на ***-а, -я*** *сестра, груша, Марія* в *Ор. в.* однини, користуючись таблицею.

111. Прочитай фразеологізми, розкриваючи дужки.

Піти за (вода) — … .	перестало існувати.
Поросло (трава) — … .	робити необдумано.
Тримати камінь за (пазуха) — … .	зникнути безслідно.
Сторч (голова) — … .	приховані лихі наміри.
Кривити (душа) — … .	бути нещирим.

● Запиши фразеологізми, розкриваючи дужки. Познач закінчення змінених іменників. З'єднай фразеологізми з їхніми значеннями.

112. Прочитайте одне одному текст, розкриваючи дужки.

Жив у дачному містечку потішний капловухий цуцик Бориско. Цілими днями він гасав по двору зі своєю (подружка) (киця) (Миця). Ховатися Миця вміла. Зачаїться під (вишня) або (малина) — і ні мур-мур. У цій грі Бориско програвав.

— Годі бити байдики! — сказала якось Борискові мама.

— А я нікого не бив. На ворону тільки погавкав.

— Повторюю: годі клеїти дурня! Пора за розум братися.

— У мене лапи брудні. Такими лапами за розум братися не можна, — заперечив син.

— Який ти в мене ще маленький. Розумієш усе буквально. А я мала на увазі... *(за В. Герланцем)*.

- Перепиши перший абзац, розкриваючи дужки. Укажи в дужках відмінок змінених іменників. Познач закінчення.

- Прочитайте діалог мами та сина, дотримуючись відповідної інтонації. Поясніть, що мама мала на увазі. Випишіть фразеологізми.

113. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Розмовляєш із (мама, Наталя, Надія); захоплюєшся (музика, пісня, поезія); ідеш (вулиця, стежка, діброва); користуєшся (чернетка, дача, конвалія); милуєшся (береза, бабуся, сестра); зачарований (калина, тополя, настурція).

- Перепиши словосполучення, розкриваючи дужки. Укажи в дужках відмінок і питання. Познач в іменниках закінчення, поясни правопис закінчень ***-ою, -ею, -єю***.

Закінчення іменників жіночого роду з кінцевим приголосним

114. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Н. в., ж. р., одн.	Ор. в., ж. р., одн.	Закінчення в Ор. в.
ніч	ніччю	**-ю [у]**
сіль	сіллю	**-ю [у]**
подорож	подорожжю	**-ю [у]**

- Яке закінчення мають подані іменники в *Н. в.* однини?
- Яке закінчення мають ці іменники в *Ор. в.* однини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Іменники жіночого роду з нульовим закінченням в орудному відмінку однини мають закінчення **-ю [у]**: ***міддю, галуззю***. Подовження м'якого приголосного звука на письмі позначають дві однакові букви: *розкішшю, річчю*. Подовженими бувають ***д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш*** між двома голосними.

- Запиши іменники жіночого роду з нульовим закінченням *зелень, молодь, міль* в *Ор. в.* однини, користуючись таблицею.

115. Прочитай іменники в *Н. в.* й *Ор. в.*

Радість — радістю; скатерть — скатертю; повість — повістю; гордість — гордістю.

- Перепиши слова. Підкресли закінчення іменників в *Ор. в.* Чи подвоюються приголосні в іменниках жіночого роду в *Ор. в.*? Зроби висновок. Звір його з поданим нижче правилом.

Якщо основа іменника жіночого роду в початковій формі закінчується сполученням приголосних, то в орудному відмінку подовження не відбувається: ***вість — вістю; якість — якістю.***

- Запиши іменники жіночого роду, які в початковій формі закінчуються сполученням приголосних, *радість, мудрість, відданість* в *Ор. в.* однини, користуючись правилом.

116. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Далекою (подорож); теплою (піч); бабусиною (ніжність); білою (скатерть); дрібною (сіль); дідусевою (мудрість); зимовою (ніч); великою (радість); батьківською (гордість); працювати з (користь); новою (вість).

- Перепиши словосполучення, розкриваючи дужки *(за зразком)*.

Зразок. Далекою *(Ор. в., чим?)* подорожжю; ... .

117. Прочитай прислів'я.

Який гість, така йому й честь. Чемність двері відчиняє. Користь від нього на два кроки, та й ті щербаті. Обережність — мати мудрості. Яка совість, така й честь. За морем радість, та чужа, а в нас і горе, та своє. Скромність прикрашає людину. Хліб-сіль кусай, а розумних людей слухай *(нар. тв.)*.

- Перепиши підкреслені слова за зразком.

Зразок. Честь — *(Ор. в., чим?)* честю; ... .

118. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Н. в., ж. р., одн.	Ор. в., ж. р., одн.	Закінчення в Ор. в.
любов	любов'**ю**	***-ю*** **[йу]**
верф	верф'**ю**	***-ю*** **[йу]**

Верф — місце, де будують чи ремонтують кораблі.

- Чи відбувається подовження приголосного основи в *Ор. в.*? Що пишемо в іменниках *Ор. в.* перед ***-ю***? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Якщо основа іменника жіночого роду закінчується на ***б, п, в, м, ф*** і твердий звук **[р]**, то в орудному відмінку подовження не відбувається, а перед закінченням ***-ю*** **[йу]** ставимо апостроф: *глазур — глазур'ю; кров — кров'ю*.

Глазу́р — спеціально приготовлений густий солодкий сироп, яким покривають кондитерські вироби.

119. Розгляньте схему «Відмінювання іменників жіночого роду на ***-а, -я***» *(форзац 1)*. Обговоріть її зміст.

- Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Не піднімаю (голова); іду до (Надія); обробленої (земля); книжка (сестра); стою на (круча); над (голова); дружу з (Софія); святкую із (сестра).

- Перепиши словосполучення, ставлячи подані в дужках іменники в потрібну відмінкову форму. Укажи відмінок і питання. Користуйся опорною схемою.

120. Розгляньте схему «Відмінювання іменників жіночого роду з нульовим закінченням у початковій формі» *(форзац 1)*. Обговоріть її зміст.

- Прочитай речення, розкриваючи дужки.

Поезія Тараса Шевченка вражає (мудрість), (мальовничість), (співучість), (плавність) та іншими відтінками чуття *(Олесь Гончар)*.

- Перепиши речення, розкриваючи дужки. Познач закінчення змінених іменників. Укажи відмінок і питання. Користуйся опорною схемою.

121. Прочитай уривок із вірша, розкриваючи дужки.

Маю я святе синівське право —
З (матір) побуть на самоті...

В. Симоненко

- Перепиши уривок із вірша, розкриваючи дужки. Познач закінчення зміненого іменника. Укажи відмінок і питання.

Закінчення іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини

122. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Кінцевий приголосний основи іменників чоловічого роду

Відмінок	твердий	м'який	шиплячий	[й]
Н. в.	дуб	кінь	слухач	край
Ор. в.	дуб**ом**	кон**ем**	слухач**ем**	крає**м**

- Яке закінчення мають іменники чоловічого роду однини в *Ор. в.*? Зверни увагу на кінцевий приголосний основи. Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Іменники чоловічого роду в орудному відмінку однини мають закінчення ***-ом, -ем, -єм.***

Закінчення ***-ом*** мають іменники з основою на твердий приголосний, крім **[ж], [ч], [ш]**: *мороз — морозом.*

Закінчення ***-ем*** мають іменники з основою на м'який приголосний та **[ж], [ч], [ш]**: *місяць — місяцем; читач — читачем; ніж — ножем.*

Закінчення ***-єм*** мають іменники з основою на **[й]**: *гай — гаєм; чай — чаєм.*

123. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Спостерігаю за (сторож); розмовляю зі (слухач); їдемо (трамвай); користуємося (фартух); зупинилися перед (край); цікавлюся (футбол); солодким (чай).

- Перепиши словосполучення, розкриваючи дужки.

124. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Ген-ген над тихим *(ч. р., Ор. в., чим?)* (Дунай), зеленою (лава) трав, кучерявим (гай), над тихою (річка) та високою (гора) стоїть на сторожі місяченько. Гірким (полин) віяло з далеких степів. Місяць гострим

(серп) краяв моє серце. Над темною (вода) я летів думками до рідної домівки. Заплющу очі й бачу сад із квітучою (яблуня), запашною (груша), старою (слива). Над (кущ) бузку великий джміль. Я так сумую за (домівка) *(за М. Коцюбинським)*.

- Перепиши сполучення іменника з прикметником, розкриваючи дужки *(за зразком)*.

Зразок. Тихим *(ч. р., Ор. в., чим?)* Дунаєм.

- Познач закінчення в змінених іменниках.

Іменники жіночого та чоловічого роду в орудному відмінку однини вживаємо з прийменниками ***з, за, із, над, під, між, перед*** або без них.

125. Прочитай повідомлення Медіагіда. Розглянь фото.

— Свята бувають не тільки в людей, а й у річок. Так, *29 червня* 13 держав відзначають Міжнародний день Дунаю — другої за протяжністю європейської річки. Її довжина становить 2960 кілометрів. Дунай бере початок у горах Шварцвальда, у Німеччині. Річка протікає територіями 17-ти країн, а потім упадає в Чорне море.

- Постав підкреслені іменники в *Ор. в.* Познач закінчення.

126. Створи текст-розповідь про Дунай, використовуючи іменники чоловічого роду в *Ор. в.* (*берег, ліс, місяць, степ* та інші)? *(за вправою 125)*.

- Що нового ти дізнався / дізналася з інформації Медіагіда?

Закінчення іменників чоловічого роду — назв істот у давальному та місцевому відмінках однини

127. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінок, питання	Іменники чоловічого роду — на́зви істот
Н. в. *хто? що?*	батько, Василь, добродій
Д. в. *кому? чому?*	батьк**ові** ***(-у)***, Васил**еві** ***(-ю)***, доброді**єві** ***(-ю)***
М. в. *(на) кому? (на) чому*	(на) батьк**ові** ***(-у)***, (на) Васил**еві** ***(-ю)***, (на) доброді**єві** ***(-ю)***

- Які закінчення мають іменники чоловічого роду — на́зви істот у *Д. в.* та *М. в.* однини? Зроби висновок, звір його з поданим правилом.

Іменники чоловічого роду — на́зви істот у давальному та місцевому відмінках однини мають паралельні закінчення: ***-ові (-у); -еві (-ю); -єві (-ю)***. Наприклад: *брату — братові; королю — королеві; Сергію — Сергієві.*

- Прочитай іменники чоловічого роду в *Н. в.*

Герой, солдат, дідусь.

- Запиши іменники у формі *Д. в.*, а потім *М. в.* однини.

128. Прочитай іменники чоловічого роду.

Директор, герой, актор, господар, товариш, сусід, музикант, Анатолій, Валерій.

- Запиши подані іменники у формі *Д. в. (кому?)*.
- Запиши подані іменники у формі *М. в. (на кому?)*.
- Познач закінчення, укажи в дужках паралельне.

129. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

У театрі працюють люди різних професій. Найбільше обов'язків має головний адміністратор театру.

Він забезпечує високу культуру відпочинку кожному (шанувальник) театру. Головний балетмейстер допомагає (композитор, драматург, режисер) у створенні нових сценічних постановок. Головному (режисер) потрібно організувати й допомогти кожному (актор), щоб вистава пройшла на високому художньому рівні. Перед виставою завідувачка господарства видає (художник) декорації, (музикант) — пюпітри, а (касир) — додаткові квитки *(за Л. Черкаською)*.

- Випиши речення зі словами в дужках. Запиши іменники в дужках у формі *Д. в.* та *М. в.* однини *(за зразком)*. Познач закінчення, допиши паралельне.

Зразок. Він забезпечує високу культуру відпочинку кожному *(Д. в., кому?)* шанувальник ові *(-у)* театру.

130. Прочитай іменники в *Н. в.* Запиши їх у формі *Д. в.* та *М. в.* однини *(за зразком)*.

Учитель, козак, кінь, Валерій.

Зразок.

Н. в. *(хто?)* учитель.

Д. в. *(кому?)* учителеві *(-ю)*.

М. в. *(на кому?)* на вчителеві *(-ю)*.

Закінчення іменників чоловічого роду на *-ар, -яр* у родовому відмінку однини

131. Розгляньте таблицю.

Н. в., ч. р., одн.	Р. в., ч. р., одн.	Ор. в., ч. р., одн.
слюс**ар**	слюсар**я**	слюсар**ем**
столя**р**	столяр**а**	столяр**ом**

- Які закінчення мають іменники чоловічого роду з основою на ***-ар, -яр*** у *Р. в.* й *Ор. в.* однини? Зроби висновок, звір його з поданим правилом.

Іменники чоловічого роду з основою на ***-ар, -яр*** у родовому відмінку однини мають закінчення ***-а, -я***; в орудному відмінку — ***-ом, -ем***. Правопис закінчень таких іменників треба перевіряти за орфографічним словником.

- Прочитай іменники чоловічого роду з основою на ***-ар, -яр***.

Школяр, казкар.

- Запиши іменники у формі *Ор. в.* однини. Перевір правопис іменників за орфографічним словником.

132. Прочитай іменники.

Кобзарем, вівчаря́, бджоляра́, вуглярем, газетярем, зброяра́, каменярем, пісняра́, школярем, воротарем, друкаря́, секретаря́, аптекарем.

- Випиши іменники у формі *Р. в.*
- Випиши іменники у формі *Ор. в.*
- Перевір їхні закінчення за орфографічним словником.

133. Прочитай вірш.

Тесляре, тесляре, збудуй мені хижку
В зеленім садочку, в квітучім затишку.
Змуруй мені, муляре, піч та й рівненько,
Щоб в хаті зимою було всім тепленько.
Ти справ мені, столяре, двері й віконця,
Поріг — від дороги, а вікна — до сонця.
А ти мені, скляре, встав скло ясне в рамку,
Аби мені сонце світило від ранку.

М. Підгірянка

- До кого звертається авторка вірша? Випиши іменники у формі *Кл. в.* Постав їх у *Р. в.* та *Ор. в.* Познач закінчення. Користуйся орфографічним словником.

134. Створи й запиши п'ять речень з іменниками чоловічого роду на ***-ар, -яр***.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ розповідного змісту

135. За QR-кодом прочитай текст І. Шевчук «Білі ангели».

- Пригадай, як писати переказ.
- Створіть колективний план тексту.
- Перекажи текст за складеним планом *(усно)*. Запиши переказ самостійно за складеним планом.

Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з′], [ц′], [с′] перед закінченням *-і* в іменниках

136. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст. Зробіть висновок щодо чергування приголосних.

Однина						
ч. р.		ж. р.		с. р.		чергування
поріг	(на) порозі	нога	(на) нозі			[г] — [з′]
байрак	(у) байраці	рука	(на) руці	молоко	(у) молоці	[к] — [ц′]
горіх	(на) горісі	муха	(на) мусі	вухо	(у) вусі	[х] — [с′]

- Як змінюються кінцеві приголосні основи **[г], [к], [х]** в іменниках чоловічого, жіночого й середнього роду перед закінченням ***-і***? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

В іменниках чоловічого, жіночого й середнього роду однини кінцеві приголосні **[г], [к], [х]** перед закінченням *-і* змінюються на **[з′], [ц′], [с′]**: *круг — на крузі; око — в оці; дошка — на дошці.*

137. Прочитай сполучення слів, розкриваючи дужки.

На (подруга); у (луг); старшій (онука); у (яблуко); на дорослій (гуска); у киплячому (молоко); на лівому (бік).

- Перепиши сполучення слів, розкриваючи дужки. Укажи, які звуки чергуються.

138. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Нарешті в лісі сніг! Усе довкола, наче в (казка). Кожне дерево в білій (шапка). На калині й (вільха) — маленькі, а на (ялинка) — найбільша шапка.

Лісові тварини не бояться снігу й морозу: вони в теплій (шубка).

Під дуплом старого дуба (мишка) тепло в (нірка). Вона туди наносила тоненьких травинок і сухого моху. Вилізла з нори, озирнулася навкруги: на (гілка) сидить щось чорне й велике. То дятел жучків шукає: тук-тук дзьобом! Раптом стрибнула на пеньок білка: у (лапка) шишка соснова. (Білка) снідати пора *(за О. Копиленком)*.

- Перепиши, розкриваючи дужки, текст, який позначено зеленою рискою *(с. 65)*. Укажи, які звуки чергуються в іменниках у дужках.
- Запиши підкреслені іменники у формі *Ор. в.* Познач закінчення.
- Розглянь малюнок *(с. 65)*. Кого з описаних у тексті тварин художник забув намалювати? Розкажи.

139. Перепиши текст *вправи 138* до кінця, розкриваючи дужки. Укажи, які звуки чергуються в іменниках у дужках.

Чергування кореневих голосних [о], [е] з [і] в іменниках жіночого та чоловічого роду з основою на приголосний

140. Прочитай іменники.

і — о	*і — е*
ніч — ночі	повінь — повені
сіль — солі	лебідь — лебедя

- Перепиши іменники, позначивши корінь. Які звуки чергуються в коренях іменників? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

В іменниках чоловічого й жіночого роду зі зміною форми слова відбувається чергування голосних звуків **[о], [е]** з **[і]**: *піч — печі; осінь — осені.*

141. Прочитай іменники.

Водопій, дохід, камінь, лід, устрій, певність, радість, осінь, гора, нога, слово, село.

- Запиши іменники, змінюючи їхню форму так, щоб відбувалося чергування.

Зразок. Водопій — водопою; ... .

142. Прочитай вірш, розкодовуючи слова.

Падав сніг на ☆☆🌙🟦🔺,
🔶🟦🌙 зліпив собі ☆🟩🌙🟦🔺.
Поки смажив, поки пік,
А пиріг водою стік.
Кіт не знав, що на пиріг
Треба тісто, а не сніг.

П. Воронько

- Перепиши розкодовані слова, зміни їхню форму так, щоб відбулося чергування голосних звуків **[о], [е]** з **[і]**.
- Запиши підкреслені іменники у формі *Ор. в.*, познач закінчення.

143. Прочитай текст.

Вечір. Море тихо гойдало хвилі. На небі сяяли місяць і **зорі**. На хвилях виблискувала місячна **дорога**. Капітан стояв на березі. Він був середнього **зросту**, широкоплечий. Мав міцні руки, якими вмів робити будь-що (*за Н. Дев'ятко*).

- Випиши виділені іменники, зміни їх так, щоб відбулося чергування голосних звуків **[о], [е]** з **[і]**.

Відмінювання іменників у множині

144. Прочитай вірш.

Усі дере́ва в інеї —
У білому, у синьому.
Ростуть димки́ над хатами
Стовпцями волохатими.

Гілки́ похитує вітрець,
Снігур сніжок покльовує,
А Морозенко-пустунець
Нам ві́кна розмальовує.

А. Камінчук

- Випиши підкреслені слова *(за зразком)*.

  Зразок. Дере́ва: поч. ф. — дерево, с. р.; мн.

- Провідміняй підкреслений іменник чоловічого роду однини з основою на ***-р***.

- Розглянь малюнок. Кого художник забув намалювати? «Намалюй» снігура за допомогою слів.

145. Розгляньте таблицю відмінювання іменників чоловічого, жіночого й середнього роду множини.

	Множина		
відмінок	ч. р.	ж. р.	с. р.
Н. в.	сини, гаї	се́стри, миші, землі	озе́ра, моря́
Р. в.	синів, гаїв	се́сте́р□, мишей, земель□	озер□, морів
Д. в.	синам, гаям	сестрам, мишам, землям	озе́рам, морям
Зн. в.	синів, гаї	се́сте́р□, мишей, зе́млі	озе́ра, моря́
Ор. в.	синами, гаями	се́страми, мишами, землями	озерами, морями
М. в.	(на) синах, (на) гаях	(на) сестрах, (на) мишах, (на) землях	(на)озе́рах, (на) моря́х
Кл. в.	сини, гаї	се́стри, ми́ші, землі	озе́ра, моря́

- Назви́ відмінкові закінчення іменників чоловічого, жіночого та середнього роду множини.

- У яких відмінках іменники вживаємо без прийменників, у яких — із прийменниками? Зроби висновок, користуючись таблицею. Звір його з поданим правилом.

У називному й давальному відмінках іменники вживаємо без прийменників, у місцевому — тільки з прийменниками, а в усіх інших відмінках вживаємо з прийменниками або без них: *(біля) озер (Р. в.); (із) синами (Ор. в.)*.

- Провідміняй іменники *степи, вéрби, вікна,* користуючись таблицею.

Спілкуймося красно

Для уникнення помилок у мовленні використовуймо словосполучення: *мешкаю за адресою; змагання з футболу; відсутній через хворобу; за всіма правилами; за нашими підрахунками*.

146. Прочитай текст, уставляючи з довідки пропущені іменники.

Огляньмося довкола. Нас чекає люта ... . Які ... вказують на неї? Дуже рясно вродила ... . А як багато ... , ... , лісових ... ! Виросло багато ... . Це прикмети холодної зими. Природа саме так захищає своїх ... . Оберігаймо мудру ... ! *(за Н. Ковпак)*.

Довідка. Зима, прикмети, **горобина**, шишок, жолудів, яблук, грибів, мешканців, природу.

- Перепиши текст, уставляючи з довідки пропущені іменники.
- Випиши виділений іменник. Зроби розбір іменника як частини мови, користуючись схемою, поданою *на форзаці 1*.

147. Провідміняй іменники *вагони, вулиці, дерева*, користуючись таблицею *вправи 145*.

- Створи речення з підкресленим словосполученням у рубриці «Спілкуймося красно». Запиши.

Комбінована діагностувальна робота

- Перепиши текст і виконай завдання.

КОЛЮЧІ ГОСТІ

З дерев осипалися жовті листочки. Христина з Олегом гуляли в саду й помітили, що їхня кицька Мурка щось розглядає. Дівчинка підійшла ближче до купи жовтого листя. Купа ворушиться, ніби дихає. Христина — мерщій до мами. Мама гіллячкою розгребла листя. Усі побачили під яблунею їжака. Мама принесла блюдечко й налила в нього молока. Їжак понюхав, устромив ніс у молоко. Випив і повагом пошелестів садом *(за В. Оберемок) (64 слова)*.

1. Слово в першому реченні тексту, виділене зеленим кольором, записано у формі

А одн., Р. в. **Б** мн., Р. в. **В** мн., Ор.в.

2. Підкреслений у тексті іменник записано у формі

А ж. р., одн. **Б** с. р., одн. **В** мн.

3. Слово, виділене блакитним кольором, є

А іменником, ж. р., мн., Р.в.
Б іменником, ч. р, одн., Ор.в.
В іменником, ж. р., одн., Ор.в.

4. У тексті наявні іменники-істоти

А три **Б** чотири **В** п'ять

5. Випиши з тексту власні імена.
6. Випиши з тексту три загальні іменники.
7. Установи відповідність.

	назва тварини
кицька Мурка	назва та кличка тварини
	кличка тварини

8. Створи продовження розповіді про їжака, відповідаючи на питання ***куди? де? хто?***

ПРИКМЕТНИК

Прикметник як частина мови

148. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Початкова форма прикметника. Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині та множині

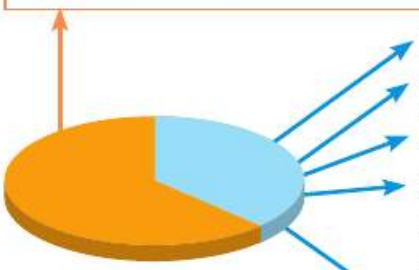

Прикметник — це ... .
Прикметники-антоніми ... .
Прикметники-синоніми ... .
Змінювання прикметників за числами в сполученні з іменниками ... .
Змінювання прикметників за родами в сполученні з іменниками ... .

149. Розглянь малюнки.

- Добери з довідки слова — ознаки намальованих предметів. Запиши *(за зразком)*.

Зразок. (що?) ... (який?) ... , ...

Довідка. Літнє, зерниста, овальний, сортова, яскраве, ніжне, кислий, соковитий, висока, качаниста, жовтий, міцна, корисний, тепле, велике.

літнє

● Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **нє**. Назви́ букви, вимов звуки в цьому слові.

Прикме́тник — це самостійна частина мови, яка виражає ознаку предмета й відповідає на питання ***який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чиї?*** Прикметник завжди пов'язаний з іменником. Він стоїть у тому ж роді, числі й відмінку, що й іменник. Наприклад: *солодка цукерка, солодкий кавун, солодкі вишні.*

150. Прочитай текст, уставляючи прикметники з довідки.

Незвичайний *(який?)* ... пейзаж! *(які?)* ... тони, ... лінії, ... відтінки. Чарівна природа! Зима хоче засліпити красу ... весни, ... літа, ... осені. Зимова краса виткана не з буйного ... листу, не з ... квітів, не із ... колосу, а зі звичайної води, що перетворилася на ... сніжинки. Хіба це не диво? *(за Д. Шеремет)*.

● Перепиши текст, уставляючи прикметники з довідки. Запиши в дужках питання за зразком першого речення.

Довідка. Зимовий, білі, темні, блакитні, жовтогарячого, зеленого, золотої, розмаїтих, золотого, зеленої, чарівні.

151. Створи речення з прикметниками, які вказують на ознаки матеріалу, розміру та кольору. Запиши.

Прикметники-антоніми, прикметники-синоніми. Уживання прикметників у прямому й переносному значенні

152. Прочитай вірш.

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли відгули.

Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

М. Рильський

Мла — неосвітлений простір; темрява.

- Прочитай словосполучення.

Веселі дівчата — … .
Золота сережка — … .

- Випиши з вірша словосполучення з прикметниками, ужитими в переносному значенні.
- Розглянь малюнок. Чи відповідає він змісту вірша? Чому?

153. Прочитай прислів'я кожної групи, уставляючи найбільш влучний пропущений прикметник із синонімічного ряду.

1. Будь … , але не надокучливим. … слово кожному приємне. … людину завжди радо зустрічають.

2. Від … й смерть біжить. У … є тільки безсмертя. На … собака гавкає, а боягуза кусає.

Синонімічні ряди:

1. Ввічливий, чемний, привітний, люб'язний.
2. Хоробрий, сміливий, відважний, безстрашний.

154. Прочитай текст.

Катруся з батьками жила в маленькій квартирі багатоповерхового будинку.

У неї була своя велика кімнатка. Там стояли чорні стелажі, а на них кривими рядами сиділи ляльки, твердий ведмедик, лежали тьмяні кубики.

У кімнаті стояло велике ліжечко дівчинки. Біля нього лежав сумний килимок. Кімнатка була на-

стільки брудною, що здавалося, ніби в ній ніхто не жив *(за М. Моліцькою)*.

- Чи відповідає зміст другого й третього абзаців тексту тому, про що йдеться в першому реченні?
- Випиши речення з підкресленими прикметниками, замінюючи їх антонімами для відтворення тексту, який написала М. Моліцька.

155. Прочитай текст.

Надходила степова буря. Попереду мчали сиві вітри. Співало сумну пісню кожне кволе стебло. Суха берізка перегнула на стежці свій тонкий хребет. Злі вітри схиляли крихкі хліба додолу. Сухорляве сонце в тьмі пилу було дивне *(за Г. Косинкою)*.

- Добери антоніми до підкреслених прикметників, запиши парами.
- Добери два синоніми до виділеного прикметника.
- Випиши чотири словосполучення, у яких прикметники вжиті в переносному значенні.

Змінювання прикметників у сполученні з іменниками за родами, числами й відмінками. Початкова форма прикметника

156. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

іменник	прикметник	рід / число
дуб	молод**ий**	ч. р., одн.
верба	молод**а**	ж. р., одн.
дерево	молод**е**	с. р., одн.
дуби верби дерева	молод**і**	множина

- Назви́ закінчення прикметників чоловічого, жіночого й середнього роду в однині. Чи змінюється прикметник у множині за родами? Назви́ закінчення прикметника в множині. Зроби висновок, звір його з поданим правилом.

В ***однині*** прикметники змінюються за родами й мають закінчення: чоловічий рід — ***-ий, -ій***; жіночий — ***-а, -я***; середній — ***-е, -є***.

У ***множині*** прикметники за родами не змінюються та мають закінчення ***-і*** (у називному відмінку).

- Перепиши словосполучення, додаючи закінчення до прикметників. Познач у дужках рід і число за зразком першого.

Торт солодк.. (ч. р., одн.);
слива солодк.. ;
цукерка солодк.. ;
торти, сливи,
цукерки солодк.. ;

олівець син.. ;
кулька син.. ;
озеро син.. ;
олівці, кульки,
озера син.. .

157. Розгляньте таблицю відмінків і питань, за якими відмінюються прикметники. Прочитайте питання відмінків одне одному. Запам'ятайте.

Відмінок	Питання (однина)	Питання (множина)
Н. в.	*який? яка? яке?*	*які?*
Р. в.	*якого? якої? якого?*	*яких?*
Д. в.	*якому? якій? якому?*	*яким?*
Зн. в.	як у Н. в. або Р. в.	як у Н. в. або Р. в.
Ор. в.	*яким? якою? яким?*	*якими?*
М. в.	*(на, у) якому? якій? якому?*	*(на, у) яких?*

Форма називного відмінка однини чоловічого роду *(який?)* є ***початко́вою фо́рмою прикме́тника***: *(який?) чорний, літній.*

● Прочитай словосполучення.

Н. в. *(який?)* новий рюкзак; *(яка?)* нова хустка, *(яке?)* нове село;

Р. в. *(...?)* нового рюкзака; *(...?)* нової хустки; *(...?)* нового села;

Д. в. *(...?)* новому рюкзаку; *(...?)* новій хустці; *(...?)* новому селу;

Зн. в. *(...?)* новий рюкзак; *(...?)* нову хустку; *(...?)* нове село;

Ор. в. *(...?)* новим рюкзаком; *(...?)* новою хусткою; *(...?)* новим селом;

М. в. (у) *(...?)* новому рюкзаку; (у) *(...?)* новій хустці; (у) *(...?)* новому селі.

● Перепиши словосполучення, уписуючи в дужках питання відмінків. Користуйся таблицею. Познач закінчення.

158. Прочитай словосполучення.

(який? Н. в., ч. р.) червоний кавун; *(...)* смачної картоплі; *(...)* великого поля; *(...)* цікавою книжкою; *(...)* глибоким морем; *(...)* високого дуба; *(...)* теплого сонечка; *(...)* стрункої берези; *(...)* висока тополя; *(...)* глибоке озеро; *(...)* дерев'яний стіл.

● Перепиши словосполучення, указавши в дужках питання, відмінок і рід прикметника за зразком першого.

159. Прочитай прислів'я, розкриваючи дужки.

(Порожній) бочка торохтить, а (повний) мовчить. (Гіркий) правда краща, ніж (солодкий) брехня. (Гострий) словечко коле сердечко. (Добрий) слово багато важить *(нар. тв.)*.

● Перепиши прислів'я, поставивши прикметники в потрібному за змістом роді, числі й відмінку.

Створюю переказ розповідного тексту, використовуючи малюнки

160. За QR-кодом прочитай текст В. Ярош «Напередодні Нового року».

- Розгляньте малюнки. Обговоріть. Зіставте зміст малюнків із текстом. Чи відповідають зображення оповіданню В. Ярош? Створіть колективний план тексту.

- Перекажи текст за складеним планом та ілюстраціями *(усно)*. Запиши переказ самостійно за складеним планом та ілюстраціями.

Відмінкові закінчення прикметників з основою на твердий приголосний

161. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

	Відмінкові закінчення в однині			Відмінкові закінчення в множині
відмінок	ч. р.	ж. р.	с. р.	для всіх родів
Н. в	довг**ий** шлях	довг**а** ніч	довг**е** поле	довг**і** стежки
Р. в.	довг**ого** шляху	довг**ої** ночі	довг**ого** поля	довг**их** стежок
Д. в.	довг**ому** шляху	довг**ій** ночі	довг**ому** полю	довг**им** стежкам
Зн. в.	довг**ий** шлях	довг**у** ніч	довг**е** поле	довг**і** стежки
Ор. в.	довг**им** шляхом	довг**ою** ніччю	довг**им** полем	довг**ими** стежками
М. в.	(на) довг**о-му** шляху	(у) дов-г**ій** ночі	(на) дов-г**ому** полі	(на) довг**их** стежках

- Порівняй відмінкові закінчення прикметників чоловічого, жіночого й середнього роду однини. Зверни увагу на кінцевий приголосний основи прикметника. Звір свій висновок із поданим нижче правилом.

Прикметники змінюються за відмінками. У називному відмінку однини прикметники з основою на твердий приголосний мають закінчення: чоловічий рід — ***-ий***; жіночий — ***-а***; середній — ***-е***: *добрий, добра, добре*.

162. Прочитай текст.

Вузька *(Н. в., ж. р., одн.)* стежка підбігла до високої *(...)* кручі. Далі вона повилася крутим *(...)* берегом над річкою. Крізь густу *(...)* ліщину синів Дніпро. Довгим *(...)* поглядом Софія охопила широку *(...)* річку, піщані *(...)* острови, прибережну *(...)* косу *(за О. Донченком)*.

- Перепиши текст, укажи в дужках відмінок, число, рід *(де можливо)* за зразком першого речення. Користуйся таблицею *вправи 161*.

163. Прочитай речення, розкриваючи дужки.

Зовсім (маленький) хмаринка ставала дедалі (більший) хмарою, розпухала, була подібною то до (сивий) діда в (довгий) балахоні, то до ліжка з (величезний) подушками, то до (високий) гори, то до (білосніжний) вулканів *(за В. Винниченком)*.

- Випиши сполучення іменників із прикметниками за зразком.

Зразок. Маленька *(Н. в., ж. р., одн.)* хмаринка.

164. Прочитай словосполучення, уставляючи пропущені закінчення.

Радісн.. (погляд, усмішка, слово); радісн.. діти; блакитн.. (шарф, стрічка, небо); блакитн.. озе́ра.

- Провідміняй словосполучення, користуючись таблицею *вправи 161*.

Відмінювання прикметників з основою на м'який приголосний в однині та множині

165. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінкові закінчення в однині

відмінок	ч. р.	ж. р.	с. р.
Н. в.	осінн**ій**	осінн**я**	осінн**є**
Р. в.	осінньо**го**	осінньо**ї**	осінньо**го**
Д. в.	осінньо**му**	осінн**ій**	осінньо**му**
Зн. в.	осінн**ій** ***(-ого)***	осінн**ю**	осінн**є**
Ор. в.	осінн**ім**	осінньо**ю**	осінн**ім**
М. в.	(на) осінньо**му** ***(-ім)***	(на) осінн**ій**	(на) осінньо**му** ***(-ім)***

Відмінкові форми множини

Н. в.	осінн**і**
Р. в.	осінн**іх**
Д. в.	осінн**ім**
Зн. в.	осінн**і** ***(-іх)***
Ор. в.	осінн**іми**
М. в.	(на) осінн**іх**

- Зверни увагу на приголосний основи прикметника. Зроби висновок щодо закінчень прикметників з основою на м'який приголосний. Звір його з поданим правилом.

У називному відмінку однини прикметники з основою на м'який приголосний мають закінчення: чоловічий рід — **-ій**; жіночий — **-я**; середній — **-є**: *літній, літня, літнє;* у множині — **-і**: *літні.*

- Провідміняй прикметники *синій, синя, синє, сині*, користуючись таблицею *вправи 165*.

166. Прочитай словосполучення.

(Н. в., ч. р., одн.) давній випадок; *(...)* давньому випадку; *(...)* давні випадки.

На мужньому воїнові; мужнього воїна; мужній воїн.

Рання пташка; ранньою пташкою; ранні пташки.

Безкрає небо; безкрайого неба; безкраїх небес.

- Перепиши словосполучення, укажи в дужках відмінок, число, рід *(де можливо)* за зразком першої групи слів. Користуйся таблицею *вправи 165*.

167. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

(Зелений) сосни стояли по коліна в (пухнастий) снігу. Вони одягли на себе (теплий) кожушки. (Сусідній) берізка була наче з кришталю. На (могутній) дубі ще виднілося (торішній) листя. (Вечірній) зоря розфарбувала все (фіолетовий) кольором. Тільки (червоногрудий) снігурі весело літали над (сумний) горобиною, збиваючи з неї (ранній) покривало зими *(за Н. Антоновою)*.

● Випиши сполучення іменників із прикметниками за зразком.

Зразок. Зелені *(Н. в., мн.)* сосни.

168. Прочитай словосполучення.

Хатній (килим, робота, відро); хатні турботи; сусідній (лан, нива, поле); сусідні степи.

● Провідміняй словосполучення, користуючись таблицею *вправи 165*.

Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників

169. Розгляньте узагальнювальну таблицю відмінкових закінчень прикметників.

Відмінок	З основою на твердий приголосний				З основою на м'який приголосний			
	однина			множина	однина			множина
	ч. р.	ж. р.	с. р.		ч. р.	ж. р.	с. р.	
Н. в.	*-ий*	*-а*	*-е*	*-і*	*-ій*	*-я*	*-є*	*-і, -ї*
Р. в.	*-ого*	*-ої*	*-ого*	*-их*	*-ого*	*-ої*	*-ого*	*-іх*
Д. в.	*-ому*	*-ій*	*-ому*	*-им*	*-ому*	*-ій*	*-ому*	*-ім*
Зн. в.	*-ий, -ого*	*-у*	*-е*	*-і, -их*	*-ій, -ого*	*-ю*	*-є*	*-і, -іх*
Ор. в.	*-им*	*-ою*	*-им*	*-ими*	*-ім*	*-ою*	*-ім*	*-іми*
М. в.	(на) *-ому (-ім)*	(на) *-ій*	(на) *-ому (-ім)*	*-их*	(на) *-ому (-ім)*	(на) *-ій*	(на) *-ому (-ім)*	(на) *-іх*

● Провідміняй прикметники *гарний, осінній* за таблицею.

170. Прочитай групи слів.

1. Сусідні, **зимового**, на великій, грамотного, самотня, у соковитому, на високій, далека, солодких, на синіх, дерев'яного, цікавих.

2. Стола, сливах, апельсині, горі, плодів, дорога, людина, учня, ранку, сосні́, села, книжок.

- З'єднай прикметники з іменниками за змістом і в потрібній формі. Запиши словосполучення у дві групи: 1) прикметники з основою на твердий приголосний; 2) прикметники з основою на м'який приголосний. Познач закінчення, укажи відмінок.

Щоб визначити відмінок прикметника, треба з'ясувати відмінок іменника, від якого залежить прикметник.

- Проаналізуйте виділений прикметник як частину мови за схемою розбору, яка подана *на форзаці 1* підручника.

171. Прочитай текст, розкриваючи дужки. Перекажи.

Хто з дітей не любить сніжної *(якої? Р. в., одн.)* зими! Земля вкривається (пухкий), (чистий) снігом. І тоді з'являються Снігобородьки! Вони — з (невеличкий) країни Естонії. (Кумедний) чоловічків із (великий) бородою називають (сніговий) бородайками, (сніговий) бородачами, або просто Снігобородьками *(за І. Калинцем)*.

- Перепиши текст, змінюючи початкову форму прикметників у дужках. Укажи число та відмінок прикметників у дужках за зразком першого речення. Познач закінчення прикметників.

172. Прочитай прикметники.

Свіжих, у глибокому, широких, літні, пізніми, братній, ранньому, добрих, щирого.

- Добери до прикметників іменники за змістом. Укажи в дужках відмінок прикметників, число й рід *(де можливо)*.

Уживання м'якого знака перед закінченням прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини

173. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

відмінок	З основою на твердий приголосний			З основою на м'який приголосний		
	ч. р.	ж. р.	с. р.	ч. р.	ж. р.	с. р.
Р. в.	сир**ого**	сир**ої**	сир**ого**	літн**ього**	літн**ьої**	літн**ього**
Д. в.	сир**ому**	сир**ій**	сир**ому**	літн**ьому**	літн**ій**	літн**ьому**
Ор. в.	сир**им**	сир**ою**	сир**им**	літн**ім**	літн**ьою**	літн**ім**
М. в.	(на) сир**ому** ***(-ім)***	(на) сир**ій**	(на) сир**ому** ***(-ім)***	(на) літн**ьо-му** ***(-ім)***	(на) літн**ій**	(на) літн**ьому** ***(-ім)***

- У яких відмінках перед закінченням прикметників чоловічого, жіночого та середнього роду з м'яким приголосним основи пишемо м'який знак? Звір свій висновок із поданим нижче правилом.
- Постав прикметник *мужній* у *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* та *М. в.* Користуйся таблицею.

У прикметниках з основою на м'який приголосний перед закінченням у родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках пишемо м'який знак: *давнього, давньому, давньою, (на) давньому.*

У місцевому відмінку прикметники чоловічого й середнього роду можуть мати дві форми: *(на) ранньому, (на) раннім.*

174. Прочитай прикметники.

Осінній, рожевий, пізній, добрий.

- Випиши прикметники з основою на м'який приголосний. Постав їх у *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* й *М. в.* однини. Запиши дві форми прикметників у *М. в.* Познач закінчення.

175. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Ліс стояв, наче молода під (весільний) вінцем. На (дорогий) (зимовий) уборі мигтіли й зникали блискітки. І все те диво світилось у (ранній) (сонячний) промінні. Жодну картину природи (осінній) чи (літній) дня не можна прирівняти до тієї (пишний), (фантастичний) картини (сонний) зими *(за І. Нечуєм-Левицьким)*.

- Перепиши текст. Постав прикметники в потрібному відмінку. Познач закінчення.

176. Прочитай прикметники.

Майбутній, весняний, братній, сумний, вечірній.

- Випиши прикметники з основою на м'який приголосний. Постав їх у *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* й *М. в.* однини. Запиши дві форми прикметників у *М. в.* Познач закінчення.

Вимова та написання закінчення *-ій* у прикметниках жіночого роду в давальному та місцевому відмінках

177. Розглянь малюнки. Прочитай словосполучення.

Д. в. червон**ій** троянді	висок**ій** березі	шкільн**ій** парті
М. в. на червон**ій** троянді	на висок**ій** березі	на шкільн**ій** парті

● Перепиши словосполучення за зразком. Познач закінчення, правильно його вимовляючи.

Зразок. Червон**ій** *(якій? Д. в., ж. р., одн.)* троянді.

178. Прочитай прикметники в початковій формі.

1. Далекий, широкий, швидкий, сонячний.

2. Дорозі, на ... дорозі; подорожі, у ... подорожі; машині, на ... машині; долині, у ... долині.

● З'єднай прикметники з іменниками за змістом у формі *Д. в.* та *М. в.* Познач закінчення прикметника, правильно його вимовляючи.

179. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

На (білий) (пухнастий) хмаринці плив молодий місяць. Сріблясте проміння втопилося в (тихий) журбі молодої ялиці. На (сонний) землі лежала химерна тінь від кущів ліщини. Великі лопухи запахли ніччю, а на (гладкий) поверхні листків з'явилася роса. У (холодний) любові молодого місяця, у (короткий) дружбі предмети та їхні тіні зустрічали ніч *(за Н. Ковпак)*.

● Випиши сполучення іменників із прикметниками за зразком *вправи 177*. Познач закінчення прикметників, правильно його вимовляючи.

180. Прочитай прикметники в початковій формі.

1. Солодкий, веселий, добрий, рідний.

2. Цукерці, на (у) ... цукерці; розповіді, на (у) ... розповіді; бабусі, на (у) ... бабусі; сестрі, на (у) ... сестрі.

● З'єднай прикметники з іменниками за змістом у формі *Д. в.* та *М. в.* Познач закінчення прикметників, правильно його вимовляючи.

Вимова й написання найуживаніших прикметників на *-ський, -цький, -зький*

181. Прочитай уривок із вірша.

І на морі, і в степах
Наганяли вони страх,
Бо найкращі вояки —
Запорозькі козаки!
І не буде переводу
Українському народу,
Доки із глибин сторіч
Долина́ козацький клич.

Я. Яковенко

І. Дзись. Запорозькі козаки

- Прочитай іменники.

  Запоріжжя — ... .
  Козак — ... .

- Випиши з тексту вірша прикметники, які утворилися від поданих іменників. Підкресли в прикметниках суфікс.

У суфіксах прикметників ***-ськ-, -цьк-, -зьк-*** завжди пишемо м'який знак: *сільський, вінницький, празький*.

182. Прочитай текст. Що тобі відомо про річку Дунай?

Жителі Європи називають Дунай «річкою дружби». Могутня річка прикрашає та напуває німецькі, австрійські, словацькі, угорські, болгарські, румунські й українські землі. Окрім них, басейн Дунаю охоплює частини територій сімнадцяти держав Європи. Це — Італія, Словенія, Албанія, Македонія, Польща, Швейцарія, Чехія. Для цих країн Дунай є рідною річкою, яку люблять і бережуть *(з енциклопедії)*.

- Випиши на́зви земель, які прикрашає та напуває Дунай. Підкресли суфікси. Що пишемо в цих суфіксах?

183. Прочитай запитання.

— Як називають Січ, де жили українські козаки?

— Як називають сузір'я, за яким орієнтувалися чумаки?

— Як називають річки, що протікають у горах?

— Як називають берег моря?

— Як називають області, центрами яких є міста Вінниця, Київ, Харків, Чернівці, Чернігів?

- Запиши відповіді на запитання. Підкресли в прикметниках суфікси. Що пишемо в цих суфіксах?

184. Випиши з *вправи 182* на́зви всіх держав. Утвори від них прикметники із суфіксами ***-ськ-, -цьк-, -зьк-***. Підкресли суфікси, поясни правопис.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю вітальну листівку з Новим роком

185. Розглянь подану листівку. Створи власну. Запиши слова вітання та побажання.

Відмінювання прикметників у множині

Допомога. Прикметники в **однині** змінюємо за родами: *солодкий торт, солодка груша, солодке яблуко*. Прикметники в **множині** за родами не змінюємо: *солодкі торти, груші, яблука*.

186. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінок	Питання	Основа на твердий і м'який приголосний
Н.в.	*які?*	щасливі діти, могутні дуби
Р. в.	*яких?*	щасливих дітей, могутніх дубів
Д. в.	*яким?*	щасливим дітям, могутнім дубам
Зн. в.	*які? яких?* (як Н. в. або Р. в.)	щасливих дітей, могутні дуби
Ор. в.	*якими?*	щасливими дітьми, могутніми дубами
М. в.	*(на) яких?*	(на) щасливих дітях, могутніх дубах

- Зістав закінчення прикметників *Р. в., Зн. в.* та *М. в.* множини з основою: а) на твердий приголосний; б) на м'який приголосний. Звір свій висновок із поданим нижче правилом.

У називному відмінку множини прикметники з основою на твердий і м'який приголосний мають закінчення **-*і***. У родовому, знахідному та місцевому відмінках прикметники з основою на твердий приголосний мають закінчення **-*их***, у прикметниках з основою на м'який приголосний у родовому та місцевому відмінках — закінчення **-*іх***. Наприклад: *зелен**их**, сусідн**іх***.

- Випиши з таблиці прикметник з іменником у *Р. в., Зн. в.* та *М. в.* множини з основою: а) на твердий приголосний; б) на м'який приголосний. Познач закінчення.

187. Прочитай словосполучення.

Соковитий кавун, соковиті груші, соковите яблуко, соковита груша, соковиті яблука, соковиті кавуни.

- Провідміняй прикметники з іменниками в множині, користуючись таблицею *вправи 184* та зразком.

Зразок

Н. в. *(які?)* соковиті кавуни, груші, яблука

- Познач закінчення.

188. Прочитай текст.

— У-у-ух! Я вам покажу! — засвистів холодний вітер та й почав маленькі сніжинки розмітати.

Дмухнув раз — великий рій із червоної калини знявся і сів на грядку з густим часником. Дмухнув удруге — злетів сніг із зелених листочків барвінку й накрив червоні китиці калини. Дмухнув ще раз — з вузенької стежки знову на зелені листочки барвінку сів. Нічого вітер удіяти не може. Дме — та й тільки! Тут лютий мороз узявся до діла. Лютує, холодними іскрами кидає. А біленькі сніжинки тісніше одна до одної притулилися — не може лютий холод під білу ковдру забратися! *(за З. Мензатюк)*.

- Прочитай підкреслені словосполучення. Випиши словосполучення з прикметником у множині *(за зразком)*.

Зразок. Маленькі сніжинки (мн., Н. в.).

189. Випиши з *вправи 188* словосполучення з прикметником в однині *(за зразком)*.

Зразок. Білу ковдру (одн., ж. р., Зн. в.).

Форми ступенів порівняння прикметників

190. Розглянь зображення кущів кульбаби, ромашки, троянди. Порівняй їх за розміром: який кущ низький у порівнянні з іншими? Який — вищий? Який — найвищий? Який — найнижчий? Створи речення *(усно)*.

В українській мові прикметники мають два ступені порівняння: вищий та найвищий. Кожний із них може бути утворений у *простій* і *складній* формі.

191. Прочитай текст.

Хто з вас бачив літак «Руслан»? Уперше його підняли в повітря над Києвом майже 50 років тому. Але й донині він залишається **найбільшим** і **найпотужнішим** вантажним транспортним літаком у світі. Він — символ українських інженерних **найцінніших** досягнень. Літак установив понад 30 світових рекордів із піднімання **найважчого** вантажу! Здійснював **найдальший** переліт на 20 тисяч кілометрів. «Руслан» неодноразово входив до Книги рекордів Гіннеса, установивши рекорд перевезення вантажів масою 171, 219 тонн *(з вікіпедії)*.

● Про що ти дізнався / дізналася із цього тексту? Прочитай виділені прикметники. Попрацюй над змістом таблиці.

Прикмет-ник	Вищий ступінь порівняння	Найвищий ступінь порівняння
солодкий	солод**ш**ий	**най**солод**ш**ий
сумний	сумн**іш**ий	**най**сумн**іш**ий

Деякі прикметники мають вищий і найвищий ступені порівняння. Це означає, що в якомусь предметі більше чи менше певної якості.

Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо за допомогою суфіксів ***-ш-, -іш-***.

Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням до форми вищого ступеня префікса ***най-***: *простий — простіший — найпростіший.*

● Доповни слова прикметниками найвищого ступеня порівняння з тексту вправи.

1. Потужний, потужніший, ... ;
2. Цінний, цінніший, ... ;
3. Далекий, дальший, ...

Спілкуймося красно

11 січня — Усесвітній день ***спасибі***, найувічливіший день у році. Важливо пам'ятати, що справжня вдячність — це лише та, яка йде від щирого серця.

192. Прочитай прикметники.

Сумний, тихий, солодкий, сильний, веселий.

● Утвори прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння. Запиши.

193. Прочитай прикметники.

Соковитий, твердий, швидкий, добрий.

- Утвори прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння. Запиши.

Побудова сполучень слів і речень із прикметниками, уведення їх у текст

194. Прочитай групи слів.

1. Ранки, роса, настрій; посуд, очі, поглядом; сережки, березою, серце.

2. Весняний, скляний, золотий.

- Утвори сполучення іменників із прикметниками за змістом, узгоджуючи в числі, роді та відмінку. Запиши в першу групу ті, у яких прикметники вживаємо в прямому значенні, а в другу — у переносному.

195. Прочитай прислів'я, уставляючи з довідки пропущені прикметники.

1. ... приятель — то ... скарб. 2. ... колос до землі гнеться, ... догори пнеться. 3. ... день довший за ... тиждень *(нар. тв.)*.

Довідка. Вірний, найбільший, повний, порожній, **літній**, зимовий.

- Перепиши прислів'я, уставляючи з довідки пропущені прикметники.
- Проаналізуй виділений прикметник як частину мови за послідовністю, поданою на *форзаці 1*.

196. Прочитай текст, розкриваючи дужки. Перекажи.

(Жовтий), у (зелений) смужку огрядна пані Гусениця страшенно боялася (холодний) осені. Вона зна-

ла: (холодний) осінь сама не ходить. (Холодний) дощі вбираються в (сірий) тумани, які завжди приводять (сніжний) зиму. Сніг любить **(білий) фарбу.** Вона буде сипатися доти, доки від **(огрядний) пані** Гусениці не залишиться ні **(жовтий) цятки,** ні **(зелений) смужки** *(за Г. Кирпою)*.

- Перепиши текст, розкриваючи дужки. Випиши підкреслені словосполучення. Укажи в дужках число, рід *(де можливо)*, відмінок. Познач закінчення в прикметниках.
- Розглянь малюнок. Опиши почуття, які переживає пані Гусениця, використовуючи прикметники з тексту *(усно)*.

197. Випиши виділені словосполучення з тексту *вправи 196*. Укажи в дужках число, рід *(де можливо)*, відмінок. Познач закінчення в прикметниках.

Діагностувальна робота

1. Прикметники чоловічого роду подано в рядку

А блакитний, солодка, синє
Б соковитий, сумний, надійний
В легкий, добра, смачне

2. Визнач рядок, у якому виділено прикметники-антоніми.

А Білими нитками по білому шито.
Б На чорній землі білий хліб родить.
В Туман густий — вологий ранок.

3. Прикметники жіночого роду у формі Ор. в. подано в рядку

А великою, цікавим, сусідній
Б щирою, вечірня, милий
В далекою, довгою, літньою

4. Усі прикметники в переносному значенні подано в рядку

А шовкова стрічка, шовкове волосся
Б сумні діти, сумні дні
В гостре слово, веселі бджоли

5. Утвори від поданих іменників прикметники в початковій формі. Запиши.

Осінь, зима.

6. Прочитай речення. Випиши два сполучення іменника з прикметником у формі однини.

Чорна хмара повзла над верховіттям високих дерев. Кучеряве гілля липи, жовті берези гойдалися на всі боки.

7. Утвори й запиши прикметники на ***-цький, -ський*** від іменників *Чернівці, Україна, Вінниця*.

8. Запиши речення, розкриваючи дужки та змінюючи початкову форму прикметника за змістом речень.

(Білий) снігом укриті дерева, кущі, будинки. (Пухкий) ковдра прикрасила кетяги (червоний) калини.

ЧИСЛІВНИК

Числівник як частина мови
Повторення вивченого

198. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Відмінкові форми числівників

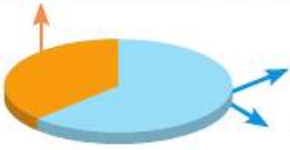

Числівник — це ... .

Словесні формули на позначення часу.

199. Розглянь малюнки. Прочитай запитання.

Скільки учнів / учениць у твоєму класі? Скільки хлопців зображено на малюнку? Скільки дівчат? Скільки дітей із футбольними м'ячами? Котра на малюнку за порядком лічби дівчинка-футболістка? Котрий на малюнку за порядком лічби велосипедист? А скейтбордист? Котра на малюнку за порядком лічби дівчинка з обручем?

Скейтбо́рд (*англ.*, скорочено *скейт*) — дошка на чотирьох колесах для скейтбордингу. *Скейтбо́рдинг* — ковзання на дошці.

- Запиши відповіді на запитання. Підкресли слова, що відповідають на питання *скільки? котрий? котра?*

Числі́вник — самостійна частина мови, яка позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби й відповідає на питання ***скільки? котрий? котра? котре?***

Наприклад: ***скільки?*** — *вісім*; ***котрий?*** — *восьмий*; ***котра?*** — *восьма*; ***котре?*** — *восьме*.

200. Прочитай фразеологізми, уставляючи з довідки числівники за змістом.

1. ... нога тут, ... — там. 2. ... дорогою обминати. 3. На всі ... вітри. 4. Знати, як свої ... пальців. 5. Намолоти ... мішків гречаної вовни.

Довідка. Друга, одна, десятою, чотири, п'ять, сім.

- Перепиши фразеологізми, уставляючи з довідки числівники за змістом. Назви́, на які питання відповідають числівники *(усно)*.

201. Прочитай числівники.

П'ятнадцять, п'ятнадцятий, п'ятнадцята, п'ятнадцяте; дев'ять, дев'ятий, дев'ята, дев'яте; вісімнадцять, вісімнадцятий, вісімнадцята, вісімнадцяте; одина́дцять, одина́дцятий, одина́дцята, одина́дцяте.

- Запиши числівники в чотири стовпчики відповідно до питань.

скільки? *котрий?* *котра?* *котре?*

202. Прочитай фразеологізми. Установи відповідність між фразеологізмом та його значенням.

1 грати першу скрипку	**А** надійно охороняти, тримати в недоступному місці
2 сидіти на двох стільцях	**Б** про тих, хто легко міняє своє рішення

3 тримати під трьома замками

4 сім п'ятниць на тиждень

В намагатися догодити всім, бути нерішучим

Г бути головним, найважливішим, вести за собою

● Перепиши фразеологізми, укажи числівники, постав до них питання.

Відмінкові форми окремих числівників

203. Розгляньте таблицю відмінювання окремих числівників.

Відмінок	Числівники		
Н. в. *(скільки?)*	сóрок□	дев'янóсто	сто
Р. в. *(скількох?)*	сорокá	дев'янóста	ста
Д. в. *(скільком?)*	сорокá	дев'янóста	ста
Зн. в. *(скільки? скількох?)*	сóрок□	дев'янóсто	сто
Ор. в. *(скількома?)*	сорокá	дев'янóста	ста
М. в. *(на скількох?)*	на (у) сорокá	на (у) дев'янóста	на (у) ста

● Зістав закінчення числівників *дев'яносто* й *сто* в *Н. в.* та *Зн. в.* Назви́ закінчення числівників *сорок*, *дев'яносто*, *сто* в *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* й *М. в.* Зроби висновок, звір його з поданим правилом.

Числівники ***сорок, дев'яносто, сто*** в усіх відмінках, крім *називного* й *знахідного*, мають закінчення ***-а***. Наприклад: *до сорока днів, сорока робітникам, з дев'яноста учнями, на ста сторінках.*

Правильно вимовляй і пиши! *П'ятдеся́т — п'ятдесяти́, шістдеся́т — шістдесяти́, сімдеся́т — сімдесяти́, вісімдеся́т — вісімдесяти́.*

204. Прочитай речення.

1. У вчительки є 40, 90, 100 зошитів. 2. Спостерігаю за 40, 90, 100 птахами. 3. Вони сидять на 40, 90, 100 деревах. 4. У шкільному гербарії зібрано 40, 90, 100 метеликів. 5. До 50, 70 додати 10. 6. Від 60 відняти 5 *(М. Братко)*.

- Перепиши речення, замінюючи подані числа словами. Підкресли закінчення.

205. Прочитай загадки.

1. Стоїть дуб, а на нім *(скільки?)* 12 гілок, а на кожній гілці по 4 гнізда, а в кожному гнізді по 7 пташенят. 2. 1 баранець пасе 1000 овець. 3. 7 соколят на одній подушці сплять. 4. Має 7 шкір, витискає сльози всім. 5. 32 білі брати сидять у темниці, коли ця темниця відчиняється, вони не виходять *(нар. тв.)*.

- Перепиши загадки, замінюючи числа словами. Запиши в дужках питання за зразком першого.

206. Прочитай фразеологізми, уставляючи з довідки числівники.

1. Сидіти в ... стінах. 2. ... колесо до воза. 3. ... чоботи — пара. 4. ... дорогою обійти. 5. ... разів відмір, а ... раз відріж.

Довідка. Чотири, п'ять, два, десять, сім, один.

- Запиши утворені фразеологізми.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю зв'язну розповідь про ситуацію із життя

207. Прочитай за QR-кодом розповідь твоєї ровесниці «Моє Різдво».

- Розглянь ілюстрації до тексту. Укажи, якій частині тексту відповідають малюнки.

- Створи власну розповідь про цікавий випадок із життя. Запиши.

Словесні формули на позначення часу протягом доби

208. Прочитайте рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

В українській мові годину потрібно називати числівником, який відповідає на питання ***котрá?*** *(сьома, восьма …)*, а хвилини та секунди — на питання ***скільки?*** *(двадцять п'ять, десять …)*.

Щоб дізнатися про час, *завжди* запитуй так:
— Котрá зараз година? О котрій годині?

Згаяного часу й конем не доженеш.
На все свій час.
Час — найліпший лікар *(нар. тв.)*.

- Перепиши підкреслені речення. Запам'ятай, як запитувати про час.
- Перепиши прислів'я про час.

209. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

- Створи п'ять речень із правильними формулами на позначення часу, які подані в таблиці *(на вибір)*. Запиши.

210. Прочитай слова та формули на позначення часу.

Працював ...	о сьомій годині п'ятнадцять хвилин.
Прокинулася ...	до тринадцятої години.
Зателефонував ...	чверть по одинадцятій.
Показує ...	о десятій годині.

- З'єднай слова та формули на позначення часу. Запиши.

211. Розглянь малюнки.

- Запиши по дві словесні формули на позначення часу, який показують годинники.

ЗАЙМЕННИК

Займенник як частина мови
Роль займенників у тексті

212. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Про що свідчить суцільний колір діаграми?

213. Розгляньте ілюстрації до української народної казки «Котигорошко».

— **Я** — Котигорошко.

— **Він** — Змій.

— А **ти** — Гриф.

— **Вона** — сестра Оленка.

— **Воно** — Грифеня.

— **Вони** — брати Котигорошка.

— **Ми** — тато й мама Котигорошка.

Ілюстратор М. Єрмак

- Прочитайте виділені слова. Поставте до них питання.

Виділені слова називаємо *займенниками*.

Займе́нник — самостійна частина мови, яка вказує на предмети, їхні ознаки, кількість, але не називає їх. Наприклад: іменники *учень, учениця, вікно, учні* можна замінити займенниками ***він, вона, воно, вони***; прикметники *солодкий, солодка, солодке, солодкі* — займенниками ***такий, така, таке, такі***; числівники *чотири, шість* — займенниками ***стільки, скільки***. Займенники відповідають на ті ж питання, що й частини мови, замість яких їх уживаємо.

- Заміни іменники *мама, дідусь, старий, добра, дитя, діти* займенниками.

214. Прочитай іменники з прикметниками.

Спілі сливи, каченя мале, високий дуб, дівчина працьовита, сміливий воїн, літнє сонце.

- Заміни підкреслені слова займенниками, використовуючи правило. Запиши.

215. Прочитай текст.

Усю ніч лив дощ. Дощ ішов і наступного дня. Сонце заховалося за хмари. Сонце не обігріває мокрі дерева й кущі. Мокра земля чекає тепла. Земля втомилася від безкінечного дощу. Горобці купаються в калюжах. Горобці підказують: тепло́ буде!

- До якої частини мови належать підкреслені слова? Заміни підкреслені іменники займенниками, щоб не було повторів. Запиши. Яка роль займенників у тексті?

216. Прочитай слова. До яких частин мови вони належать?

Комп'ютер, клавіатура, море, окуляри, високе, щирий, добра, хоробре, п'ятдесят, дев'ять.

- Заміни іменники, прикметники й числівники займенниками з довідки.

Довідка. Він, вона, воно, вони, такий, така, таке, скільки, стільки.

Особові займенники

217. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Особа	Число		На що вказують займенники
	однина	множина	
1-ша	***я***	***ми***	***я*** — на особу, яка говорить про себе; ***ми*** — на осіб (двох і більше), які говорять про себе
2-га	***ти***	***ви***	***ти*** — на особу, до якої звертаються; ***ви*** — на осіб, до яких звертаються
3-тя	***він, вона, воно***	***вони***	***він, вона, воно*** — на особу, про яку щось говорять; ***вони*** — на осіб чи предмети, про які говорять

- Прочитайте виділені слова в таблиці. Це ***особові займенники***.

Особо́ві займе́нники вказують на особу, осіб, інших істот, предмети, явища та поняття, відповідають на ті ж питання, що й іменники: ***хто? що?*** Особові займенники змінюємо за *числами* та *відмінками*; займенник ***він*** змінюємо за *родами*.

● Випиши особові займенники з таблиці *(с. 103)*.

Перша особа — ... (однина); ... (множина).
Друга особа — ... . Третя особа — ... .

218. Прочитай слова.

... з братом; ... читаєш; ... побачила; ... гріло; ... слухали; ... малювали; ... відповідали; ... ідеш; ... працює.

● Утвори сполучення слів, уставляючи пропущені особові займенники. Користуйся таблицею *вправи 217*. Запиши

219. Прочитай прислів'я. Поясни зміст.

1. Гарно ти граєш, та танцювати неохота! 2. Як ми до людей, так і люди до нас. 3. Слівце мачухи — як зимове сонце: воно хоч і світить, а не гріє. 4. Верба — як лугова трава: її викосиш, а вона знову виросте. 5. Він і з води сухим вийде. 6. Я свою вину на Івана зверну. 7. Ви не тіштеся із чужої біди, бо вона завтра може бути ваша *(нар. тв.)*.

● Прочитай особові займенники. Перепиши прислів'я в такій послідовності: спочатку прислів'я із займенниками 1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини, а потім — 1-ї, 2-ї, 3-ї особи множини. Підкресли особові займенники.

220. Прочитай текст, уставляючи пропущені особові займенники.

... працюю. ... працюєш. ... , ... , ... працює. ... працюємо. ... працюєте. Бо ... — працьовитий народ.

● Перепиши текст, уставляючи пропущені особові займенники.

Відмінювання особових займенників 1-ї та 2-ї особи однини й множини

221. Розгляньте таблицю відмінювання особових займенників 1-ї та 2-ї особи однини й множини.

Відмінок, питання	1-ша особа		2-га особа	
	однина	множина	однина	множина
Н. в. *(хто?)*	я	ми	ти	ви
Р. в. *(кого?)*	мене́	нас	тебе́	вас
Д. в. *(кому?)*	мені́	нам	тобі́	вам
Зн. в. *(кого?)*	мене́	нас	тебе́	вас
Ор. в. *(ким?)*	мною	нами	тобо́ю	вами
М. в. *(на кому?)*	(на) мені́	(на) нас	(на) тобі́	(на) вас

- Яких відмінкових форм набувають особові займенники 1-ї особи однини та множини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Займенники ***1-ї*** особи ***я*** (однина), ***ми*** (множина) під час відмінювання набувають таких форм:
я — *мене, мені, мною, (на) мені* (в однині);
ми — *нас, нам, нами, (на) нас* (у множині).

222. Прочитай словосполучення.

Прийти *(до кого? Р. в.)* до мене *(одн.)*, до нас *(мн.)*; гордитися *(ким? ...)* ... , ... ; обов'язки *(на кому? ...)* ... , ... ; розмовляла *(з ким? ...)* ... , ... ; знайшла *(кого? ...)* ... , ...

- Перепиши, уставляючи в дужках відмінок і пропущені особові займенники 1-ї особи у відповідному відмінку однини та множини за зразком першого. Укажи число.

223. Розглянь таблицю *вправи 221*.

- Яких відмінкових форм набувають особові займенники 2-ї особи однини та множини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Займенники ***2-ї*** особи ***ти*** (однина), ***ви*** (множина) під час відмінювання набувають таких форм:
ти — *тебе, тобі, тобою, (на) тобі* (в однині);
ви — *вас, вам, вами, (на) вас* (у множині).

224. Прочитай словосполучення.

Підготував *(кому? Д. в.)* тобі *(одн.)*, вам *(мн.)*; знайшов *(кого? ...)* ... , ... ; сумую *(за ким?)* ... , ...

- Перепиши, уставляючи в дужках відмінок і пропущені особові займенники 2-ї особи за зразком першого. Укажи число.

225. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Поїхав за (ти); познайомився з (ви); розказав про (ви); купався з (ти); принесли до (ти); розбудив (ви); чекаю (ти); надсилаю (ти); сумую за (ви).

- Перепиши словосполучення, розкриваючи дужки й узгоджуючи особові займенники 2-ї особи однини та множини у відповідному відмінку. Укажи в дужках питання, відмінок і число.

Спілкуймося красно

Щоб виявити повагу до адресата, займенник ***Ви*** у вітаннях і запрошеннях пишемо з великої букви. Наприклад: «Шановна Марино Петрівно! Вітаємо Вас...»; «Шановний Павле Івановичу! Запрошуємо Вас...» Іменник використовуємо в кличному відмінку.

226. Прочитай прислів'я.

1. Жди, грибе, може, тебе хтось знайде. 2. Я би тобі сказав щось, та хай тобі скаже хтось. 3. За тобою золоті верби ростуть. 4. У вас як із рога достатку. 5. Ти як у воду опущений *(нар. тв.)*.

- Випиши особові займенники *(за зразком)*.

Зразок. Тебе — 2-га особа, Зн. в., одн.

Відмінювання особових займенників 3-ї особи однини та множини

227. Розгляньте таблицю.

відмінок	3-тя особа однини			3-тя особа множини
	ч. р.	ж. р.	с. р.	
Н. в.	він	вона	воно	вони
Р. в.	його (до) нього	її (до) неї	його (до) нього	їх (до) них
Д. в.	йому	їй	йому	їм
Зн. в.	його (про) нього	її (про) неї	його (про) нього	їх (про) них
Ор. в.	ним	нею	ним	ними
М. в.	(на) ньому	(на) ній	(на) ньому	(на) них

- Визначте, які особливості відмінювання особових займенників 3-ї особи. Звірте свій висновок із поданим нижче правилом.

Займенники ***3-ї*** особи однини змінюємо за родами: ***він*** (чоловічий), ***вона*** (жіночий), ***воно*** (середній).

Займенники ***він, воно*** мають однакові відмінкові форми, крім ***називного*** відмінка.

228. Прочитай словосполучення.

Чекаю *(кого?)* він, сумую за *(ким?)* вона, прилетіло до *(кого?)* воно, розкажу *(про кого?)* вони.

- Зміни форму займенників. Укажи рід, число та відмінок *(усно)*.

229. З'єднай слова першої групи з поданими займенниками в другій групі *(за зразком)*. Запиши.

1. Сказати *(кому?)*, спитати *(кого?)*, пишатися *(ким?)*, прийти до *(до кого?)*, прийшли *(хто?)*.

2. Йому, їй, йому, їм; ним, нею, ним, ними; його, її, його, їх; нього, неї, нього, них; вони.

Зразок. Написати *(кому? Р. в., одн.)* йому *(ч. р.)*, їй *(ж. р)*, йому *(с. р.)*, їм *(Р. в., мн.)*.

230. Прочитай прислів'я. Поясни їхній зміст.

1. У нього не дістанеш і серед зими льоду. 2. Настав йому палець, а він усю руку тягне. 3. Прислів'я — мов комарів хоботок, а мудрості в ньому озеро *(нар. тв.)*.

- Випиши особові займенники *(за зразком)*.

Зразок. У нього — 3-тя особа *(у кого? Р. в., одн., ч. р.)*.

231. З'єднай слова першої групи з поданими займенниками в другій групі за зразком *вправи 226*. Запиши.

1. Іти з *(ким?)*, дати *(кому?)*, провідати *(кого?)*, телефонувати до *(до кого?)*.

2. Ним, нею, ним, ними; йому, їй, йому, їм; його, її, його, їх; нього, неї, нього, них.

Відмінювання особових займенників 3-ї особи однини та множини

232. Розгляньте таблицю відмінювання особових займенників та обговоріть її зміст.

Особові займенники

1-ша особа *я, ми*			2-га особа *ти, ви*			3-тя особа *він, вона, воно, вони*		
	одн.	мн.		одн.	мн.		одн.	мн.
Н. в.	я	ми	Н. в.	ти	ви	Н. в.	він, вона, воно	вони
Р. в.	мене	нас	Р. в.	тебе	вас	Р. в.	його, її	їх
Д. в.	мені	нам	Д. в.	тобі	вам	Д. в.	йому, їй	їм
Зн. в.	мене	нас	Зн. в.	тебе	вас	Зн. в.	його, її	їх
Ор. в.	мною	нами	Ор. в.	тобою	вами	Ор. в.	ним, нею	ними
М. в.	(на) мені	(на) нас	М. в.	(на) тобі	(на) вас	М. в.	(на) ньому (на) ній	(на) них

- Створи по два речення із займенниками 1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини та множини в будь-якому відмінку. Запиши.

233. Прочитайте прислів'я. Поясніть одне одному їхній зміст.

1. З ним каші не звариш. 2. Дивися не на людину, а на її вчинки. 3. Батьківщина — мати, умій за неї постояти. 4. На тобі, небоже, що мені не гоже. 5. Він тобі й зорі з неба зніме. 6. Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти. 7. Як ми до людей, так і люди до нас *(нар. тв.)*.

- Випиши особові займенники. Укажи особу, число й відмінок.

234. Прочитай текст, вибираючи з дужок потрібні слова. Перекажи.

Старий гном підійшов до дівчинки. (Дівчинка, вона) злякалася такого малого чоловічка.

— **Вибач мені,** — заговорив (гном, він).

(Гном, він) сказав (дівчинці, їй) зірвати золоту квітку папороті. (Золота квітка, вона) розцвітає тільки на Івана Купала. Ніхто (золоту квітку, її) не бачив, крім (нього, гнома) *(за Д. Максимович)*.

- Перепиши текст, розкриваючи дужки й уникаючи повторів. Яку роль відіграють займенники в тексті?
- Прочитай рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

В усному й писемному мовленні вживайте вислови: ***вибач мені, пробачте мені, даруйте мені, дякую вам, вибачте нам, я перепрошую, болить у мене***.

235. Створи й запиши речення із чотирма висловами з рубрики «Спілкуймося красно» *(на вибір)*.

Створюю навчальний переказ з елементами міркування про прочитаний текст

236. Прочитай за QR-кодом уривок з оповідання Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути».

- Розглянь ілюстрації до тексту. Прочитай частини тексту, які відповідають малюнкам.

- Перекажи текст, висловлюючи власні судження про поведінку Лілі. Використовуй сполучення слів: *я думаю, на мою думку, я вважаю, я переконаний (переконана), по-перше, по-друге*. Запиши.

Уживання займенників із прийменниками

237. Прочитай вірш.

Картає вчителька
Миколу:
— Ти знову запізнився
в школу!
Тобі не може мати
будильника придбати?
— Будильник в мене є.
Та що я з ним зроблю?
Він дзвонить ще тоді,
коли я міцно сплю.

В. Шаройко

- Випиши особові займенники, укажи особу, число й відмінок.

238. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Спитав у (він, вона, вони); прийшли з (вони, ми, ти); згадали про (я, ти, він, ми, вони); приготував для (вона, вони, ми).

- Перепиши словосполучення. Укажи відмінок займенників.
- Зверни увагу, яких форм набувають займенники 3-ї особи після прийменників. Як пишемо займенники з прийменниками? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

У формах займенників ***3-ї*** особи *(він, вона, воно, вони)*, що вживаємо після прийменників, пишемо букву ***н***: *його — у **н**ього, її — у **н**еї.*

Займенники з прийменниками пишемо окремо: *з ними, про них, на ньому (на нім).*

239. Прочитай текст, добираючи з дужок потрібний іменник або займенник.

Геннадій — найкращий учень. Писав Геннадій найкраще за всіх, розв'язував задачі швидше від усіх. Але не мав Геннадій товаришів. Не дружили з Геннадієм, не було в Геннадія друзів. Занадто виставляв свій розум напоказ.

Клас зібрався в похід. Усі раділи. Усі стали в пари, а Геннадій залишився один. Ніхто не хоче з ним стати в пару.

— Я ж нікому й слова поганого не сказав. За що мене незлюбили? — дивується хлопець.

— Тобі треба бачити людей іншими очима. Ти радієш, що розумніший за них. Смієшся з них. Вони тебе за це незлюбили. Хто вважає себе най-най, стає врешті одиноким, — сказала вчителька *(за В. Сухомлинським)*.

- Перепиши речення першого абзацу, замінивши ім'я хлопця відповідними займенниками.

240. Випиши з тексту, позначеного блакитною рискою *(вправа 239)*, займенники. Розбери займенники *(за зразком)*.

Зразок. (З) них — 3-тя особа, мн., М. в.

Уживання займенників у власному мовленні

241. Прочитай лічилку.

— Ти — вусатий, я — вухата.
В мене — хата, ти — без хати.
Ми **обоє** куцохвості,
Ти приходь до мене в гості.
Із тобою будем моркву гризти.
Хто ще хоче попоїсти?

За Л. Куліш-Зіньковим

- Випиши займенники, визнач особу, число та відмінок.
- Прочитай рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

Розрізняймо вживання слів ***обоє, обидва, обидві***. Кажуть ***обоє*** тоді, коли мають на увазі ***він*** і ***вона***. ***Обидва*** вживають, коли мають на увазі ***він*** і ***він***; ***обидві*** — ***вона*** і ***вона***. Наприклад: *Петрику чотири роки. Обидва брати старші за нього. Обидві сестри — танцюристки. Їх люблять обоє — і тато, і мама.*

- Зверни увагу на виділене в лічилці слово. Визнач, хто веде бесіду.

242. Прочитай закодовані займенники.

— 1-ша особа, Ор. в., однина;

— 3-тя особа, М. в., однина;

— 2-га особа, Ор. в., однина;

— 3-тя особа, Ор. в., однина.

- Створи речення з розкодованими займенниками. Запиши.

243. Прочитай текст, добираючи з дужок влучний іменник або займенник.

Іванко не хотів спати. (Іванко, хлопчик, він) дивився на стіну, де висіла гітара. (Гітару, її) дуже любив тато. Раптом (гітара, вона) почала грати — і залунала прекрасна мелодія. (Мелодію, її) грав колись тато (Іванка, хлопчика, його). Ніжну мелодію підхопив вітер. (Вітер, він) поніс (мелодію, її) далеко в гори. Там (вітер, він) запрошував весну на білий танець *(за Л. Нестеренко-Ланько)*.

- Перепиши текст, добираючи з дужок влучний іменник або займенник. Укажи особу, число та відмінок вибраних займенників.

244. Прочитай вірш.

Портфель — мій друг і помічник.
Я до портфеля дуже звик.
І він без мене ні на крок.
За мною йде він на урок.
Портфель для мене залюбки
І ручку носить, і книжки.

В. Бойченко

- Випиши особові займенники, визнач особу, число та відмінок.

Уживання займенників у власному мовленні

245. Прочитай займенники в кожному рядку.

Вона, їй, нею, тобі, її;
ви, йому, вас, вами, вам;
тобі, тобою, тебе, Вас, ти;
ми, нами, нас, нам, його;
тобою, мною, мене, я, мені.

- Випиши з кожного рядка «зайвий» займенник, укажи особу, число та відмінок.

246. Прочитай дієслова та питання в дужках.

Зустрічають *(кого?)* _____, принесли *(кому?)* _____, відповідаємо *(за кого?)*_____, захоплюємося *(ким?)* _____.

- Перепиши, уставляючи займенники 3-ї особи однини чоловічого роду.

247. Прочитай загадку.

Зі мною ви знайомі, діти:
Я — шоста буква в алфавіті.
А він працює на будові
І носить плити стопудові.
Якщо з'єднати нас в одно,
То ви побачите кіно. *(Екран)*

- Випиши займенники, укажи особу, число та відмінок.

248. Прочитай вірш.

Хороші друзі в мене є, і ми одна сім'я.
Ми завжди думаєм одне — і ти, і він, і я.
Нам любе сонце золоте, долини і поля.
Ми дуже любим рідний край — і ти, і він, і я.

Г. Борян

- Випиши займенники, укажи особу, число та відмінок.

Діагностувальна робота

1. Усі слова є займенниками в рядку

А він, віз
Б тобі, син
В ми, воно

2. Усі займенники 2-ї особи множини подано в рядку

А ти, я
Б вас, нас
В мене, тебе

3. Усі займенники відповідають на питання *ким?* у рядку

А мені, ми
Б ти, тебе
В мною, тобою

4. Усі займенники 3-ї особи однини подано в рядку

А її, мене
Б воно, йому
В (до) неї, (до) них

5. Перепиши речення, уникаючи повторів.

Олена швидко зробила уроки. Олена поспішає в бібліотеку. До Олени прийде подруга.

6. Перепиши речення, правильно вживаючи займенник із дужок.

Іван здивовано подивився на *(нього, його)*.

7. Перепиши речення, розкриваючи дужки.

— Матусю, вибач *(мене, мені)*.

8. Побудуй діалог, додаючи відповідні репліки.

— Борисе, у тебе є орфографічний словник?
— У... .
— ... ... подарую цю книжку.

ДІЄСЛОВО

Дієслово як частина мови
Повторення вивченого

249. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Неозначена форма дієслова. Змінювання дієслів за особами й числами. Дієслова на *-ся*

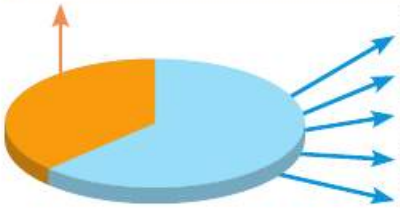

Дієслово — це ... .
Дієслова-антоніми ... .
Дієслова-синоніми ... .
Пряме й переносне значення ... .
Змінювання за часами ... .

250. Прочитай вірш.

Самі складемо пісеньку
Про бородату кізоньку.
Ішла коза доріжкою,
Притупувала ніжкою.

Скубла коза травиченьку,
Пила коза водиченьку.
А з поля прийшла,
Молочка нам принесла.

Л. Полтава

- Доповни речення дієсловами з вірша.

Коза *(що робила?)* ... , ...
Коза *(що зробила?)* ... , ...

Дієсло́во — це самостійна частина мови, що означає дію предмета й відповідає на питання ***що робити? що зробити?***

Початкова форма дієслова має назву ***неозначена форма дієслова***. Вона є ***незмінною***. Дієслова в неозначеній формі означають *дію, процес*, але не вказують на *час, особу* й *число*. Наприклад: *писати* ***(що робити?)***, *заспівати* ***(що зробити?)***.

251. Прочитай дієслова, випиши ті, які вжиті в неозначеній формі. На які питання вони відповідають?

Читав, читала, читати, читало, прочитати; слухати, прослухати; відповідати, відповідала, відповідав.

Допомога. Неозначену форму дієслова ще називають *інфінітивом*. Отже, неозначена форма дієслова, початкова форма дієслова, інфінітив — це три рівнозначні назви, які позначають ту саму форму дієслова. Інфінітиви не мають ні особи, ні числа, ні часу. Але від них можна утворити дієслова в усіх цих формах.

252. Прочитай текст.

— Чому я не літаю, якщо я птиця? — задумався малий пінгвін Гунька.

— Відповідь знайдеш у таких же птахів, як сам. Спитай у страусів: вони не літають, хоч і птахи, — дав пораду лев.

— Ти не один такий, — сказав старий страус. — Так задумано природою, що ми всі різні. У кожного свій талант. Ми, страуси, уміємо добре бігати, шпаки — співати, пінгвіни — плавати, ластівки — літати, павичі — гордо ходити, а змії — повзати. І неважливо, чи є в тебе пір'я, дзьоб чи крила, маленький ти чи великий. Головне — вірити в себе, бути собою *(за О. Кукуєвицькою)*.

- Перепиши слова старого страуса. Підкресли дієслова неозначеної форми. Назви частинку, якою вони закінчуються.

У неозначеній формі дієслова́ закінчуються суфіксом ***-ти (-ть)***. Наприклад: *працювати* ***(що робити?)***, *розчистити* ***(що зробити?)***.

У дієсловах неозначеної форми між коренем і суфіксом ***-ти*** можуть бути суфікси ***-а-, -и-, -і-, -ну-, -ува-, -юва-***. Наприклад: *писа́ти*.

253. Прочитай прислів'я, доповнюючи їх дієсловами з довідки.

1. Трактором орати — не лопатою... . 2. Чекати погано, а .... ще гірше. 3. Без праці жити — тільки небо ... . 4. Море перепливти — не поле... . 5. З ремеслом дружити — в житті ... *(нар. тв.)*.

Довідка. Перейти, не тужити, копати, доганяти, коптити.

- Перепиши прислів'я, доповнюючи дієсловами за змістом. Визнач суфікси неозначеної форми дієслів.

Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми. Багатозначні дієслова. Пряме й переносне значення дієслів

254. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Весна! Радіє природа. Тільки Морозенко сумує: його влада закінчується. Починається нове життя. Ще спить кущ сон-трави, а підсніжник уже прокинувся, а за ним і пролісок розплющив оченята. Миша вийшла з нірки, понюхала повітря. Холодно, зайшла й закрила мохом двері своєї оселі. Білка згадала про захований з осені горіх. Треба з'їсти, щоб знову не забула. На пагорбі з'явилася лисиця. Нюхнула повітря — зайцем пахне. Але він вирішив накивати п'ятами — зник. Лисиця спіймала облизня! Ліс наповнюється новим життям! Весна! *(М. Братко)*.

- Де відбувається подія, описана в тексті? Коли відбувається подія? Про що йдеться в тексті? Про кого авторка розповідає?
- Випиши з тексту дієслова-антоніми парами.
- Добери до дієслів ***закрила, сумує*** синоніми із запропонованих: *журитися, затулити, затулювати, побиватися, турбуватися, розтулити, тужити.*
- Запиши синонімічні ряди. Яке слово «зайве»? Випиши його, познач префікс, поясни орфограму.
- Прочитай сполучення слів.

Радіє сестра — ... ; сумує брат — ... ; спить бабуся — ... ; прокинулася мама — ... .

- Добери з тексту сполучення слів, у яких дієслова вжиті в переносному значенні. Запиши.
- Випиши речення з фразеологізмами. Який із них відповідає значенню «зазнати невдачі»? Підкресли дієслова, які вжиті в неозначеній формі. Познач суфікси.

— Більшість загальновживаних дієслів української мови — багатозначні. У «Словнику української мови» зафіксовано тридцять значень дієслова ***йти***: ступати ногами; рухатися в якомусь напрямку (про транспорт); вирушати куди-небудь; ставати кудись на роботу; діяти певним чином та інші.

255. Перепиши фразеологізми, доповнюючи їх дієсловами з довідки. Познач суфікси в дієсловах неозначеної форми.

Байдики ... ; п'ятами ... ; воду ... ; як у воду ... ; ніде голці ... .

Довідка. Накивати, бити, дивитися, каламутити, впасти.

256. Створи й запиши три речення з дієсловами, які вжито в переносному значенні.

Створюю і записую казку за початком, малюнками й опорними репліками

257. Прочитай початок казки. Розглянь малюнки, прочитай репліки персонажів.

Пухкенький Пампушок

(німецька народна казка, переклад Л. Качуровської)

Жили три бабусі. Якось їм дуже захотілося полакувати Пампушком. Одна бабуся принесла яйце, друга — молоко, а третя — борошно й олію. Коли Пампушок став пухкеньким і рум'яним, то звісився через край пічки та втік. Пампушок швидко-швидко покотився вузькою стежкою до лісу. Назустріч — Заєць.

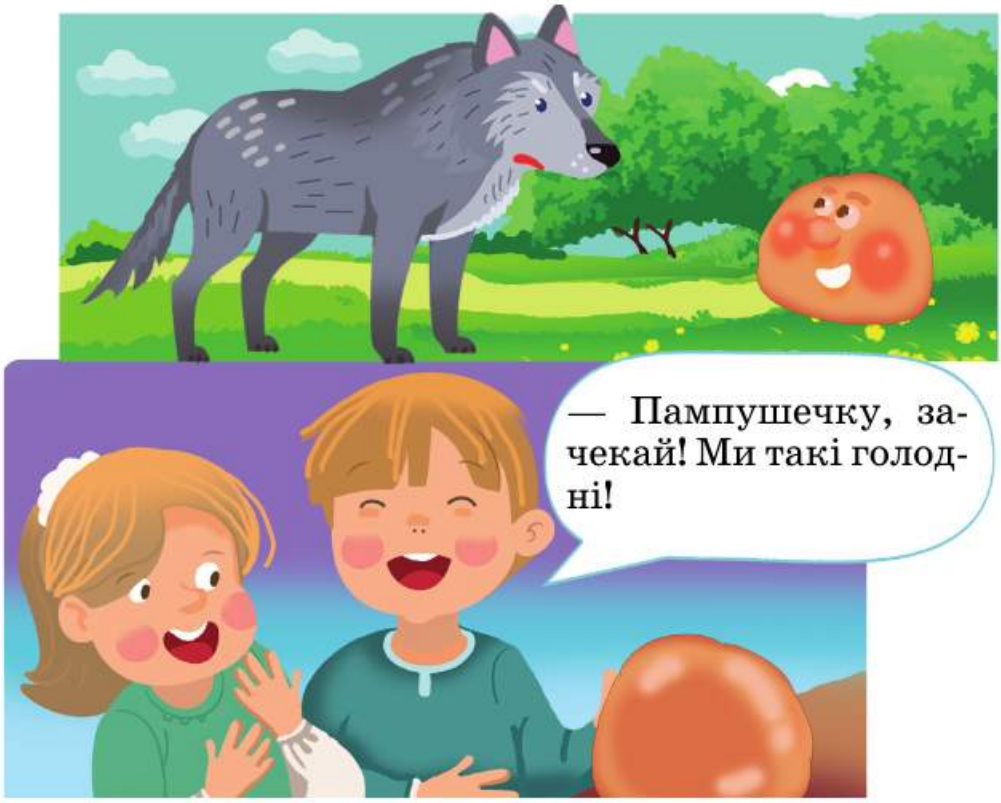

- Створи казку за початком, малюнками й репліками персонажів.

Числа дієслова. Змінювання дієслів за числами

258. Прочитай вірш.

Прийшла весна зеленокоса,
Сади розквітли і гаї,
Гойдає вітер срібні роси,
Співають дзвінко солов'ї.

Г. Шевчук

- Добери з вірша дієслова до іменників.

Весна *(що зробила?)* ... ; сади *(що зробили?)* ... ; вітер *(що робить?)* ... ; солов'ї *(що роблять?)* ... .

- У якому числі вжито іменник *весна*? На дію скількох предметів указує поєднане з ним дієслово? Зроби висновок, звір його з поданим правилом *(с. 122)*.

Дієслова вживаємо в ***однині*** та ***множині***.

Дієслово, яке вказує на ***дію одного*** предмета, уживаємо в ***однині***: учень *(що робив?)* читав; учитель *(що робить?)* навчає.

Дієслово, яке вказує на ***дію двох і більше*** предметів, уживаємо в ***множині***: учениці *(що роблять?)* читають; учителі *(що роблять?)* навчають.

259. Прочитай сполучення слів.

Столяр *(що робить? одн.)* майструє, лікарі лікують, садоводи вирощують, спортсмен пливе, птахи прилетіли, синиця співає, комп'ютер працює.

- Запиши сполучення слів, указавши в дужках питання та число за зразком першого.

260. Прочитай текст.

Ковток прозорої джерельної води поновлює сили хлібороба. Свіжа водичка зцілює мандрівника. Біля криниці на Буковині господарі висаджують калину. Кущі прикрашають криницю. Біля неї стоїть чепурненька лавка. Висять полив'яні кухлики *(за В. Скуратівським)*.

- Прочитай підкреслені іменники. Випиши підкреслені іменники, ужиті в однині, і поєднані з ними дієслова, указавши питання. Випиши підкреслені іменники, ужиті в множині, і поєднані з ними дієслова, указавши питання.

261. Прочитай сполучення слів.

Художник *(що робить?)* малює — художники *(що роблять?)* малюють; столяр *(що робить?)* ...; столяри *(...?)* ...; учень *(що робить?)* ... ; учні *(...?)* ...; ластівка *(що робить?)* ... ; ластівки *(...?)*; річка *(що робить?)* — річки *(...?)*.

- Утвори й запиши сполучення іменників із дієсловами за зразком першого.

Часи дієслова
Змінювання дієслів за часами

262. Розгляньте малюнки.

Що буде робити? *Що робить?* *Що робив?*
Що робитиме? *Що зробив?*

- Створи речення за змістом кожного малюнка, відповідаючи на питання.

263. Розгляньте таблицю. Обговоріть її зміст.

Часи дієслова

Теперішній час	Минулий час	Майбутній час
дія, що відбувається в момент мовлення	дія, що відбулася до моменту мовлення	дія, що відбудеться після моменту мовлення
що робить?	*що робив? що робила? що робило?*	*що зробить? що буде робити?*
цвіте, пише	цвіла, писав	буде цвісти, цвістиме

Дієслова змінюємо за часами. Час дієслова визначаємо за моментом повідомлення про виконання дії. Дієслова мають три форми часу: ***теперішній, минулий*** та ***майбутній.***

- Продовж речення.

Дієслова минулого часу вказують, що дія ... .

Дієслова теперішнього часу вказують, що дія ... .
Дієслова майбутнього часу вказують, що дія ... .

264. Прочитай дієслова.

Летить *(що робить?)*, летіти *(що робити?)*, малює *(що робить?)*, летітиме *(що робитиме?)*, гратися *(що робити?)*, гратиметься *(що робитиме?)*, утомився *(що зробив?)*, цвіла *(що робила?)*, сумує *(що робить?)*, буде цвісти *(що буде робити?)*, цвіло *(що робило?)*, читала *(що робила?)*, розділять *(що зроблять?)*.

- Користуючись таблицею «Часи дієслова» *(с. 123)*, випиши дієслова в поданій послідовності.

Неозначена форма: ... . Минулий час: ... . Теперішній час: ... . Майбутній час: ... .

265. Прочитай текст.

На ґанку своєї хатинки сидів Польовичок. Він пив ранковий **трав'яний** напій. Сидіти й дивитися на яскраву природу — це його улюблена робота. Польовичок мружить очі від сонця. Потім піднявся та пішов у поле. Тут він спостерігатиме й оглядатиме свої великі володіння. Польовичок ішов вузькою стежкою і запитував, чи добре ростуть його рослинки. Вусаті колоски привітно кивали голівками *(за Н. Книшовою)*.

- Випиши з тексту дієслова *(за зразком)*.

Зразок. Сидів — *(що робив?)* минулий час.

- Випиши підкреслені слова, поділивши їх на склади для переносу. Поясни орфограму.

- Зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова.

266. Прочитай дієслова.

Літали, прийшла, прибіг, читали, писати, малюватимуть, прибили, учить, пити, зрозуміти, лікуватимуть, будуть виконувати.

- Запиши дієслова, згрупувавши їх за зразком *вправи 264*. Користуйся таблицею *(с. 123)*.

Змінювання дієслів минулого часу за числами й родами (в однині)

267. Розгляньте схеми змінювання дієслів минулого часу за числами й родами (в однині). Обговоріть їхній зміст.

- Порівняйте зміст схем. Зробіть висновок, звірте його з поданим нижче правилом.

Дієслова минулого часу змінюємо за ***числами***: *думав — думали*, а в однині — за ***родами***: *думав, думала, думало*. Можуть означати завершену дію *(придумав)* або незавершену *(думав)*.

- Утвори дієслова минулого часу в однині та множині від неозначеної форми дієслів *малювати, мити*. Укажи рід в однині. Познач закінчення чоловічого, жіночого й середнього роду. Користуйся схемами.

268. Прочитайте текст. Перекажіть його, використовуючи дієслова.

Увесь день Ніч спить. Надвечір вона прокидається, сідає на ліжку й голосно позіхає. Від цього надворі сутеніє.

Ніч одягає гарну темно-синю сукню із золотими зірочками. На вулицях загораються ліхтарі. Ніч іде містом. Гаснуть світлі прямокутники вікон. Ніч повертається додому. Вона відчиняє двері свого помешкання. Солодко позіхає і засинає.

Світліє небо, сходить сонечко, настає день *(за Дз. Матіяш)*.

- Випиши підкреслені іменники з дієсловами *(за зразком)*.

Зразок. Ніч *(що робить?)* одягає (одн., теп. ч.).

269. Розгляньте малюнок до тексту *вправи 268*.

- Створи зв'язну розповідь *(п'ять речень)* за змістом малюнка та *вправи 268*, використовуючи дієслова в минулому часі. Запиши, підкресли дієслова.

270. Прочитай вірш.

Ось і сонце! Ніч розтала,
Стоми ніби й не було,
Хмара барвами заграла,
Вся природа заспівала,
Все всміхнулось,
розцвіло.

Олександр Олесь

- Випиши дієслова. Укажи час, число та рід (в однині).

Змінювання дієслів теперішнього часу за особами й числами

271. Розгляньте таблицю змінювання дієслів теперішнього часу в однині та множині за особами. Обговоріть її зміст.

Особа	Однина		Особа	Множина	
1-ша **я**	*що роблю?*	пливу, кричу	1-ша **ми**	*що робимо?*	пливемо, кричимо
2-га **ти**	*що робиш?*	пливеш, кричиш	2-га **ви**	*що робите?*	пливете, кричите
3-тя **він, вона, воно**	*що робить?*	пливе, кричить	3-тя **вони**	*що роблять?*	плив**уть**, крич**ать**

- Зверни увагу на особові закінчення. Постав дієслово *думати* в усіх особових формах теперішнього часу. Запиши. Познач особові закінчення.

Особу й час дієслова визначаємо за допомогою особових **займенників** ***(я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони)***, **питання** та **закінчення** дієслова. Наприклад: *займає — що* ***він*** *робить?* — 3-тя особа однини, теперішній час; *займаєте — що* ***ви*** *робите?* — 2-га особа множини, теперішній час.

Дієслова теперішнього часу виражають незавершену дію, яка відбувається в момент мовлення. Їх змінюємо за особами та числами.

272. Прочитай дієслова.

Класти, говорити, радіти, збудувати.

- Перепиши дієслова, постав їх у форму теперішнього часу *(за зразком)*.

Зразок. Класти: однина: 1-ша особа — я клад у; 2-га особа — ти клад еш; 3-тя особа — він, вона, воно клад е; множина: 1-ша особа — ми клад емо, 2-га особа — ви клад ете, 3-тя особа — вони клад уть.

273. Прочитай вірш.

Біжать, біжать хмариночки
По небу в далечінь
І кидають від сонечка

Свою легеньку тінь.
А сонечко всміхається,
Цілує гай і сад,
І в листя одягається
Зелений виноград.

О. Журлива

- Випиши дієслова, укажи час, число й особу за зразком попередньої вправи.

274. Прочитай дієслова.

Послухати, гомоніти, устати, спати.

- Запиши дієслова неозначеної форми в теперішньому часі однини та множини. Укажи число й особу за зразком *вправи 272*. Користуйся таблицею *вправи 271*.

Змінювання дієслів майбутнього часу за особами й числами

275. Прочитай рубрику «Допомога».

Допомога. Дієслова майбутнього часу вказують на дії, які відбуватимуться після моменту мовлення. Дієслова майбутнього часу змінюємо за особами й числами (однина та множина). Вони відповідають на такі питання:

	1-ша особа	2-га особа	3-тя особа
однина	*що* **я** *зроблю?* *що* **я** *робитиму?* *що* **я** ***буду*** *робити?*	*що* **ти** *зробиш?* *що* **ти** *робитимеш?* *що* **ти** ***будеш*** *робити?*	*що* **він, вона, воно** *зробить?* *що* **він, вона, воно** *робитиме?* *що* **він, вона, воно** ***буде*** *робити?*
множина	*що* **ми** *зробимо?* *що* **ми** *робитимемо?* *що* **ми** ***будемо*** *робити?*	*що* **ви** *зробите?* *що* **ви** *робитимете?* *що* **ви** ***будете*** *робити?*	*що* **вони** *зроблять?* *що* **вони** *робитимуть?* *що* **вони** ***будуть*** *робити?*

- До кожного дієслова майбутнього часу можна сформулювати по три питання.

276. Розгляньте таблицю змінювання дієслів майбутнього часу. Обговоріть її зміст.

Особа	Однина	Особа	Множина
1-ша ***я***	відвез**у**, везтим**у**, буд**у** везти	1-ша ***ми***	відвез**емо**, везтим**емо**, буд**емо** везти
2-га ***ти***	відвез**еш**, везтим**еш**, буд**еш** везти	2-га ***ви***	відвез**ете**, везтим**ете**, буд**ете** везти
3-тя ***він, вона, воно***	відвез**е**, везтим**е**, буд**е** везти	3-тя ***вони***	відвез**уть**, везтим**уть**, буд**уть** везти

Запам'ятай: дієслова майбутнього часу можна записати по-різному.

З допомогою дієслова ***бути***	Без допоміжного слова ***бути***
(що я буду робити?)	*(що я робитиму? що я зроблю?)*
Я **буду** читати.	Читатиму. Прочитаю.

277. Прочитай, установи відповідність.

я	зрадієш, радітимеш, будеш радіти
ти	зрадію, радітиму, буду радіти
він, вона, воно	зрадіємо, радітимемо, будемо радіти
ми	зрадіє, радітиме, буде радіти
ви	зрадіють, радітимуть, будуть радіти
вони	зрадієте, радітимете, будете радіти

- Перепиши, установивши відповідність числа й особи дієслів майбутнього часу.

278. Прочитай дієслова.

Літати, писати, працювати.

- Перепиши дієслова, постав їх у форму майбутнього часу в однині та множині *(за зразком)*. Користуйся таблицею *(с. 128)*.

Зразок

Однина. 1-ша особа: я прочитаю, читатиму, буду читати; 2-га особа … .

Множина. 1-ша особа: ми прочитаємо, читатимемо, будемо читати; 2-га особа … .

279. Прочитай дієслова.

Сіяти, малювати, робити.

- Перепиши дієслова, постав їх у форму майбутнього часу однини та множини за зразком *вправи 278*. Користуйся таблицею та питаннями *вправи 275*.

Особові закінчення дієслів теперішнього й майбутнього часу в однині

Допомога. ***Закі́нчення*** — це змінна значуща частина слова, яка виражає його граматичне значення: рід, число, відмінок, час та особу. Закінчення слугує для зв'язку слів у словосполученні й реченні. Його додаємо до основи слова. Позначаємо так: □.

280. Розгляньте таблицю. Обговоріть зміст.

	Особа	Теперішній час	Майбутній час
ОДНИНА	1-ша **я**	їд**у**, чита**ю**, бач**у**	приїд**у**, прочита**ю**, побач**у**
	2-га **ти**	їд**еш**, чита**єш**, бач**иш**	приїд**еш**, прочита**єш**, побач**иш**
	3-тя **він, вона, воно**	їд**е**, чита**є**, бач**ить**	приїд**е**, прочита**є**, побач**ить**

- Порівняй особові закінчення дієслів теперішнього й майбутнього часу в 1-й особі однини. Зроби висновок, звір його з поданим правилом.

Дієслова майбутнього часу, які відповідають у ***1-й*** особі однини на питання ***що зроблю?***, під час змінювання мають ті ж особові закінчення, як і дієслова теперішнього часу: ***(що роблю?)*** *пишу* — ***(що зроблю?)*** ***напишу***; *читаю* — ***прочитаю.***

281. Прочитай дієслова.

Я (що роблю?) малюю, біжу (1-ша ос., теп. ч., одн.); ти *(що робиш?)* малюєш, біжиш ( ); він, вона, воно *(що робить?)* малює, біжить ( ).

- Перепиши дієслова, указавши в дужках особу, час, число за зразком першого. Познач закінчення. Постав їх у форму майбутнього часу, укажи в дужках особу, час і число. Познач закінчення.

282. Прочитай прислів'я. Укажи дієслова в неозначеній формі.

1. Не вчи орла літати. 2. З книжкою дружити — легше в світі жити. 3. Що маєш завтра зробити, те зроби сьогодні *(нар. тв.)*.

- Утвори дієслова теперішнього й майбутнього часу однини від неозначеної форми. Познач закінчення. Запиши *(за зразком)*.

Зразок. Писати: я *(що роблю?)* пишу *(1-ша ос., теп. ч., одн.)*; я *(що зроблю?)* напишу *(1-ша ос., майб. ч., одн.)*.

283. Утвори дієслова теперішнього й майбутнього часу однини від неозначеної форми дієслова ***лежати, стояти*** за зразком першого.

Теперішній час: я *(що роблю?)* лежу, стою; ти *(що робиш?)* ... ; він *(що робить?)* ... .

Майбутній час: я *(що зроблю?)* я полежу; ... ти *(що зробиш?)* ... ; він *(що зробить?)* ... .

- Запиши, познач закінчення.

Створюю навчальний переказ з елементами міркування про прочитаний текст, використовуючи серію малюнків

284. Послухай за QR-кодом вірш В. Дворецької. «Скоринка хліба у трамваї під ногами...». Відтвори події, зображені у вірші.

- Розглянь малюнки. Перекажи текст відповідно до змісту.

- Створи й запиши навчальний переказ з елементами міркування про прочитане.

Правопис особових закінчень дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині

Допомога. Повторіть питання дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині.

Особа	Теперішній час	Майбутній час
1-ша ***(ми)***	*що робимо?*	*що зробимо?*
2-га ***(ви)***	*що робите?*	*що зробите?*
3-тя ***(вони)***	*що роблять?*	*що зроблять?*

● У множині дієслова змінюємо за особами. Ці дієслова мають відповідні закінчення.

285. Розгляньте таблицю змінювання дієслів теперішнього й майбутнього часу за особами в множині. Обговоріть її зміст.

Особа	Час	Множина	
1-ша *ми*	теп.	пиш**е**мо, сі**є**мо	мовч**и**мо, стої́мо
	майб.	напиш**е**мо, засі**є**мо	промовч**и**мо, вистої́мо
2-га *ви*	теп.	пиш**е**те, сі**є**те	мовч**и**те, стої́те
	майб.	напиш**е**те, засі**є**те	промовч**и**те, вистої́те
3-тя *вони*	теп.	пиш**уть**, сі**ють**	мовч**ать**, сто**ять**
	майб.	напиш**уть**, засі**ють**	промовч**ать**, висто**ять**

● Порівняй особові закінчення дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині. Зверни увагу на виділені букви в дієсловах 1-ї та 2-ї особи. Зроби висновок, звір його з правилом.

В особових закінченнях дієслів теперішнього й майбутнього часу пишемо букви ***е, є*** або ***и, ї***. Їхнє написання перевіряємо за закінченнями 3-ї особи множини.

Букви ***е, є*** пишемо, якщо в 3-й особі множини дієслова мають закінчення ***-уть, -ють***. Букви ***и, ї*** пишемо, якщо в 3-й особі множини дієслова мають закінчення ***-ать, -ять***.

286. Прочитай дієслова, визнач форму.

Сид..мо — посид**ять**; пиш..те — напиш**уть**; чу..те — почу**ють**; бач..те — побач**ать**; говор..мо — поговор**ять**; воз..мо — воз**ять**; прос..мо — попрос**ять**; трима..мо — дотрима**ють**.

● Зміни́ дієслова початкової форми за особами в теперішньому й майбутньому часі множини. Запиши, познач закінчення.

Користуйся таблицею з рубрики «Допомога» *(с. 132)*, а також таблицею *вправи 285*.

Теперішній час	*Майбутній час*
Ми *(що робимо?)* співаємо	*(що зробимо?)* заспіваємо
Ви	
Вони	

- Перепиши дієслова, уставляючи пропущені букви. Користуйся таблицею *вправи 285* і поданою опорною схемою.

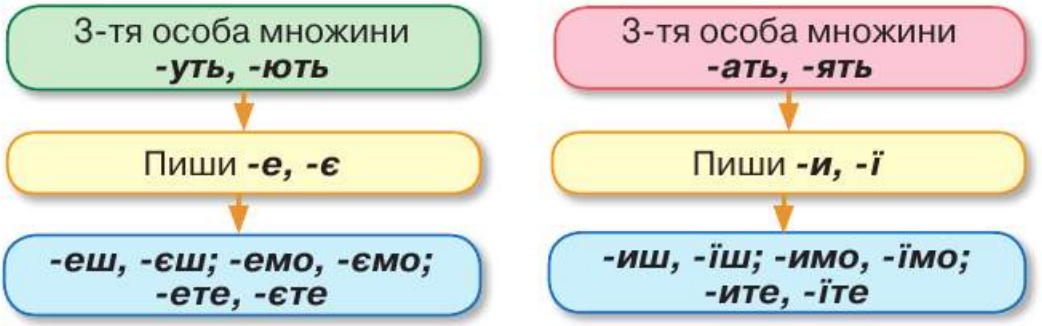

287. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені букви.

1. Посі..ш учинок — виросте звичка. 2. Кожна робота легка, коли охоче її роб..ш. 3. Коли здобуд..ш освіту, то побач..ш більше світу. 4. З розумним поговори, то й розуму набер..шся, а з дурнем — і свій загуб..ш *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, уставляючи пропущені букви. Користуйся опорною схемою *вправи 286*. Поясни написання букв **е, є, и**.

288. Прочитай прислів'я, з'єднавши їхні частини.

Що **посієш**,	лінивого не **навчиш**.
Сонного не **розбудиш**,	так і **маєш**.
Як **дбаєш**,	те й **пожнеш**.

- Перепиши прислів'я, з'єднавши їхні частини. Визнач час, число й особу дієслів. Постав виділені дієслова в 3-тю особу множини.

Правопис особових закінчень дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині

289. Прочитай веснянку. Який настрій вона створює?

— Ой чому ти, жайворононьку,
Рано з вирію вилітав?
Ще по горах сніженьки лежать,
По долині криженьки стоять...
— А я тії сніженьки
Крильцями **розмету**,
А я тії криженьки
Ніжками потопчу!

- Випиши з тексту веснянки дієслова.

Минулий час, однина, чоловічий рід — ... .
Теперішній час, 3-тя особа, множина — ... .
Майбутній час, 1-ша особа, однина — ... .

- Поясни орфограму у виділеному слові.

290. Прочитай прислів'я. Визнач форми дієслів у дужках.

1. Як сіно (косити), то дощів не (просити). 2. Гарного коня (хвалити), хорошу людину (шанувати). 3. Кого (поважати), того й (величати) *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, змінюючи дієслова неозначеної форми на дієслова 3-ї особи множини за змістом.

291. Прочитай дієслова, уставляючи пропущені букви.

Ко́с..те, про́с..те, хва́л..те, шану́..те, поважа́..те, велича..те.

- Перепиши дієслова, уставляючи пропущені букви ***е, и, є***. Обґрунтуй свій вибір.

292. Прочитай текст.

На тому боці річки зеленіє соковита трава, цвітуть квіти. Грають поміж ними барвисті метелики.

Білі метелики сидять на білих бриликах ромашок, сині — синіють на оксамитових віночках волошок. Жовті метелики жовтіють на золотистих китицях щедринцю *(за Д. Чередниченком)*.

- Випиши дієслова, укажи час та особу. Постав ці дієслова в 2-гу й 3-тю особи однини та в 1-шу й 2-гу особи множини. Познач закінчення.

293. Прочитай дієслова, уставляючи пропущені букви.

Пиш..ш, сто..те, сніда..те, каж..ш, мрі..ш, хоч..ш, твор...ш, допомага..ш, фарбу..ш.

- Упиши пропущені букви в особових закінченнях дієслів.

Допомога. Постав дієслово в 3-тю особу множини, користуйся опорною схемою *вправи 286*.

Побудова речень із дієсловами теперішнього й майбутнього часу

294. Прочитай вірш, розкриваючи дужки.

Навесні в гайок піду,
Першу квіточку (знайти),
Біля квіточки (помріяти),
Разом з нею (порадіти),
І вона <u>всміхнеться</u>
До мойого серця.

П. Король

- Перепиши вірш, розкриваючи дужки. Укажи час та особу змінених дієслів і підкресленого слова.
- Проаналізуй підкреслене дієслово як частину мови за поданою послідовністю.

1. Аналізоване слово. **2.** Частина мови. **3.** На яке питання відповідає? **4.** Початкова форма *(що робити? що зробити?)*. **5.** Час (теперішній, минулий, майбутній). **6.** Число (однина, множина). **7.** Особа (1-ша, 2-га, 3-тя), визначаємо в дієсловах теперішнього та майбутнього часу. **8.** Рід

(для дієслів минулого часу). **9.** Яким є членом речення (головним чи другорядним)?

295. Прочитай дієслова.

1. Любити, приходити, мріяти, боротися.
2. Котити, верещати, клеїти, летіти, ставити.
3. Ревіти, одягати, радіти, читати, лити.

- Перепиши спочатку той рядок, у якому в особових закінченнях усіх дієслів пишемо букви ***е, є***, а потім той, у якому в усіх особових закінченнях пишемо букви ***и, ї***.

296. Розглянь світлини.

- Створи кілька речень за однією з вибраних світлин. Використовуй у своєму висловленні дієслова теперішнього, минулого й майбутнього часу. Запиши.

297. Прочитай уривок із вірша.

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!

Все ожило, усе загомоніло —
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло (...).

Леся Українка

- Випиши дієслова, укажи час, число та рід. Постав ці дієслова в 2-гу та 3-тю особи однини й у 1-шу та 2-гу особи множини майбутнього часу. Користуйся таблицею *вправи 285*. Познач закінчення.

298. Прочитай вірш.

Дерево трудиться назеленітися.
Квіточка трудиться начервонітися.
Бджілка трудиться налітатися.
Метеличок трудиться нагойдатися.
Травичка — води напитися.
Росинка — на білий світ надивитися.

Г. Кирпа

- Випиши дієслова на ***-ся***. Доведи, що вони означають дію, спрямовану на оповідача (тобто на себе).
- Познач будову виділених слів.

Дієслова на ***-ся*** виражають дію, спрямовану на самого виконавця (на себе). Наприклад: *миюся* (мию себе); *розчісуюся* (розчісую себе).

299. Прочитай дієслова.

Вітаю *(кого?)* ... ; вітаюся *(з ким?)* ... ; умиваю *(кого?)* ... ; умиваюся *(як?)* ... ; одягаю *(що?)* ... ; одягаюся *(як?)* ... ; зустрічаю *(кого?)* ... ; зустрічаюся *(з ким?)* ... .

- Утвори та запиши словосполучення, у яких дієслова означають дію, спрямовану на себе.
- Запиши підкреслені дієслова у формі 2-ї та 3-ї особи однини теперішнього часу. Зістав їхню вимову та правопис. Звір свій висновок із колонками слів.

вимовляємо	пишемо	вимовляємо	пишемо
[уми^{е}ва́йе^{и}с′:а]	умиваєшся	[уми^{е}ва́йе^{и}ц′:а]	умивається
[од′ага́йе^{и}с′:а]	одягаєшся	[од′ага́йе^{и}ц′:а]	одягається

- Зроби звуко-буквені схеми дієслів *купаєшся, купається*. Запиши.

300. Прочитай вірш, дотримуючись правильної вимови дієслів на ***-ся***.

Закон письма і вимови вивчай:
написано *-шся*,
а ти [с':а] вимовляй.
Раненько прокидаєшся,
зарядкою займаєшся,
водою обливаєшся,
швиденько одягаєшся,
в дорозі не спиняєшся.
Так, друже мій, ніколи
не **спізнишся** до школи.

Д. Білоус

- Перепиши перше та друге речення вірша. Підкресли дієслова, вимова й написання яких не збігаються.

301. Перепиши останнє речення вірша з *вправи 300*. Запиши виділене дієслово у формі 3-ї особи однини теперішнього часу. Зроби звуко-буквену схему обох дієслів.

Дієслова на *-ся*

302. Прочитай прислів'я, дотримуючись правильної вимови дієслів на ***-ся***.

1. З книжкою [подру́жиес':а] — розуму [набеирéс':а]. 2. Сила перед розумом [поступа́йеиц':а]. 3. Грамоти [вчи́ц':а] — завжди [знадоби́ц':а]. 4. З книжки розуму [набира́йеис':а], а в ній все [залиешá́йеиц':а] *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, замінюючи подані схеми словами.

Спілкуймося красно

Часто люди помилково кажуть: *«Я вибачаюся…»* Це дієслово означає дію, спрямовану на себе. Отже, слово *вибачаюся* означає «сам собі вибачаю». Уживаймо правильні вислови: *вибачте (вибач) мені, пробачте мені, перепрошую.*

- Створи й запиши одне речення з поданими правильними формулами вибачення.

303. Прочитай текст.

Виросте Тарасик, піде у світ і почне писати золотим пером пісні-вірші про давню та славну Україну. Напише картини, що звеличуватимуть її красу.

Нелегким буде його шлях, водитиме його доля і в холодний Петербург, і в Аральську пустелю, та він не покине свого золотого пера. Поет прославить своїми віршами давню та славну Україну… *(за Л. Храпливою).*

- Розкажи, що ти знаєш про Т. Шевченка.

Т. Шевченко. Місячна ніч на Кос-Аралі

- Перепиши перший абзац тексту. Підкресли дієслова, укажи час, особу та рід.
- Розглянь репродукцію картини Т. Шевченка «Місячна ніч на Кос-Аралі». Створи кілька речень за змістом картини, використовуючи дієслова *пливе, світить, відблискує, лягла, світиться, милуєшся, затягнуло* й інші.

304. Пригадай, які вірші Т. Шевченка ти знаєш. Запиши з пам'яті чотири рядки. Підкресли дієслова.

Комбінована діагностувальна робота

- Перепиши текст.

Квіти іван-чаю на узліссі горять, палають! Дивишся та милуєшся найцікавішою рослиною тайги. Як приморозить, усі рослини скраю нахиляють свої голівки до середини купини й затулять інших. Захищати — їхній обов'язок. Померзнуть крайні, а середні, як тільки сонце підніметься, пишатимуться, ніби морозу й не було. Іван-чай — лікарська рослина. Пагони та листя застосовують як приправу до різних страв *(за В. Дубовкою) (55 слів)*.

1. Прочитай підкреслені слова. Запиши дієслова.

2. Слова, виділені блакитним кольором, написані у формі

А 1-ї особи, мн., теп. ч. **Б** 3-ї особи, одн., теп. ч.
В 2-ї особи, одн. теп. ч.

3. Слово, виділене зеленим кольором, написане у формі

А 1-ї особи, одн., теп. ч. **Б** інфінітиву
В 1-ї особи, мн., майб. ч.

4. Визнач рядок, у якому всі дієслова є синонімами.

А біжить, стоїть, сидить
Б цікавитися, приглядатися, придивлятися

5. Перепиши речення з дієсловом у переносному значенні.

Сонце гріло. Слово гріло.

6. Установи відповідність.

підніметься	квіти
палають	сонце

7. Перепиши речення, де є дієслово в майбутньому часі.

Ольга читала. Ольга читатиме. Ольга читає.

8. Перепиши прислів'я, розкриваючи дужки.

Науку за плечима (не) носити.

ПРИСЛІВНИК

Прислівник як частина мови

305. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Про що свідчить суцільний колір діаграми *(див. с. 4)*?

- Прочитай слова.

(Що?) добро, *(який?)* добрий, *(...?)* добре;
(що?) низина, *(який?)* низький, *(...?)* унизу;
(що?) ранок, *(який?)* ранній, *(...?)* уранці;
(що?) далечінь, *(який?)* далекий, *(...?)* здалеку.

- Визнач частини мови, які ти знаєш. Постав питання до підкреслених слів.

Прислі́вник — незмінна частина мови, яка виражає **ознаку іншої ознаки, стан предмета**, пояснює, ***де, коли*** відбувається дія, ***куди*** вона спрямована. Прислівник відповідає на питання ***де? куди? звідки?***: *унизу, додому, здалеку* (місце дії); ***як?***: *добре, щасливо* (спосіб дії); ***коли?***: *сьогодні, щодня, удень* (час дії).

У реченні прислівники найчастіше поєднані з дієсловами й відіграють роль другорядних членів.

- Перепиши підкреслені прислівники, укажи в дужках питання.

306. Прочитай сполучення дієслів із прислівниками.

Світить *(як?)* яскраво, світить *(де?)* високо;
ходить *(як?)* тихо, ходить *(коли?)* ... ;
співає *(як?)* ... , співає *(коли?)* ... ;

прокинувся *(коли?)* ... , прокинувся *(де?)* ... ;
поспішає *(як?)* ... , поспішає *(куди?)* ... .

- Утвори й запиши сполучення дієслів із прислівниками за зразком перших.

307. Прочитай прикметники.

(Який?) смачний — *(як?)* смачн о ;
(який?) веселий — *(як?)* ... ;
(яка?) добра — *(як?)* ... ;
(який?) гарячий — *(як?)* ... .

- Утвори від поданих прикметників прислівники за зразком перших. Познач суфікси прислівників.

Допомога. Прислівники *закінчення не мають*. Це частина мови, яку не змінюємо ні за числами, ні за відмінками, вона не має роду. Прислівники утворюємо за допомогою *суфіксів*, які приєднуються і входять до складу основи слова. Найпоширеніші суфікси, що використовуємо для творення прислівників, це ***-о, -е, -и, -у***.

308. Прочитай прислів'я.

1. Добре там, де нас немає. 2. Хто влітку холодку шукає, той узимку голодним засинає. 3. Риба шукає, де глибше, а людина — де краще. 4. Око бачить далеко, а розум ще далі. 5. Швидко пісня співається, та не швидко складається *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, підкресли прислівники, познач суфікси.

Питання прислівника

309. Прочитай вірш. Вивчи його напам'ять.

На запитання *як? коли?*
Готова всім відповісти.
Сади цвітуть *коли?* Навесні.

Улітку трав поля шовкові,
А восени врожай збирають,
Узимку снігу всі чекають.
Прислівників багато має мова —
Усі яскраві, всі чудові!

Л. Лужецька

узимку

- Випиши підкреслені дієслова з прислівниками, які з ними поєднані. Запам'ятай правопис поданого слова.

Допомога. Працюй так: прочитай дієслово, від нього постав питання до прислівника: цвітуть *(коли?)* навесні (прислівник *навесні* пояснює, коли відбувається дія).

310. Прочитай дієслова та поєднані з ними прислівники в першому абзаці. Зроби висновок.

Збирають *(коли?)* восени; збирати *(коли?)* восени; збирала *(коли?)* восени; збирав *(коли?)* восени; збиратимуть *(коли?)* восени; збирали *(коли?)* восени.

Співають *(як?)* **весело**, голосно, дзвінко; співати *(як?)* ... ; співала *(як?)* ... ; співав *(як?)* ... ; співатимуть *(як?)* ... ; співали *(як?)* ... .

- Прочитай дієслова другого абзацу, добери прислівники відповідно до питання. Перепиши, уставляючи прислівники. Познач будову підкреслених прислівників за зразком виділеного прислівника.

Зразок: весело.

311. Прочитай текст.

Сьогодні паросток горошини обережно пробився крізь землю. Ще зимно, холодно. Він поглянув направо, наліво й зрозумів, що зовсім самотній. Паро-

сток пригадав нірку маленької мишки. Там щодня було тепло, темно й м'яко.

Раптом хтось важко зітхнув. Паросток перелякано нагнувся і побачив неподалік листок великого лопуха. Щоранку він ставав більшим.

«Він швидко росте, — подумав паросток. — Це добре. Я міцно вчеплюся своїми вусиками за його стебло й легко піднімуся до сонця» *(за А. Барселоною)*.

- Випиши з тексту, позначеного блакитною рискою, речення, у якому п'ять прислівників.
- Познач будову підкреслених прислівників.
- Доповни дієслова залежними від них прислівниками. Запиши.

  Пробився *(як?)* ... .
  Пробився *(коли?)* ... .
  Поглянув *(куди?)* ... .

- Прочитай слова, написані прописним шрифтом. Перепиши, запам'ятай правопис. Створи й запиши речення з кожним із них.

Щовечора, щоранку, щогодини

312. Перепиши другий абзац тексту *(вправа 311)*. Підкресли прислівники.

Прислівники, протилежні за значенням

313. Прочитай жарт.

Восени і взимку, навесні і влітку дуже поважають черевики щітку *(І. Січовик)*.

- Перепиши речення, підкресли прислівники. Які з них протилежні за значенням?

- Підкресли головні й другорядні члени речення. Визнач, на яке питання вони відповідають, якою частиною мови виражені.

Прислівники бувають протилежні за значенням. Їх називаємо ***антóнімами***. Наприклад: *високо — низько; далеко — близько.*

314. Прочитай групи прислівників.

1. Багато, дорого, рано, коротше, менше, весело, далеко, темно, глибше.

2. Мілкіше, мало, довше, дешево, пізно, більше, світло, сумно, близько.

- Добери до прислівників першої групи антоніми, які запропоновані в другій групі. Запиши парами.

315. Прочитай прислів'я. Поясни, що вони означають.

1. Дим видно вдень, а вогонь — **уночі**. 2. Сказати легко, та зробити важко. 3. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. 4. **Узимку** світає пізно, темніє рано. 5. Гарно щебече, та погано слухає. 6. Часом густо, а часом і пусто *(нар. тв.)*.

- Перепиши прислів'я, підкресли прислівники з протилежним значенням. Познач будову виділених прислівників.
- Перепиши прислівники, написані прописним шрифтом. Запам'ятай їхній правопис.

ввечері — увечері; вдень — удень

316. Прочитай загадку.

(Як?) Тепло стало надворі.
Синьо-синьо угорі.
Високо літають журавлі.
Ніжно проліски цвітуть.
Бджілки весело гудуть.
Бо яскрава й запашна
В гості йде до нас ... .

● Перепиши речення, у яких є прислівники *(с. 146)*. Укажи в дужках питання за зразком першого. Добери до підкреслених прислівників антоніми, запиши парами.

Прислівники, близькі за значенням

317. Прочитай групи прислівників.

1. Дійсно, жадібно, показово, помірно, ніжно, стрімко, скоро, марно.

2. Даремно, безумовно, ненаситно, тихо, лагідно, незабаром, зразково, швидко.

● Добери до прислівників першої групи слова, подібні за значенням, які запропоновані в другій групі. Запиши парами.

Прислівники бувають подібні за значенням. Їх називаємо ***синóнімами***. Наприклад: *гарно, чудово; стрімко, швидко.*

318. Прочитай фразеологізми.

Бабця надвоє ворожила; летіти стрілою; не з маком; як грім із ясного неба; просто неба опинитися; світ за очі; хоч трава не рости; хоч мак сій; хоч греблю гати; яблуку ніде впасти.

Довідка. Несподівано, дуже швидко, невідомо, тяжко, надворі, дуже багато, байдуже, далеко, людно, дуже тихо.

● Добери до фразеологізмів відповідні прислівники-синоніми з довідки. Запиши за зразком.

Зразок. Бабця надвоє ворожила — невідомо.

недалеко, ненароком, невдало

- Запиши прислівники, написані прописним шрифтом. Зверни увагу: ***не*** з прислівниками переважно ***пишемо разом***, якщо до них можна дібрати синоніми. Наприклад: *недалеко — близько, недобре — погано.*

319. Прочитай текст.

У закутку саду, там, де сиро та вогко, самотньо мешкав стоножич Томас. Жуки, черв'яки, слимаки й інша дрібнота дуже поважали його. Томас легко й граційно переставляв свої дев'яносто шість ніг. Чотири ноги він, на жаль, загубив невідомо де.

Томас (не)дріботів, (не)виступав, (не)маршируав, (не)плазував. Він **тихо** котився на оксамитових коліщатках. Щоразу неочікувано навідувався у вогкі закутки саду й незалежно оглядав знайомі місця *(за Дж. Крюсом)*.

- Поясни правопис ***не*** з дієсловами. Випиши перше речення другого абзацу, розкриваючи дужки. Випиши речення, у якому є ***не*** з прислівником. Поясни правопис ***не*** з прислівниками.
- Випиши з тексту речення, у яких є прислівники-синоніми. Постав до них питання.

320. Розглянь малюнок до тексту *вправи 319*. Створи кілька речень за змістом малюнка, використовуючи прислівники: *раптово, весело, високо, далеко* й інші.

Правопис найуживаніших прислівників

321. Прочитайте одне одному виразно вірш. Вивчіть його напам'ять, розкажіть одне одному.

Хвалилась липа липі в понеділок:
— Я зроду ще такою не була!
Не день у мене, а свята неділя:
Сьогодні я нарешті розцвіла.

Г. Кирпа

- Визнач, який це текст — художній, діловий чи науково-популярний.
- Запиши вірш із пам'яті, підкресли прислівники. Добери до виділеного прислівника антонім.

322. Прочитай слова, написані прописним шрифтом. Запам'ятай правопис.

улітку, восени, вгору, вниз

- Створи речення з поданими прислівниками *(усно)*.

323. Прочитай текст.

Дівчинка з морем були друзями. Улітку дівчинка приїжджала з великого міста, а восени поверталася додому.

Так було щороку. Уранці дівчинка прибігала привітатися з морем. Море здалеку пізнавало її червону сукню. Дівчинка весело забіга́ла в море, низько схиляла голову до води.

Увечері дівчинка приходила на морський берег і тихо спостерігала за хвилями... *(за З. Мензатюк)*.

- Про кого йдеться в тексті *(с. 149)*? Дай ім'я дівчинці. Прочитай текст, уникаючи повторів.
- Випиши з тексту дієслова та залежні від них прислівники *(за зразком)*.

Зразок. Приїжджала *(коли?)* улітку; ... .

324. Прочитай прикмети.

1. Узимку ліс без вітру шумить — буде хуртовина. 2. Якщо в січні мокро, то влітку холодно. 3. Сніг тане раптово, вода збігає швидко — буде мокре літо. 4. Грак прилетів — скоро сніг зійде. 5. Соковито пахне м'ята — невдовзі буде дощ. 6. Білка мостить гніздо вгорі — узимку буде тепло, унизу — буде холодно *(нар. тв.)*.

- Випиши.

1. Три прислівники, які відповідають на питання *коли?*
2. Три прислівники, які відповідають на питання *як?*
3. Два прислівники, які відповідають на питання *де?*

325. Випиши з *вправи 324* два прислівники-синоніми; дві пари прислівників-антонімів.

Поширення речень прислівниками

326. Прочитай правила ввічливого спілкування, уставляючи пропущені прислівники. Звертай увагу на колір.

Перебуваючи в оточенні малознайомих людей, завжди:

... й ... вітайся та усміхайся	тактовно, приязно
... та ... слухай співрозмовника	доброзичливо, щиро
... й ... стався до людей	уважно, вдумливо
говори ... й ...	спокійно, делікатно
запитуй ... й ...	небагато, виразно

- Запиши правила ввічливого спілкування. Чи дотримуєшся ти їх?

327. Прочитай текст, самостійно добираючи прислівники відповідно до питань і змісту.

Над Києвом стояла чудова весняна ніч. Повний місяць *(як?)* ... дивився в синій, гладенький, як дзеркало, Дніпро. На небі було *(як?)* ... й *(як?)* ... . На заході небо блищало *(як?)* ... дуже пізнім рум'яним вечором. Було ясно, як *(коли?)* ... . Раптом *(де?)* ... з'явилася велика чорна хмара. Вона *(як?)* ... пливла мимо яскравого місяця *(за І. Нечуєм-Левицьким)*.

- Доведи, що дібрані прислівники уточнюють і розширюють інформацію.
- Перепиши текст вправи, добираючи прислівники відповідно до питань і змісту.
- Прочитай інформацію Медіагіда. Розглянь репродукцію картини. Опиши її словами з тексту вправи, використовуючи прислівники *(усно)*.

— Архип Куїнджі — усесвітньо відомий український художник-пейзажист. Він народився в сім'ї грека-шевця. Дитинство та юність провів у рідному місті Маріуполі. Усі його відомі полотна присвячені природі України, її красі та чарівності.

А. Куїнджі. Захід сонця над Дніпром

328. Прочитай рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

Потрібно розрізняти вживання прислівників ***правильно*** й ***вірно***. Щось виконати, сказати, учинити можна *правильно*. Це слово вживаємо в значенні «правдивий, справедливий, істинний»: *Вправу виконано правильно.* Слово *вірно* означає «віддано, незрадливо»: *Обов'язок кожного захисника — вірно служити Батьківщині.*

- Створи й запиши два речення з прислівниками *правильно* й *вірно*.

329. Прочитай прислівники, написані прописним шрифтом. Запам'ятай правопис. Створи й запиши речення з одним прислівником.

посередині, поспіхом, поруч

330. Прочитай прислівники.

Тихо, зліва, учора, удень, посередині, непомітно, спокійно, знизу, високо, здалеку, зблизька, уночі, сумно, весело.

- Перепиши прислівники, згрупувавши їх за питаннями: *як? де? коли? звідки?*
- Створи й запиши два речення з двома прислівниками *(на вибір)*.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю афішу

331. Послухай за QR-кодом народну веснянку.

- Про яку пору року йдеться в пісні? Які веснянки ви знаєте?

332. Послухай за QR-кодом, як учні й учениці 4-А класу готуються до свята «А вже весна, а вже красна!».

Афі́ша — це коротке повідомлення про подію. Термін «афіша» походить із французької мови, що означає «оголошення». Зміст афіші має бути коротким і точним, а саме: назва події, хто виступає, де, дата й час, вхід (безкоштовний або ціна квитка). Разом із тим афіша має бути яскравою та привабливою. Найбільш популярними є театральні афіші. Їх прикрашають малюнками, різними предметами чи картинками з вистави.

333. Розгляньте афішу, яку підготували учні й учениці 4-А класу. Розкажіть, як ви готуєтеся до цього свята.

- Створи афішу за зразком запропонованої.

Діагностувальна робота

1. Визнач рядок, у якому всі слова є прислівниками.

А тихо, тихий, тихенький
Б сірий, сіріти, сіро
В сміливо, весело, смішно

2. Прислівники-антоніми подано в рядку

А сумний, смішити
Б сумно, смішно
В весело, радісно

3. Визнач рядок, у якому всі прислівники відповідають на питання *як?*

А щиро, весело, завтра
Б щирий, веселий, завтра
В щиро, весело, швидко

4. Прислівники-синоніми подано в рядку

А сумно, сухо
Б гучно, дзвінко
В мокро,сухо

5. Установи відповідність.

1 увечері, сьогодні	**А** *як?*
2 удома, угорі	**Б** *коли?*
3 щиро, добре	**В** *де?*

6. Доповни речення прислівником.

У лісі *(як?)* ... лунали пташині пісні.

7. Перепиши речення, розкриваючи дужки.

Макар (що)вечора спостерігав за зоряним небом.

8. Перепиши речення, утворивши від прикметника прислівник.

Стоножич (повільний) й (обережний) виповз із нірки на сонце.

РЕЧЕННЯ

Речення за метою висловлювання Повторення вивченого

335. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Однорідні члени речення

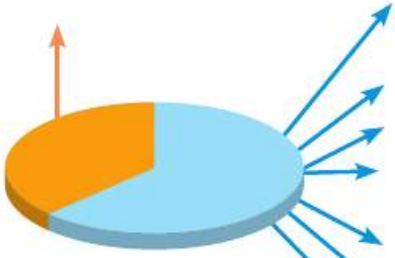

Речення за метою висловлювання є … .
Речення за інтонацією є … .
Окличні речення вимовляємо з … .
Спонукальні речення містять наказ, … .
Звертання — це … .
Головні члени речення — це … .
Граматична основа речення — це … .

336. Прочитайте текст. Перекажіть його одне одному.

Лелеки — дивовижні птахи. Вони великі, красиві й дуже приязні до людей. Восени лелеки відлітають. Навесні, навпаки, лелеки прилітають! Де ж були ці чудові птахи? Прочитай та розкажи про них.

Зимують лелеки в Африці. Там, біля теплих водойм, вони безтурботно проводять усю зиму. Гнізд не мостять і пташенят не виводять. Але в нас настає весна — і все змінюється… *(з інтернету)*.

- Випиши з тексту речення: два розповідні неокличні; розповідне окличне; питальне; спонукальне неокличне.

- Продовж підкреслене речення, використовуючи слова з довідки. Утвори текст-розповідь, уживаючи різні за метою висловлювання речення з власних і запропонованих слів.

Довідка. Збираються, у, зграї, вожак, облітають, піднімаються, підкріпитися, радісно, курличуть, чекають, вітають, спішать, мріють, прощаються, озера, до, рідного, гнізда, турбуються, далека, дорога, треба, відпочити, про, рідне.

337. Прочитай загадку, дотримуючись відповідної інтонації. З букв у дужках збери слово-відгадку.

Довгонога, чорно-біла,
У гніздо на хату сіла.
Довгим дзьобом все туркоче,
Ніби щось сказати хоче.
— Де ж це ти була?
— Далеко!
Як зовуть тебе? (ееаклл)

- Скільки речень у загадці? Укажи види речень за метою висловлювання. З якою інтонацією потрібно читати ці речення?

338. Прочитай інформацію Медіагіда. Що нового ти дізнався / дізналася про журавлів? Розкажи про цих величних птахів цікаві історії, вірші, оповідання чи казки, які тобі відомі, використовуючи всі види речень *(усно)*.

— *13 вересня* — Міжнародний день журавля. Сімейство журавлів — одне з найдавніших на Землі. Імовірно, ці птахи з'явилися на Землі майже 60 мільйонів років тому. У Японії існує прикмета: той, хто зробить 1000 паперових журавлів, гарантує собі міцне здоров'я. В Україні журавель є символом вірності.

339. Прочитай вірш.

— Журавлики-журавлі, де літали ви, малі, де бували? (...)

— Ми у теплі краї, у казкові гаї мандрували! (...)

— Розкажіть, журавлі, як на дальній землі зимували. (...)

— Ми в казкових гаях все по рідних краях сумували. (...)

П. Воронько

- Перепиши вірш, указуючи в дужках вид речення.

Головні та другорядні члени речення

340. Прочитай рубрику «Допомога». Запам'ятай подану інформацію.

Допомога. Член речення, який називає того, про кого чи про що повідомляється в реченні, називаємо ***пі́дметом***. Підмет відповідає на питання *хто? що?*

Член речення, який виражає те, що сказано про підмет (яку дію він виконує, хто він є, який він є), називаємо ***прúсудком***. Присудок відповідає на питання *що робить? що зробить? що робив? що зробили? що робитиме? який він є? хто він є?* та ін. Підмет і присудок — це головні члени речення. Усі інші члени речення є ***другорядними***. Підмет і присудок — ***граматична основа речення***. Підмет підкреслюємо однією рискою (_____), а присудок — двома (_____).

341. Прочитай вірш.

Прийшла весна зеленокоса.
Сади розквітли і гаї.
Гойдає вітер срібні роси.
Співають дзвінко солов'ї.

Г. Шевчук

- Установи зв'язок між головними та другорядними членами двох останніх речень *(за зразком)*.

Зразок. (Що?) весна ⇄ *(що зробила?)* прийшла
↓
(яка?) зеленокоса

- Укажи другорядні члени речення, які стосуються підмета, а які — присудка *(с. 157)*.

342. Прочитай текст.

Золоте українське сонечко світило ве́село над селом. Хатки ніби потопали в білому вишневому цвіту. Зеленіли розлогі поля. Луки вкрилися різнокольоровим килимом. Біля річки хлопчаки заводили свої забави *(за Л. Храпливою)*.

- Перепиши перший абзац, підкресли граматичні основи речень.
- Установи зв'язок головних і другорядних членів речень другого абзацу за зразком попередньої вправи.

343. Розглянь схеми речень.

1. _____ … ═══ … . 2. … _____ ═══ … .
3. … … _____ ═══.

- Створи й запиши речення за поданими схемами.

344. Прочитай прислів'я.

1. Праця людину прикрашає. 2. Бджола летить на всякий цвіт. 3. Добра праця ніколи не пропадає *(нар. тв.)*.

- Установи зв'язок головних і другорядних членів речень за зразком *вправи 341*.

Головні та другорядні члени речення

345. Прочитай уривок із вірша.

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.

Т. Шевченко

- Розглянь схему речення. Перепиши речення, якого вона стосується.

_____ над ... ... _____ .

- Перепиши перше речення, підкресли головні члени.

346. Прочитай текст, уставляючи з довідки головні члени речень.

Ріс у парку старий _____ . _____ його виросли. _____вони в путь. Війнув легенький _____ . _____ _____ високо-високо. Де приземляться маленькі _____ ? _____ старий Кульбабко. А _____ _____ в маленьку тріщину. Спатиме _____ до весни. А навесні... *(М. Братко).*

Довідка. Кульбабко, дітки, зібралися, хвилюється, вітерець, піднялося, насіннячко, парашутики, насіння, впало, воно.

- Перепиши текст, уставляючи пропущені головні члени речень. Підкресли їх.

347. Розглянь схеми речень.

1. _____ ... ... _____. 2. _____ _____ до ... .
3. ... _____ ... _____ .

- Прочитай довідку.

Довідка. Дзвінкоголоса, настала, весна, квітуча. Домівок, до рідних, птахи, повернулися. Лунають, веселі, навколо, пісні.

- Створи речення до запропонованих схем зі слів із довідки. Запиши, підкресли головні члени речень.

348. Прочитай останнє речення *вправи 346*.

- Створи три речення, які будуть продовженням запропонованого. Підкресли головні члени речень.

Зв'язок слів у реченні. Поширення речень словами та словосполученнями

349. Прочитай слова.

Мовчки, книжка, все, розказати. Дає, книжка, розум, крила. Книжка, одна, тисячі, навчає, людей. Книжка, цікавий, приносить, радість.

- Створи із запропонованих слів прислів'я про книжку. Зміни, де треба, форми слів. Запиши.
- Підкресли граматичні основи побудованих речень.
- Досліди слова, які ти змінював / змінювала. Яка частина слів змінилася?

Речення складаються зі слів і словосполучень. Питання в словосполученні ставимо від головного до залежного слова. Підмет і присудок не є словосполученням. Слова в словосполученнях і реченнях поєднані за допомогою закінчень або закінчень і прийменників.

- Головне й залежне слова в словосполученні позначаємо так: *книжка цікава.*

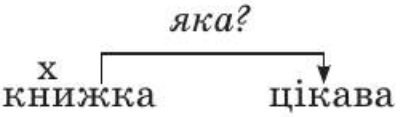

350. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Подвір'я (школа); яскраві (квітка); на білому (світ); подих (весна).

- Перепиши словосполучення, розкриваючи дужки. Установи головне й залежне слова за зразком попередньої вправи.

351. Прочитай текст, уставляючи пропущені слова. Зміни форму слова, де треба. Зверни увагу: події в казці відбуваються в *сонному* лісі, у якому все *сонне,* навіть сонце.

У *(яких?)* сонних горах навіть ліси *(які?)* ... . *(Яке?)* ... сонце *(як?)* ... пестить усіх соньків. *(Які?)* ... вечори приносять *(яку?)* ... казку. У тій *(якій?)* ... країні з'явилася *(яка?)* весела дівчинка Марійка! Кожного ранку вона вибігала в *(який?)* ... садок. Там віталася із *(яким?)* ... сонцем і *(якими?)* ... квітами. Вона доглядала, поливала їх, співала веселих пісень. Нарешті всі соньки прокинулися та побачили прекрасний світ! *(за О. Погребняк).*

- Перепиши текст, уставляючи пропущені слова. Поєднати слова в реченні тобі допоможуть запитання.
- Визнач головне й залежне слова в підкреслених словосполученнях.
- Подумай, що розбудило соньків. Вислов власну думку.

352. Прочитай вірш.

Сонечко **веселе**
скоро припече.
Прилетить веселик
Зі своїм ключем.
Заспані дві жабки
Випливли зі дна.
Радо плещуть в лапки:
«Що, уже весна?»

Л. Куліш-Зіньків

- Перепиши вірш. Підкресли в перших трьох реченнях головні члени. Поясни правопис виділеного слова. Познач префікс у підкресленому слові.

Однорідні члени речення. Головні та другорядні однорідні члени речення

353. Прочитайте уривки з віршів. Розгляньте схеми зв'язку головних членів речень *(с. 162)*.

1. Ходять довгі журавлі,
Щось вишукують в землі,
Щось воркують, щось віщують,
Вже весну, здається, чують.

Олександр Олесь

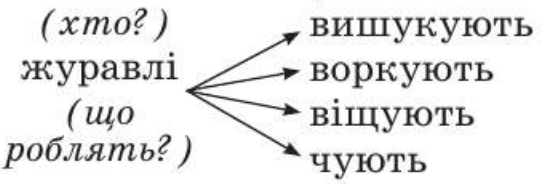

2. Цвітуть грушки,
і вишеньки,
І яблуньки рясні...

О. Журлива

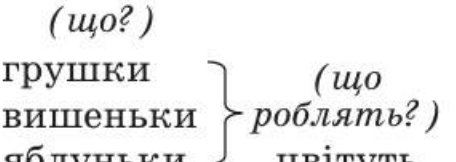

- Пригадайте, як називаємо члени речення, що стосуються одного й того ж слова та відповідають на одне й те ж питання.

Члени речення, що стосуються одного й того ж слова та відповідають на одне й те ж питання, називаємо ***однорі́дними***.

Однорідними можуть бути підмети, присудки та другорядні члени речення.

- Скільки однорідних присудків у першому реченні? Скільки однорідних підметів у другому?

- Перепиши речення з однорідними присудками.
- Перепиши речення з однорідними підметами.

354. Прочитай прислів'я.

1. Усяка пташка, мушка, комашка своє житло будує. 2. Роботящі руки сади саджають, землю доглядають, гори вернуть *(нар. тв.)*.

- Визнач однорідні члени речення. Доповни схеми речень словами з прислів'їв.

(Хто?) ... , (хто?) ... , (хто?) ... , (що робить?) ... .

(Що?) ... (що роблять?) ... , (що роблять?) ... , (що роблять?) ... .

355. Прочитай текст.

День був сонячним, пишним і гарячим. Сонце заливало золотим маревом леваду, садок, верби, городи. Дзвінкі голоси птахів, бджілок та інших комашок веселили серце й душу. Гаряче повітря вливало в тіло силу, здоров'я та радість *(за І. Нечуєм-Левицьким)*.

- Установи в першому й другому реченнях зв'язок однорідних членів за зразком попередньої вправи.

356. Перепиши два останні речення *вправи 355*. Підкресли головні члени речення. Укажи, які члени речень є однорідними *(усно)*.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю листівку до Дня матері

357. Послухай за QR-кодом вірш О. Дерманського «Мамо, добре, що ти є...».

- З якими почуттями треба читати вірш про маму? Яке порівняння використано у вірші? Які вірші про маму ти знаєш?
- Створи вітальну листівку до Дня матері.

Інтонація та розділові знаки при однорідних членах речення, їхнє поєднання

358. Прочитай уривок із вірша.

І проліски, і травка,
Й зелена муравка,
І кульбаба рясна,
Й фіалочка ясна —
Всі квіти весняні,
Веселі, кохані,
З-під листя виходять
Од сну зимового
До сонця ясного!

За Оленою Пчілкою

- Доведи, що підкреслені слова є однорідними підметами. Визнач присудок. Як поєднано однорідні підмети?

Однорідні члени речення можуть поєднуватися за допомогою інтонації та слів ***і (та), й, а, але, проте*** та інших. Це *сполучники*.

Перед сполучниками ***і, й***, що поєднують два однорідні члени речення, кому не ставимо. Якщо ж ці сполучники повторюються, то кому потрібно ставити. Перед сполучниками ***а, але, проте*** кому ставимо завжди.

359. Прочитай текст.

Засяяло весняне сонце. Його теплі та ласкаві промінці зігріли землю. На клумбі розквітли червоні й білі, жовті й багряні тюльпани. Чорнобривці, нагідки та мальви ще не розцвіли. Цвіте малий, проте густий кущик конвалії *(М. Братко)*.

- Випиши з тексту речення з однорідними членами в запропонованій послідовності.

1. Однорідні члени, що з'єднані сполучником ***й***.
2. Однорідні члени, що з'єднані сполучником ***та***.
3. Однорідні члени, що з'єднані сполучником ***проте***.

- Поясни розділові знаки при однорідних членах речення.

Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками ***і, й, та*** (у значенні ***і***), то їх читаємо з інтонацією перелічування. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками ***а, але, проте, зате***, то їх читаємо з інтонацією протиставлення.

- З якою інтонацією треба читати підкреслене речення? Прочитай його правильно.

360. Розглянь схеми до речень.

1. _____ , _____ і _____ _____ ... ...

2. _____ _____, _____ ... та ... .

- Створи й запиши речення за поданими схемами.

361. Прочитай уривок із вірша.

Радіють мама, тато, бабуня і дідусь.
Вони у кошичку до церкви
Яскраву писанку і крашанку несуть.

К. Нестеренко

- Установи зв'язок однорідних членів першого речення за зразком *вправи 353*. Як поєднуються однорідні підмети в першому реченні? З якою інтонацією їх треба читати?

Інтонація та розділові знаки при однорідних членах речення, їхнє поєднання

362. Прочитай уривок із вірша.

Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила,
уквітчала її рястом,
барвінком укрила.

Т. Шевченко

- Розглянь схему речення, доповни словами з вірша. Доведи, що ці слова є однорідними членами.

(Що?) весна *(що зробила?)* ... , ... , ... , ...

363. Прочитай текст.

Весна! Природа прокидається, оживає. Тепле сонце прогріває холодну землю. Сніг розтанув, потекли веселі струмочки. Дзвенять, лунають веселі співи пташок. Первоцвіти пробилися крізь мокру землю і прикрасили галявину *(М. Братко)*.

- Перепиши два речення, які відповідають схемам. Доповни схеми відповідними членами речення.

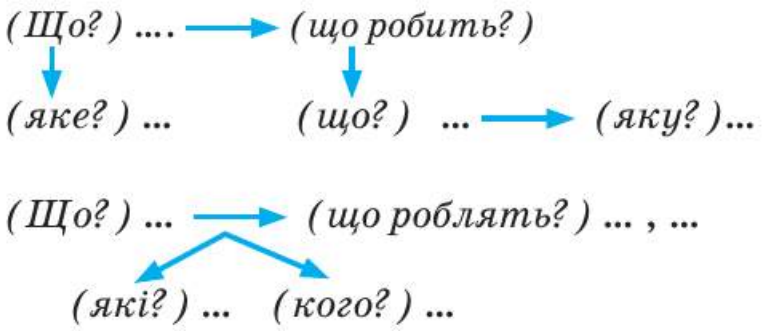

364. Розгляньте схему. Порадьтеся, якого речення загадки вона стосується.

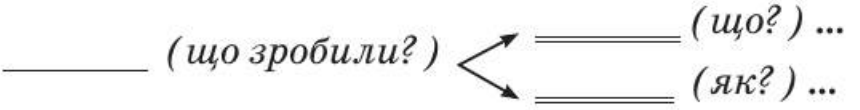

Лампочка вгорі висіла,
Виросла і пожовтіла.
Діти лампочку зірвали,
З апетитом скуштували.

- Створи схему до іншого речення загадки.

365. Прочитай уривок із вірша.

Надійшла весна прекрасна,
многоцвітна, тепла, ясна,
наче дівчина в вінку.

І. Франко

- Доповни схему однорідними другорядними членами.

(Що?) весна *(що зробила?)* надійшла
↓
(яка?) ... , ... , ... , ...

Створення речень, різних за структурою та метою висловлювання

366. Прочитай слова.

1. Удома, посадила, і, поливала, зерно, ячмінне, жінка. 2. Квітка, з, виросла, нього, чудова, велика. 3. У, жила, квітці, маленька, Дюймовочка, гарненька.

- Створи речення з поданих слів, щоб вони відповідали поданим нижче схемам. Підкресли однорідні члени речення.

1. ... _____ _____ і _____ ... .

2. З ... _____ ... ... _____.

3. У ... _____ ... , ... _____.

367. Прочитай текст.

Ми вирушили на екскурсію до лісу. Сьогодні був **чудовий** день! **Діти** зупинилися на галявині. На ній цвіли **квіти**. Кружляли у веселому танку **комашки**. **Дівчатка** замилувалися жовтими кульбабками. А **хлопців** зацікавив басовитий джміль. Він літав і гудів над квітками *(за Є. Ясельною)*.

- Перепиши текст, замінюючи виділені слова однорідними членами речення з довідки. Підкресли однорідні присудки в останньому реченні.

Довідка. Теплий і сонячний; хлопці й дівчата; ромашки, кульбабки та дзвіночки; бджілки, джмелі, метелики; Оля й Мирослава; Бориса та Миколу.

368. Прочитай «розгублені» слова у вірші. Упорядкуй, дотримуючись рими.

Простудилася ясне,
Громом кашляє вона.
Прийде сонечко прожене
І простуду весна.

П. Король

- Перепиши впорядкований текст. Підкресли граматичні основи першого речення.

369. Установи зв'язок однорідних членів другого речення *вправи 368*.

Комбінована діагностувальна робота

● Перепиши текст і виконай завдання.

Здрастуй, осене! Усі чекали на тебе. Діти смакували яблуками, грушами та сливами.

Подивіться на фарби осіннього лісу! Он золотими листками осінь прикрасила березу. На ліщині дозріли горіхи. Ти любиш смачні горіхи ліщини? **Білки, кабани, миші ласують плодами осені.**

Покинули рідні домівки лелеки, ластівки, жайворонки... *(за Ю. Старостенком) (44 слова).*

1. У тексті окличних речень є

А три **Б** два **В** чотири

2. У тексті питальних речень є

А два **Б** три **В** одне

3. У тексті виділене речення відповідає схемі

А ____ ____... . **Б** ____, ____, ____ ____ ... .

В ____ ____ ... .

4. Однорідними членами речення можуть бути

А тільки підмети **Б** тільки присудки

В підмети, присудки, другорядні члени речення

5. У підкресленому реченні тексту однорідними є

А другорядні члени речення **Б** присудки **В** підмети

6. Установи відповідність.

____ ____ ..., ..., ...

Діти смакували яблуками, ____ ____ ... , ... , ...

грушами, сливами. ____ ____ ... , ...

7. Перепиши словосполучення. Визнач головне та залежне слово.

Подвір'я (школа); яскраві (квітка).

8. Створи та запиши речення, яке відповідає схемі.

____ ____ ... і ... .

ТЕКСТ

Текст та його ознаки
Повторення вивченого

370. Розгляньте діаграму. Зробіть висновок щодо змісту цього розділу. Повторіть вивчене.

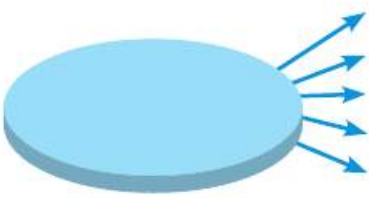

Текст — це ... .
Будова тексту: ... .
Текст-розповідь — це ... .
Текст-опис — це ... .
Текст-міркування має твердження, ...

Допомога. ***Текст*** — це зв'язне висловлювання, яке складається з двох і більше речень, що розміщені послідовно й об'єднані між собою за змістом. Текст має ***тему*** й ***основну думку***. ***Тема*** — це те, про що розповідається в тексті. ***Основна думка (ідея)*** — це те головне, що автор / авторка хоче нам сказати. ***Заголовок*** — назва тексту або його частини. Він містить тему або основну думку тексту. ***Абзац*** — це частина тексту, яка містить одне чи кілька речень. Абзаци поєднані між собою за змістом. Кожний абзац починається з нового рядка.

371. Прочитайте текст.

Арніка

У горах Карпатах високо на полонині росла маленька арніка.

Вона ма́ла міцне кореневище, високе й пряме стебло. Квітка пишалася видовженими листками. На високому, опушеному короткими волосками стеблі гойдалися

яскраво-жовті квіти. Кожна квітка мала приємний запах.

Маленька біла ромашка, що росла поруч, милувалася арнікою і хотіла бути подібною до неї.

— Я вважаю, що не треба сумувати, — розраджував великий лопух маленьку ромашку. Ви обидві — цінні лікарські рослини. Ви обидві приносите користь людям *(М. Братко)*.

- Доведи, що прочитане є текстом. Доповни незакінчені речення, вибравши правильну відповідь *(усно)*.

1. Заголовок тексту (відповідає, не відповідає) темі тексту.
2. Текст має (3, 4, 5) абзаців.
3. Опис маленької арніки подано в 1-му, 2-му, 3-му абзаці.
4. Поруч з арнікою росла троянда, ромашка, липа.
5. Арніку й ромашку розраджував дуб, лопух, жолудь.

- Перепиши абзац тексту, у якому описано ромашку. Підкресли прикметники.

372. Прочитай речення. Створи текст. Добери заголовок. Запиши, дотримуючись абзаців.

Аж тут вийшла з лісу фея зелена Лісовуня і протягнула кошик із ягодами та грибами.

Хлопець звернув увагу, що в лісі поруч було багато сміття.

Він вирішив очистити ліс і зробити його красивим.

Ярик із друзями й батьками зібрали все сміття з лісу та вивезли його.

Ліс став знову чистим.

Будинок, у якому жив Ярик, був біля лісу *(за Л. Ніцой)*.

373. Розглянь зображення лікарської ромашки. Її ще називають *рум'янком*.

- Створи текст-опис лікарської ромашки *(с. 171)*. Скористайся описом арніки, який подано у *вправі 371*.

Будова тексту

374. Розглянь таблицю. Пригадай будову тексту.

Будова тексту		
зачин	**основна частина**	**кінцівка**
Повідомляється, де, коли, про кого, про що йтиметься в тексті.	Основний зміст тексту.	Висновок, ставлення автора до подій та персонажів тексту.

375. Прочитай текст.

ПІН ТА ЙОГО СІМ'Я

Сім'я пінгвінів жила посеред Антарктиди. У найкращому місці.

Тато пінгвін пірнав із великої крижини у воду та ловив рибу. Він кидав її на крижину, а малий синок Пін збирав у кошик. Пін любив малих смачних рибок, рачків і молюсків. Чимчикуючи додому, він думав про вечерю. Будиночок сім'ї стояв на початку двох вулиць — Довгої та Широкої. Пін здалеку побачив маму. Вона вже приготувала смачний чай із сухого моху. Вечеря вдалася.

Після вечері сім'я пінгвінів обговорювала новини Антарктиди. Не будемо їм заважати *(за О. Товстенком)*.

- Проаналізуй частини тексту за поданою послідовністю *(усно)*.

  У зачині повідомляється про ... .
  В основній частині розповідається про... .
  Кінцівка тексту має такий висновок:... .

- Створи власну розповідь про сім'ю пінгвінів, використовуючи зміст основної частини. Укажи, якими, на твою думку, були члени сім'ї, що вони робили, що любили, які в них були взаємини. Запиши.

376. Прочитай, упорядковуючи будову тексту.

Одного разу Росинка побачила на березі велику консервну бляшанку, з якої лунав гучний стукіт. Як виявилося, туди потрапив рак.

А людей, які смітять, Росинка до озера більше не пускала.

Росинка — озерна фея. Щодня вона гуляє навколо свого озера.

Фея знайшла довгу палицю та допомогла ракові вибратися на волю. Вони стали друзями *(за Н. Дерев'янко)*.

- Проведіть взаємоперевірку.
- Запиши текст.

377. Розглянь малюнки. Пригадай українську народну казку «Котик і Півник».

- Відтвори зміст казки *(усно)*, указавши зачин, основну частину та кінцівку.

378. Розглянь малюнки. Пригадай українську народну казку «Лисичка та Журавель».

- Відтвори зміст казки *(усно)*, указавши зачин, основну частину й кінцівку.
- Запиши кілька речень основної частини.

Поділ тексту на частини
План тексту

379. Прочитай рубрику «Допомога». Запам'ятай подану інформацію.

Допомога. ***План тексту*** — це речення, які відображають послідовність подій у тексті, його логічну структуру.

План тексту:

- полегшує запам'ятовування змісту твору;
- сприяє відтворенню тексту в логічній послідовності;
- допомагає виокремити основні думки автора / авторки.

Як створити план тексту

- Уважно прочитай текст, запам'ятай тему тексту.
- Поділи його на структурні частини (зачин, основну частину, кінцівку).
- До кожної смислової частини створи короткий заголовок, який передає головну думку цієї частини. Це буде пунктом плану.
- Запиши сформульовані речення, послідовно пронумерувавши їх.

380. Прочитайте речення. Подумайте, чи можна прочитане назвати текстом. Чому? Чи так вирощують сад?

Ціле літо Михайло доглядав свої яблуньки. Старанно обкопував, підв'язував, носив воду аж із потічка. Коли зривалася буря, він переживав, щоб вітер не поламав його саджанців!

Домівка Михайла була біля лісу.

Він мріяв, що цієї весни сад зацвіте.

Напровесні хлопчик посадив на крутосхилі яблуневий сад. Нелегке то діло — садити тоненькі щепи в горах!

Узимку потрібно турбуватися, щоб зайці не погризли молоде солодке гілля. Треба обв'язати молоді яблуньки.

- Прочитай план тексту.

1. Домівка Михайла.
2. Сад на крутосхилі.
3. Догляд саджанців улітку.
4. Зимові турботи.
5. Мрії працьовитого Михайла.

- Упорядкуй текст відповідно до плану, перекажи. Саме такий текст написала З. Мензатюк.
- Дай письмові відповіді на 4-й та 5-й пункти плану.

- Перепиши перше речення впорядкованого тексту, познач підмет і присудок.
- Перепиши останнє речення впорядкованого тексту, познач підмети та присудки.

381. Прочитай план тексту.

1. Андрій — старший брат Сергія.
2. Брати готуються до зустрічі пернатих друзів.
3. Шпаки прилетіли.

● Розглянь фото. Прочитай початок тексту.

У Сергія є старший брат Андрій. Про нього кажуть, що він має золоті руки. Брати вирішили ... .

● Прочитай слова з довідки.

Довідка. Дощечки, акуратно, виміряли, разом, зробили, завзято, працювали, готувалися, птахів, зустрічі, прив'язали, береза, нарешті, прилетіли, галасливі, поселилися, радісні, пісні, принесли, весну, наші, друзі, добра справа, молодці.

● Створи й запиши текст-розповідь, користуючись планом *(с. 175)*, початком тексту та словами з довідки.

382. Перепиши з тексту *вправи 380* відповіді на 1-й, 2-й і 3-й пункти плану.

Засоби зв'язку речень у тексті

383. Прочитай «розсипані» рядки з вірша в правильній послідовності.

Навесні мала вербичка
Ще стоять холодні ночі —
Одягнула рукавички.
Застудитися не хоче.

Г. Химич

● Доповни схему речення словами.

(Що?) _____ *(що зробила?)* _____

(яка?) ... *(що?)* ... *(коли?)* ...

● Укажи, за допомогою чого поєднано слова в реченні.

384. Прочитай текст.

Сьогодні Славка запросили на день народження. Сусідській дівчині Марині виповнилося десять років. Марина запросила друзів та однокласників. Славко купив букет квітів і вивчив напам'ять віта-льний вірш. Славко також узяв книжку «Енциклопедія для дівчаток», щоб подарувати Марині.

Марина радо зустріла Славка *(за О. Радушинською)*.

- Перепиши текст, замінюючи слова, які повторюються, словами з довідки.

Довідка. Іменинниця, він, хлопчик, дівчині, вона, товариша.

Речення в тексті поєднані за змістом. Щоб уникнути повторення слів, потрібно використовувати синоніми, споріднені слова та сполучники. Для зв'язку речень у тексті також вживаємо такі слова: ***тоді, спочатку, потім, цей, ця, це, ці, він, вона, воно, вони.***

385. Прочитай текст.

Уранці Еліза прокинулася. Сонце було вже високо. До сонця простягали свої віти великі дерева. Сонцю раділи веселі пташки. Еліза чула, як десь дзюркотить вода. Еліза прийшла до великого озера. До озера стікалися великі й малі струмочки. Струмочки несли чисту й прозору воду. Еліза замилувалася чудовою природою *(за Г. К. Андерсеном)*.

- Перепиши перше, друге та третє речення, поставивши дієслова в майбутньому часі *(с. 177)*.

386. Перепиши з *вправи 385* три останні речення. Підкресли головні члени речення.

Текст-розповідь. Художній та науково-популярний тексти-описи. Тема й мета

387. Прочитай рубрику «Допомога». Запам'ятай подану інформацію.

Допомога. ***Тема тексту*** — це те, про що або про кого йдеться в тексті.

Мета тексту — це те, що автор / авторка хотів / хотіла передати своїм текстом — навчити, переконати, закликати до чогось, висловити враження, щось описати. Мета тексту відображає його ідею.

Тема ***тексту-розповіді*** — розповісти про події, які відбулися, відбуваються, будуть відбуватися.

Мета ***тексту-розповіді*** — розповісти про ці події, про героїв тексту, їхні вчинки.

Тема ***тексту-опису*** — опис когось або чогось.

Мета ***тексту-опису*** — створити яскраве уявлення про предмет, який описує автор / авторка.

388. Прочитай текст.

Стомлене сонце повільно зачиняє за собою золоту браму.

Ластів'ята повертаються до свого гнізда. Вони сідають на вишневу гілку.

Прилітає мама-ластівка. Вона віддає поживу одному, потім іншому. Раптом старше кинулося назустріч матері. Воно з'їло не свою порцію.

Удруге й утретє ластівка віддає поживу меншому, щоб провчити нетерплячого *(за І. Складаним)*.

- Про кого розповідається в тексті? Який це текст: розповідь, опис чи міркування? Обґрунтуй свій вибір. Визнач тему тексту-розповіді та його мету.
- Випиши з тексту речення, яке відповідає поданій схемі.

(Хто?) _____ *(що роблять?)* _____
↙
(на що?) ... *(яку?)* ... .

389. Прочитайте та порівняйте тексти.

1. У світі налічують 79 видів ластівок. Довжина їхнього тіла — у межах 6–23 см. Вага варіюється від 10 до 60 г. Розмах крил ластівки — 30 см. Харчуються лише комахами. Ластівка в польоті здатна розвинути швидкість майже 120 км/год. Ці птахи приносять велику користь *(з інтернету)*.

2. Ластівка належить до маленьких пташок. У неї видовжене тіло, невелика голова, довгий хвіст, короткі лапи. Спина чорно-синього кольору, живіт — світло-сірий. У дорослої ластівки лоб білий. Ластівка знищує дуже багато різних шкідників *(з інтернету)*.

- Який із текстів-описів є *науково-популярним*? Яка його мета?
- Створи текст-опис ластівки, доповнюючи речення словами та словосполученнями з текстів, а також власними.

Ластівка — це ... . У неї тіло ... , голова ... , хвіст ... . Лапи ... . Спина ... . Живіт ... .

- Яка мета тексту-опису?

390. Прочитайте сполучення слів.

Довге тіло; довжина крил — 22 см; заокруглений темно-сірий хвіст; довжина хвоста — 18 см; оперення з темною поперечною смугою; весняний, веселий ліс; дзьоб чорний; лапи короткі; відкладає майже два-

дцять яєць; підкладає яйця в гнізда інших птахів; знищує багато волохатої гусені; невтомна трудівниця; прилітає ранньою весною; дарує всім гучне «ку-ку»; живе в парках, лісах, садах.

- Порадьтеся, які сполучення слів треба використати в художньому тексті-описі, а які — у науково-популярному. Створіть ці тексти *(усно)*. Розкажіть.

391. Запишіть художній текст-опис зозулі, використовуючи слова та сполучення слів із *вправи 390*.

Текст-міркування: твердження, докази й висновки. Тема та мета

392. Прочитай рубрику «Допомога». Запам'ятай подану інформацію.

Допомога. ***Текст-міркування*** — це текст, у якому автор / авторка розмірковує над певною темою, наводить докази, аргументи та приклади для підтвердження своєї думки.

Тема ***тексту-міркування*** — розкрити причини або наслідки явищ і подій.

Мета ***тексту-міркування*** — роз'яснити, довести думку за допомогою доказів і прикладів.

Структура тексту-міркування

1. Зачин — речення, у якому висловлено ***твердження*** (стверджується думка автора / авторки, іншої особи).
2. Основна частина — речення, у яких містяться ***докази*** (доведення думки), наведено приклади; факти, цифри; думка вчених, інших людей (слова, які вживаємо: *по-перше, по-друге, я вважаю, на думку, тому що, доведено, наприклад*).
3. Кінцівка тексту — речення, у якому подано ***висновки*** (слова, які вживаємо: *отже, таким чином, …*).

393. Прочитай текст.

Яка чудова в бабусиному саду яблуня! Бабуся каже, що таких яблук ніде немає.

Я погоджуюся з нею. Дійсно, яблука в бабусиному саду чудові. По-перше, вони всю зиму лежать, наче щойно з гілки. І жодного червивого не буває. По-друге, вони великі, налиті, відкусиш — сік так і чвиркає. І яблуня наче казкова. Але в казки я давно не вірю *(за С. Дерманським)*.

- Визнач, скільки абзаців у тексті. Яку думку стверджує автор у частині тексту, позначеній блакитною рискою? Які докази він наводить у частині тексту, яку позначено зеленою рискою?
- Як називаємо текст, який доводить, переконує, пояснює?
- Якої частини тексту-міркування не вистачає? Створи цю частину, запиши.

394. Розгляньте й обговоріть малюнки.

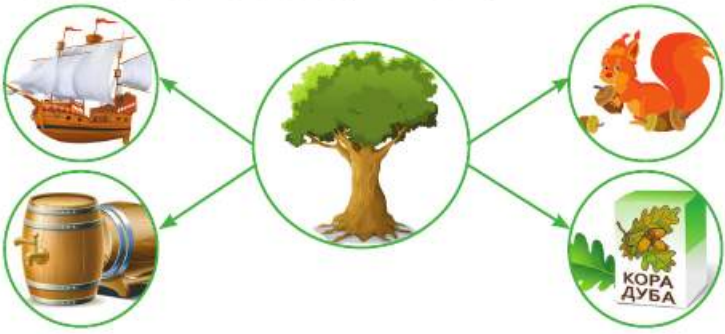

- Прочитай речення.

Дуб — незвичайне дерево. Він живе дві тисячі років!

- Створи текст-міркування, твердженням якого є прочитані речення. Використай подані малюнки для формулювання доказів, а також слова та сполучення слів: *я вважаю, на мою думку, по-перше, по-друге, я підтримую, дійсно* та ін.

  Слова *отже, таким чином, безумовно, адже* використай у висновках тексту.

395. Розглянь малюнки.

- Прочитай підкреслене речення, яке є твердженням тексту-міркування.

  Кожна пора року прекрасна по-своєму.
  Дійсно, так. Але я найбільше люблю ... .

- Створи текст-міркування, початком якого є запропоноване твердження, використавши *доведення (докази)*. Використовуй слова, подані у *вправі 394*. Запиши.

Текст-есе

396. Прочитай рубрику «Допомога». Запам'ятай подану інформацію.

Допомога. ***Текст-есе*** — це невеликий за обсягом твір, у якому автор / авторка висловлює свої індивідуальні думки та враження з певної теми. Есе поєднує елементи художньої та публіцистичної літератури. Есе дає змогу автору / авторці поділитися своїми роздумами, враженнями та поглядами на певну тему. Такий текст не має чіткої структури.

397. Прочитайте текст. Обміняйтеся думками про тему та мету тексту.

Джерело співало чистою гірською водою. Вона була така прозора, що на дні виднівся зелений мох.

Багато хто думає, що про воду нічого нового ми вже дізнатися не можемо. Але це не так! Вода — одна

з таємничих речовин. Учені відкривають нові цікаві факти про неї. Наприклад, такий: розрізняють 1300 видів води! Ґрунтова, льодовикова, дощова... Або ще такий факт: Земля покрита на 70 % водою, але тільки 3 % — це прісна вода. На один шматок хліба потрібно 44 л води, а на одне яблуко — 70 л!

Я вважаю, що воду треба берегти. Адже вода — це джерело життя всього живого на нашій планеті. І не тільки... *(з інтернету)*.

- У якій частині тексту наведено наукові докази та факти про властивості води?
- У якій частині тексту описано красу гірського джерела? Чи наявні в тексті судження та висновки?
- Продовж речення: *текст-есе* — це невеликий твір, у якому автор / авторка описує власні враження про предмети, явища, розповідає про них, наводить ... .
- Які ти знаєш цікаві факти про воду? Напиши.

398. Прочитай початок тексту-есе.

Під зоряним небом я спостерігав красу піщаних дюн. Місячне сяйво фарбувало чистий пісок різними блискітками. Він, наче жива істота, ворушився, плив і співав.

Я зрозумів, що пісок — це не лише корисна копалина. Він буває ... .

- Розглянь малюнок і прочитай інформацію про пісок.

Колір: жовтий, білий, чорний, сірий, червоний, зелений.

Види: морський, річковий, штучний.

Використання: для виготовлення будівельних розчинів і матеріалів, скла, наждаку й очисних фільтрів для води, автомобільних і залізничних доріг; у керамічній та скляній промисловості.

- Створи текст-есе, використовуючи поданий початок, власні знання про пісок і прочитані відомості *(с. 183)*. Дотримуйся відповідної структури тексту-есе.

399. Прочитай наукові факти про вербу.

Верба — давня рослина. Цікаво, що верба — це не тільки дерево, а й кущ. Налічують 550 видів верби. Одні з них використовують у ландшафтному дизайні, усім відома плакуча верба, другі — у промисловості, а треті — у медицині.

- Створи текст-есе про вербу, використовуючи наукові факти про це дерево.

Художній, науково-популярний та діловий тексти

400. Прочитай рубрику «Допомога». Запам'ятай подану інформацію.

Допомога. ***Науково-популярний текст*** — це текст, у якому подано достовірну наукову інформацію з використанням публіцистичного й художнього стилів для кращого сприймання та розуміння.

Діловий текст — це текст, у якому подано певну офіційну інформацію. Його використовують у документах, листах, угодах. Він характеризується точністю, послідовністю, стислістю і відсутністю емоцій та образності.

401. Прочитайте оголошення. Обговоріть його структуру.

ОГОЛОШЕННЯ

26 лютого 2026 року, о 12-й годині, у зоопарку міста Харкова за адресою: вулиця Сумська, 35, відбудеться свято «У гості до Карлуші», якому виповнилося 15 років. Вхід вільний. Усі охочі привітати

во́рона Карлушу з днем народження можуть принести подарунки: бублики, горіхи та сухофрукти.

Адміністрація зоопарку

- Пригадай, що тобі відомо про оголошення.
- Вибери правильну відповідь.
  Оголошення — це художній, діловий чи розповідний текст?
- Створи текст оголошення, у якому повідом про свято останнього дзвоника, яке відбудеться у твоїй школі 29 травня.

402. Прочитайте та порівняйте тексти.

(1.) Во́рон має масу майже 1,5 кг. Гніздо будує на висоті від 4 до 25 м від землі. Птахи живуть парами. У кладці — від трьох до семи яєць. У квітні вилуплюються пташенята, а в травні вони вже можуть літати. Максимальна тривалість життя ворона — приблизно 75 років *(з «Енциклопедії символів» Дж. Купера)*.

(2.) Оперення ворона однотонне, чорне, із синювато-зеленим відблиском. Хвіст довгий, клиноподібної форми. Лапи чорні, укриті пір'ям, з міцними гострими кігтями. Має потужний чорний дзьоб. У ворона гострий зір і відмінний слух *(з книжки «Пташиний світ України»)*.

- Який із текстів-описів є науково-популярним? Перепиши художній текст-опис ворона, підкресли слова, характерні для художнього тексту-опису.

403. Створи опис синички, користуючись довідковою літературою чи інтернетом.

Підсумкова діагностувальна робота

(І варіант)

● Перепиши текст і виконай завдання.

Ідеш і дивуєшся: ще кілька днів тому ліс був сірий і непривітний. А зараз молода зелень відчайдушно тягнеться вгору. Поміж деревами та кущами розсипалися фіалки, проліски, ряст. Чути ритмічний стук дятла. У цю мелодію вплітається ще один звук. Це гуде джміль. Весняна музика лісу дивує, зачаровує *(46 слів)*.

1. Текст, який ти переписав / переписала, є

А міркуванням **Б** описом **В** розповіддю

2. Підкреслене речення в тексті є

А зачином **Б** основною частиною **В** кінцівкою

3. Іменники у формі ж. р., Ор. в., одн. подано в рядку

А землею, водою, бджоли
Б пташкою, озером, річки
В весною, зіркою, річкою

4. Визнач рядок, у якому є прикметники-антоніми

А блакитний, холодна **Б** гарячий, холодний
В смачний, червона

5. Утвори від прикметників прислівники, які відповідають на питання *як?*

Швидкий, сьогодні, праця, смачний.

6. Випиши дієслова у формі мин. ч., ж. р.

Спали, працювала, малював, читала, плавало.

7. Установи відповідність.

Зацвіли перші квіти.

— ═ ... . ═ — ... . ═ ... —.

8. Створи речення з поданих слів.

На, зацвіли, галявина, 5, фіалки, і, 9, підсніжник.

Підсумкова діагностувальна робота

(ІІ варіант)

● Перепиши текст і виконай завдання.

На листочку маленька комашка. Це — сонечко. Не поспішай його знищувати! Це дуже гарна комашка. Сонечка бувають не тільки червоного кольору, а й жовтогарячого. Це корисна комашка. Вона знищує шкідників і є рятівницею садів і городів.

Піклуйтеся про маленьких сонечок. Вони не залишаться в боргу *(44 слова)*.

1. Текст, який ти переписав / переписала, є

А описом **Б** розповіддю **В** міркуванням

2. Позначена блакитною рискою частина тексту є

А зачином **Б** основною частиною **В** кінцівкою

3. Іменники у формі ч. р., Ор. в., одн. подано в рядку

А лісом, стежкою, лелеки **Б** совою, озером, полем
В учнем, місяцем, літаком

4. Визнач рядок, у якому є прикметники-синоніми.

А червоний, холодна **Б** гарячий, пекучий
В світла, червона

5. Утвори від прикметників прислівники, які відповідають на питання *коли?*

Учорашній, праця, сьогоднішній, люто.

6. Випиши дієслова у формі майб.ч., 3-ї особи, одн.

Буде спати, працювала, малюватиме, писали.

7. Установи відповідність.

Учні йдуть до школи.

—— ═══ ... . ═══ —— ... . —— ═══ ... .

8. Створи речення з поданих слів.

На, стіл, 12, зошит, і, 2, ручка, лежали.

ЗМІСТ

МОВА ТА МОВЛЕННЯ. Українська абетка. Звуки й букви

Українська мова — державна мова України 7
Розвиток мови. Застарілі й нові слова 8
Культура мовлення та спілкування 10
Голосні звуки. Букви, що їх позначають. Поділ слова на склади 12
Ненаголошені голосні звуки **[е], [и]** 14
Приголосні звуки. Букви, що їх позначають. Тверді та м'які приголосні звуки 15
Вимова та правопис слів із дзвінкими й глухими приголосними звуками 17

СЛОВО. Значення слова

Повторення та узагальнення вивченого про слово (антоніми, синоніми, переносне значення, багатозначні слова) 20
Фразеологізми 22
Фразеологізми-антоніми. Фразеологізми-синоніми 23
Будова слова. Повторення вивченого 25
Корінь слова. Чергування приголосних **[г], [к], [х]** із **[ж], [ч], [ш]** і **[з′], [ц′], [с′]** 26
Чергування голосних **[о], [е]** з **[і]** у коренях слів 28
Префікс. Префікси, співзвучні з прийменниками 30
Збіг однакових приголосних на межі префікса та кореня 31
Апостроф після префіксів перед ***я, ю, є, ї***. Перенос слів із префіксами 32
Правопис префіксів ***при-, пре-*** 34
Суфікс. Творення слів із суфіксами зменшення, здрібнілості, пестливості та згрубілості 35
Комбінована діагностувальна робота 37

ІМЕННИК

Іменник як частина мови. Повторення вивченого 39
Поняття предметності. Іменники з абстрактним значенням 41
Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність іменників 43
Рід іменників: чоловічий, жіночий та середній 45
Змінювання іменників за числами 46
Відмінювання іменників 48
Відмінювання іменників. Початкова форма іменників 49

Закінчення іменників жіночого роду на ***-а, -я*** в родовому відмінку однини 52
Закінчення іменників жіночого роду на ***-а, -я*** в орудному відмінку однини 53
Закінчення іменників жіночого роду з кінцевим приголосним 55
Закінчення іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини 59
Закінчення іменників чоловічого роду — назв істот у давальному та місцевому відмінках однини 61
Закінчення іменників чоловічого роду на ***-ар, -яр*** у родовому відмінку однини 62
Зміна приголосних **[г], [к], [х]** на **[з′], [ц′], [с′]** перед закінченням ***-і*** в іменниках 64
Чергування кореневих голосних **[о], [е]** з **[і]** в іменниках жіночого та чоловічого роду з основою на приголосний 66
Відмінювання іменників у множині 67
Комбінована діагностувальна робота 70

ПРИКМЕТНИК

Прикметник як частина мови 71
Прикметники-антоніми, прикметники-синоніми. Уживання прикметників у прямому й переносному значенні 72
Змінювання прикметників у сполученні з іменниками за родами, числами й відмінками. Початкова форма прикметника 74
Відмінкові закінчення прикметників з основою на твердий приголосний 78
Відмінювання прикметників з основою на м'який приголосний в однині та множині 79
Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників 81
Уживання м'якого знака перед закінченням прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини 83
Вимова та написання закінчення ***-ій*** у прикметниках жіночого роду в давальному та місцевому відмінках 84
Вимова й написання найуживаніших прикметників на ***-ський, -цький, -зький*** 86
Відмінювання прикметників у множині 88
Форми ступенів порівняння прикметників 90
Побудова сполучень слів і речень із прикметниками, уведення їх у текст 92

Діагностувальна робота 94

ЧИСЛІВНИК

Числівник як частина мови. Повторення вивченого 95
Відмінкові форми окремих числівників 97
Словесні формули на позначення часу протягом доби 99

ЗАЙМЕННИК

Займенник як частина мови. Роль займенників у тексті. 101
Особові займенники 103
Відмінювання особових займенників 1-ї та 2-ї особи однини й множини 104
Відмінювання особових займенників 3-ї особи однини та множини . . 106
Відмінювання особових займенників 3-ї особи однини та множини . . 108
Уживання займенників із прийменниками 110
Уживання займенників у власному мовленні 112
Уживання займенників у власному мовленні 114
Діагностувальна робота 115

ДІЄСЛОВО

Дієслово як частина мови. Повторення вивченого 116
Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми. Багатозначні дієслова. Пряме й переносне значення дієслів. 118
Числа дієслова. Змінювання дієслів за числами 121
Часи дієслова. Змінювання дієслів за часами 123
Змінювання дієслів минулого часу за числами й родами (в однині) . . 125
Змінювання дієслів теперішнього часу за особами й числами 126
Змінювання дієслів майбутнього часу за особами й числами. 128
Особові закінчення дієслів теперішнього й майбутнього часу в однині 130
Правопис особових закінчень дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині 132
Правопис особових закінчень дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині 135
Побудова речень із дієсловами теперішнього й майбутнього часу . . . 136
Дієслова на ***-ся*** 138
Дієслова на ***-ся*** 139
Комбінована діагностувальна робота 141

ПРИСЛІВНИК

Прислівник як частина мови 142

Питання прислівника 143
Прислівники, протилежні за значенням 145
Прислівники, близькі за значенням 147
Правопис найуживаніших прислівників 149
Поширення речень прислівниками 150
Діагностувальна робота 154

РЕЧЕННЯ

Речення за метою висловлювання Повторення вивченого 155
Головні та другорядні члени речення. 157
Головні та другорядні члени речення. 158
Зв'язок слів у реченні. Поширення речень словами та словосполученнями. 160
Однорідні члени речення. Головні та другорядні однорідні члени речення 161
Інтонація та розділові знаки при однорідних членах речення, їхнє поєднання 164
Інтонація та розділові знаки при однорідних членах речення, їхнє поєднання 166
Створення речень, різних за структурою та метою висловлювання 167
Комбінована діагностувальна робота 169

ТЕКСТ

Текст та його ознаки. Повторення вивченого 170
Будова тексту 172
Поділ тексту на частини. План тексту 174
Засоби зв'язку речень у тексті 176
Текст-розповідь. Художній та науково-популярний тексти-описи. Тема й мета 178
Текст-міркування: твердження, докази й висновки. Тема та мета 180
Текст-есе 182
Художній, науково-популярний та діловий тексти 184
Підсумкова діагностувальна робота *(І варіант)* 186
Підсумкова діагностувальна робота *(ІІ варіант)* 187

Навчальне видання

Захарійчук *Мар'яна Дмитрівна*

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей».

Для оформлення підручника використано матеріали, що перебувають у вільному доступі в мережі «Інтернет».

Художниці *В. Дунаєва, Ю. Ясінська*

Редакторка *Н. Забаштанська*
Обкладинка, макет і художнє оформлення *Н. Антоненко*
Технічне редагування *Л. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *О. Руденко*
Коректорка *С. Бабич*
Над технічним оформленням електронного додатка (е-додаток) працювала *О. Грозна*.

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 15,6. Обл.-вид. арк. 13,82.
Тираж прим. Зам. №

Видавництво «Грамота»
вул. Паньківська, 25, м. Київ, 01033,
E-mail: info@gramota.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

ДІЄСЛОВО

Початкова форма дієслова має назву ***неозначена форма дієслова***. Неозначена форма дієслова є ***незмінною***. Дієслова в неозначеній формі означають *дію, процес*, але не вказують на *час, особу* й *число* та відповідають на питання ***що робити? що зробити?***

Схема розбору дієслова як частини мови

1. Аналізоване слово. 2. Частина мови. 3. На яке питання відповідає? 4. Початкова форма *(що робити? що зробити?)*. 5. Час *(теперішній, минулий, майбутній)*. 6. Число *(однина, множина)*. 7. Особа *(1-ша, 2-га, 3-тя)*, визначаємо в дієсловах теперішнього й майбутнього часу. 8. Рід *(для дієслів минулого часу)*. 9. Яким є членом речення *(головним чи другорядним)*?

ЧИСЛІВНИК — самостійна частина мови, яка позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби й відповідає на питання ***скільки? котрий? котра? котре?*** Наприклад: *скільки? — вісім; котрий? — восьмий; котра? — восьма; котре? — восьме.*

У числівниках від *одинадцяти* до *дев'ятнадцяти* наголошуємо склад ***-на-***: *оди**на**дцять, чотир**на**дцять…*

ЗАЙМЕННИК — самостійна частина мови, яка вказує на предмети, їхні ознаки, кількість, але не називає їх. Наприклад: іменники *учень, учениця, вікно, учні* можна замінити займенниками ***він, вона, воно, вони***; прикметники *солодкий, солодка, солодке, солодкі* — займенниками ***такий, така, таке, такі***; числівники *чотири, шість* — займенниками ***стільки, скільки***.

Займенники відповідають на ті ж питання, що й частини мови, замість яких їх вживають.

ПРИСЛІВНИК — незмінна частина мови, яка виражає ознаку іншої ознаки, стан предмета, пояснює, де, коли відбувається дія, куди вона спрямована. Прислівник відповідає на питання ***де? куди? звідки?***: *унизу, додому, здалеку* (місце дії); ***як?***: *добре, щасливо* (спосіб дії); ***коли?***: *сьогодні, щодня, удень* (час дії).

У реченні прислівники найчастіше поєднані з дієсловами й відіграють роль другорядних членів.

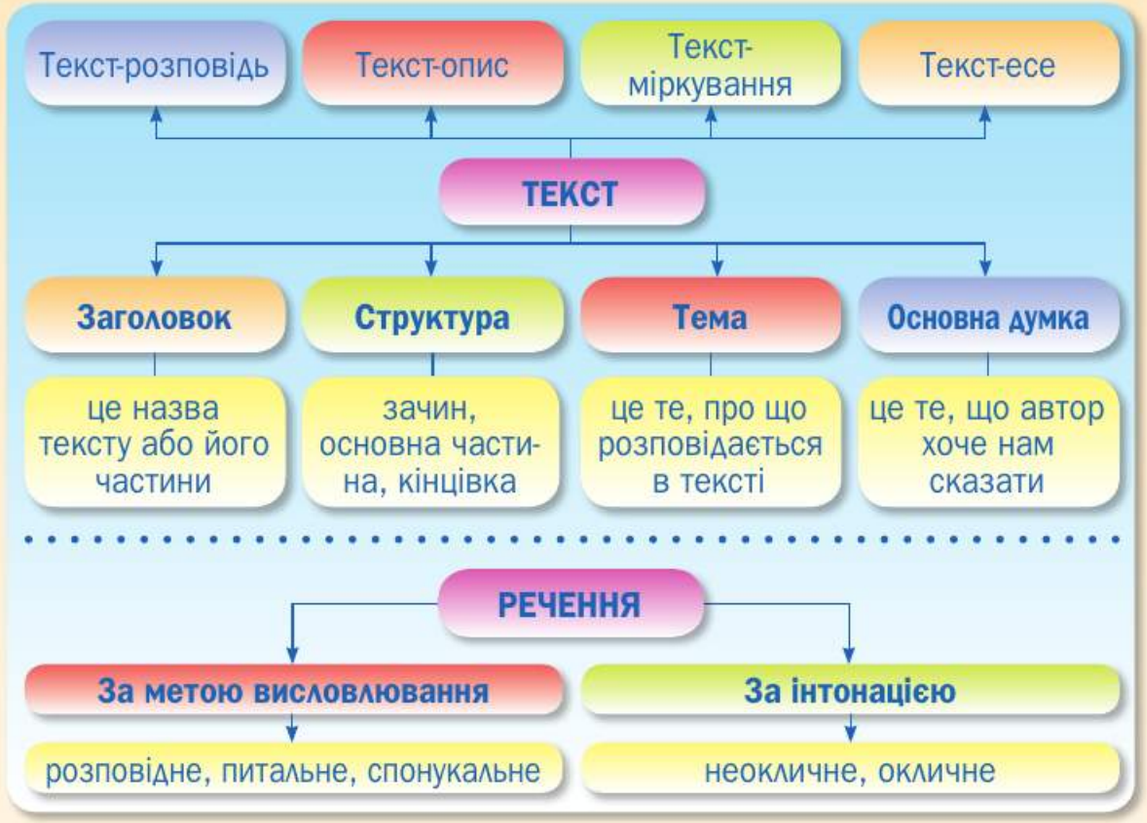

Слова, вимову й написання яких треба запам'ятати

абрико́с, адре́са, а́йстра, автомобі́ль, агроно́м, аква́ріум, апельси́н, апети́т, асфа́льт; банкі́р, бензи́н, бето́н, бібліоте́ка; велосипе́д, верблю́д, во́гнище, вокза́л; горизо́нт, гриміти, грім; депута́т, дециме́тр, дире́ктор; еле́ктрика; кипіти, кише́ня, колекти́в, комба́йн, комбайне́р, комп'ю́тер, коридо́р, космона́вт, крини́ця, кукуру́дза; мета́л, мину́лий; очере́т; пиріг, президе́нт, пшени́ця; ра́діо; сантиме́тр, секу́нда, спаси́бі; трива́га; фе́рмер; хвили́на; чере́мха, чере́шня